

Universiteit Gent
Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen
Academiejaar 2010-2011

Thuisloosheid bij vrouwen

Cartografie van sociale werkpraktijken in Gent

Brackez Sofie

Promotor: Dr. Griet Roets

Masterproef neergelegd tot het behalen van de graad van 'Master in het Sociaal Werk'

Ondergetekende, Sofie Brackez, geeft
toelating tot het raadplegen van deze
masterproef door derden.

THUISLOOSHEID BIJ VROUWEN

CARTOGRAFIE VAN SOCIALE WERKPRAKTIJKEN IN GENT

Samenvatting

Thuisloosheid is een reëel en toenemend sociaal probleem dat moeilijk gedefinieerd kan worden. Het concept is een veranderlijk begrip dat onderhevig is aan maatschappelijke ontwikkelingen. Thuislozen zijn vaak onzichtbaar in de samenleving en men erkent dat meer vrouwen dan mannen 'verborgen' thuisloos zijn. Hierdoor kan de omvang van de problematiek moeilijk ingeschat worden. Deze masterproef wil de problematiek van thuisloosheid bij vrouwen in kaart brengen via een literatuuronderzoek en een kwalitatieve bevraging van sociale werkpraktijken in Gent om zodoende een beter zicht te krijgen op dit fenomeen.

Aan de hand van semi-gestructureerde diepte-interviews werd een kwalitatief onderzoek opgezet waarin sociaal werkers werden bevraagd over de betekenis van thuisloosheid bij vrouwen en de moeilijkheden die zij ervaren in de hulp- en dienstverlening aan thuisloze vrouwen in regio Gent. Uit zowel het literatuuronderzoek als het praktijkonderzoek blijkt dat thuisloosheid een moeilijk te conceptualiseren fenomeen is omwille van het multiproblematische karakter en de toenemende complexiteit. Er kunnen wel een aantal belangrijke kenmerken worden vastgesteld van vrouwelijke thuisloosheid, al blijkt niet iedereen verborgen thuisloosheid bij vrouwen te erkennen en zijn de moeilijkheden die in het werkveld worden ervaren divers. Het lijkt erop dat thuisloosheid een containerbegrip is dat moeilijk in haar essentie is bloot te leggen.

Brackez Sofie

Promotor: Dr. Roets Griet

Master Sociaal Werk

Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen

Universiteit Gent - Academiejaar 2010-2011

Inhoud

Voorwoord.....	7
Inleiding.....	8
HOOFDSTUK 1: PROBLEEMSTELLING	9
1.1. Probleemstelling.....	9
1.2. Onderzoeksvragen.....	10
HOOFDSTUK 2: LITERATUURONDERZOEK.....	12
2.1. Historisch-maatschappelijk kader	12
2.1.1. Wereldwijd een waaier aan termen.....	12
2.1.2. Van landloper naar dak- en thuisloze	13
a. Landloperij en bedelarij – landloperskolonies en bedelaarsgestichten	13
b. Dakloosheid – onthaalhuizen en commissies van openbare onderstand.....	14
c. Thuisloosheid – OCMW's en CAW's	14
2.2. Thuisloosheid, veelzijdigheid.....	16
2.2.1. Link met sociale uitsluiting en armoede	16
a. Sociale uitsluiting als motor.....	16
b. Thuisloosheid en armoede.....	17
2.2.2. Multicomplex proces	18
a. Multicausaliteit van thuisloosheid.....	18
b. Toenemende complexiteit van thuisloosheid.....	20
2.2.3. Verschillende visies en definities.....	21
a. Visies op thuisloosheid	21
b. Definities van thuisloosheid	22
2.3. Thuisloosheid bij vrouwen	24
2.3.1. De onaangepaste vrouw, de prostituee, het kwetsbare meisje, de zakkenmadam	25
2.3.2. Zichtbare en onzichtbare thuisloosheid.....	26
a. Het thuisloze lichaam.....	26
b. 'Zichtbaar' thuisloos	27
c. 'Onzichtbaar' thuisloos	28
d. Redenen voor het verbergen van thuisloosheid	30
2.3.3. Feminisering van thuisloosheid.....	30
2.3.4. Thuisloosheid in genderperspectief.....	31
a. Gendersverschillen betreffende sociologisch profiel	31
b. Gendergebonden ervaringen van thuisloosheid.....	32

HOOFDSTUK 3: METHODOLOGIE	33
3.1. Onderzoekscontext	33
3.1.1. Onderzoeksvragen	33
3.1.2. Positie van de onderzoeker	33
3.1.3. Onderzoeksgroep	34
a. Selectiemethode	34
b. Onderzoeksgroep en respondenten	36
3.2. Onderzoeksbenadering	37
3.2.1. Kwalitatief en interpretatief onderzoek	37
3.2.2. Explorerende onderzoeksaanpak	38
3.3. Dataverzameling	38
3.3.1. Semi-gestructureerde diepte-interviews	39
3.3.2. Opstellen en afnemen van interviews	39
3.4. Data-analyse	40
3.4.1. Thematische inhoudsanalyse	41
3.4.2. Verschillende stappen in de data-analyse	41
 HOOFDSTUK 4: CARTOGRAFIE VAN SOCIALE WERKPRAKTIJKEN IN GENT	 43
4.1. Voorstelling respondenten	44
4.2. Betekenis van thuisloosheid bij vrouwen voor sociaal werkers in Gent	47
4.2.1. Concept 'thuisloosheid'	47
a. Onderscheid dakloosheid en thuisloosheid	47
b. Gebrek aan een 'thuisgevoel'	48
c. Multiproblematieken	50
d. Link met armoede	52
e. "Schemerzones"	53
4.2.2. Thuisloosheid bij vrouwen	54
a. Kwetsbaarheid	54
b. Specifieke overlevingsstrategie	56
c. Verborgene thuisloosheid	57
d. Minder chronische thuisloosheid	59
e. Feminisering van thuisloosheid?	59
4.3. Moeilijkheden in hulp- en dienstverlening aan thuisloze vrouwen in Gent	60
a. Multiproblematisch karakter van thuisloosheid	60
b. Maatschappelijke ontwikkelingen	62
c. Stigmatisering en discriminatie	65
d. Opvangmogelijkheden	66
e. Huisvesting	68

f. Beleidsmaatregelen	69
4.4. Appendix	71
HOOFDSTUK 5: CONCLUDERENDE REFLECTIE	72
5.1. Reflectie	72
5.2. Conclusie	76
5.3. Beperkingen van het onderzoek.....	77
Bijlage 1: uitnodiging tot deelname aan onderzoek 'thuisloosheid bij vrouwen'	88
Bijlage 2: vragenlijst waarmee de respondenten het diepte-interview konden voorbereiden	90

Voorwoord

Beste lezer,

Voor u ligt een masterproef die niet over één nacht ijs ging. Zweet, tranen en slapeloze nachten heeft dit gekost. De hersenbrekende taferelen en lichamelijke aftakelingen die gepaard gingen met dit onderzoek stonden echter mijn interesse en betrokkenheid nooit in de weg. Ik heb boeiende artikels gelezen en interessante mensen ontmoet in het sociale werkveld, waaruit een veelheid aan opvattingen en ervaringen duidelijk werd. Dank aan alle sociaal werkers die bereid waren deel te nemen aan mijn praktijkonderzoek, zij hebben mij door hun openheid meer inzicht verschaft in thuisloosheid.

Ik wil ook mijn promotor Griet Roets bedanken voor de bereidheid om mij te begeleiden ondanks mijn jaren van uitstel om aan het sluitstuk van deze opleiding te beginnen. Ook dank voor de kritische blikken en aanbevelingen die mij in staat stelden om mijn proces waar nodig bij te sturen en een wetenschappelijk verantwoord doel te bereiken. Een oprecht dankwoord ook aan Karel Thys en Simonne Auman van CAW Artevelde voor de motivatie, de morele steun en het begrip die ik van hen ontving.

Al wie in de haalbaarheid van deze thesis bleef geloven verdient een lofzang! In het bijzonder gaat mijn dank uit naar mijn mama, Veerle en Kathleen, die mij zowel in woord als daad steunden tijdens moeilijke periodes. Voor de bemoedigende woorden wil ik ook nog Melissa, Sarah S., Elke en Fien danken, en alle vriend(inn)en die mij daarenboven hielpen met het uittypen van mijn interviews: mama, papa, zus Louise, zus Gaëtane, neef Karel, Koen, Lynn, Veerle, Sarah C., Ilse, Lien, Laurie, Cin, Kathleen, Benoit en Nancy. Vele monden voor een grote boterham! Zonder hen was ik op dit moment wellicht nog steeds aan het tokkelen op mijn klavier met mijn hoofd gehuld in een koptelefoon. Papa en Benoit, merci voor de moeite in de opmaak van deze masterproef, en Veerle, veel dank om alles na te lezen.

Mijn ouders verdienen een speciaal plaatsje hier, want ik was welkom om bij hen in Merelbeke aan mijn thesis te werken toen mijn concentratie in Gent het liet afweten. Rust en stilte waren nodig om mij volledig onder te dompelen in literatuur en interviews. Onder de ouderlijke vleugels omringd door moeder natuur, daar knielde de kalmte, daar kon ik mijn focus scherpen. Meer dan ooit, zowel op privévlak als doorheen het proces van dit onderzoek, ben ik geconfronteerd met de waarde en het belang van een ondersteunend netwerk en een 'thuis', en welke luxe ik heb op meerdere plekken écht thuis te kunnen zijn.

Sofie Brackez

Inleiding

Dit onderzoek is een zoektocht om helderheid te krijgen over thuisloosheid bij vrouwen. Wat betekent thuisloosheid bij vrouwen en hoe wordt dit fenomeen ervaren door sociaal werkers in Gent? Hoewel thuisloosheid al altijd bestaan heeft en dit een zeer actueel maatschappelijk probleem is, blijkt de omvang van deze problematiek moeilijk ingeschat te kunnen worden en bestaat er geen overvloed aan literatuur, zeker niet binnen Belgisch wetenschappelijk onderzoek. Het lijkt alsof thuisloze personen zowel in de samenleving als op academisch terrein nauwelijks begrepen worden en gehoor krijgen. Via een exploratief onderzoek, zowel in de literatuur als in de praktijk, tracht ik 'thuisloosheid bij vrouwen' beter te begrijpen en een bijdrage te leveren aan het academische onderzoek.

Alvorens ik start met het eigenlijke onderzoek wil ik een praktische keuze toelichten en het verloop van deze masterproef omschrijven. Persoonlijk hou ik niet van het woord 'thuisloze(n)'. Een mens die thuisloos is, heeft immers zoveel meer kenmerken en identiteiten dan de thuisloosheid waarin zij of hij zich bevindt. Ik verkies dan ook het gebruik van het bijvoeglijk naamwoord 'thuisloos' boven het zelfstandig naamwoord 'thuisloze(n)' die naar mijn mening een stempel drukt op de gehele identiteit van een persoon. Omwille van de leesbaarheid van deze masterproef opteer ik echter toch om het woord 'thuisloze(n)' in de mond te nemen.

Deze masterproef bestaat uit vijf hoofdstukken. Ik start met de omschrijving van mijn probleemstelling en de hieraan gekoppelde onderzoeksvragen, waarop ik in het verdere verloop van mijn thesis antwoord tracht te bieden. Het tweede hoofdstuk is een theoretisch onderzoek dat op basis van wetenschappelijke literatuur het fenomeen thuisloosheid, algemeen en specifiek bij vrouwen, wil ontrafelen om meer inzicht te verwerven in dit fenomeen. In het derde hoofdstuk wordt de gehanteerde onderzoeksmethodologie van het praktijkonderzoek uitgelegd, waarin omschreven wordt vanuit welke bril en op welke manier onderzoeksgegevens werden verzameld. Hoofdstuk 4 is een cartografie van sociale werkpraktijken in Gent, waarin onderzoeksresultaten van het praktijkonderzoek in kaart worden gebracht. Via de perspectieven en ervaringen van verschillende sociaal werkers uit Gentse organisaties tracht ik een beter beeld te krijgen van thuisloosheid bij vrouwen en antwoorden te vinden op mijn onderzoeksvragen. Het laatste hoofdstuk is een concluderende reflectie die de onderzoeksresultaten met de literatuur tracht te verbinden en een antwoord wil formuleren op het doel van dit onderzoek.

HOOFDSTUK 1: PROBLEEMSTELLING

1.1. Probleemstelling

Vanuit de vaststelling dat thuisloze vrouwen minder dan mannen manifest aanwezig zijn in het straatbeeld en in de nachtopvang waarin ik werk, en tegelijk onderzoeken aangeven dat er een feminisering is van thuisloosheid, groeide mijn interesse om hieromtrent onderzoek te voeren.

Thuisloosheid is een reëel en toenemend probleem in onze samenleving. Naar schatting leven in België 17.000 thuislozen. Exacte cijfers over het aantal thuislozen in België bestaan niet aangezien thuisloosheid moeilijk gedefinieerd kan worden wegens verschillende verschijningsvormen, en het bovendien moeilijk is om dak- en thuislozen te bereiken (Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting, 2009). Wereldwijd wordt het aantal thuislozen geschat op ergens tussen de 100 miljoen mensen tot een miljard of meer, afhankelijk van hoe thuisloosheid wordt gedefinieerd (United Nations Centre for Human Settlements, 1996). Omdat men moeilijk veralgemeningen kan maken over verschillende landen, is het quasi onmogelijk om te proberen bepalen hoeveel vrouwen wereldwijd thuisloos zijn. Welk percentage van de totale thuislozenpopulatie vrouw is, blijft dus een data probleem (Sikich, 2008). Het staat wel vast dat er een toename is van het aantal thuisloze vrouwen, zowel in Vlaanderen als wereldwijd.

Het fenomeen thuisloosheid is van alle tijden, de term is een sociale constructie. Wat het begrip 'thuisloosheid' juist inhoudt, hangt af van de verschillende sociale contexten waarin het fenomeen verschijnt. Het proces van constructie wordt sociaal genoemd omdat het bereikt wordt via sociale interactie. Een sociale constructie is een dialectisch proces waarin mensen zowel als scheppers en als producenten van hun sociale omgeving optreden (Adoni en Mane, 1984). Doorheen de jaren wijzigden onder maatschappelijke invloeden zowel de terminologie als de hieraan gekoppelde connotaties van en perspectieven op thuisloosheid, evenals strategieën om thuisloosheid te bestrijden.

Thuisloosheid wordt als een sociaal probleem ervaren, dit valt onder andere af te leiden van de toenemende aandacht die media aan het fenomeen besteden (Van de Ven, 1996). Er is sprake van een sociaal probleem wanneer er een duidelijke sociale oorsprong is, als een significant deel van de bevolking zich bewust is van het probleem en dit als onwenselijk beoordeelt (waarbij verschillende probleemdefinities mogelijk zijn), en wanneer de overtuiging leeft dat iets aan het probleem gedaan moet worden (Bouverne-De Bie, 2006). De betekenis van thuisloosheid is niet eenduidig noch onveranderlijk. Dat het concept 'thuisloosheid' een veranderlijk begrip is, duidt op het feit dat een sociaal probleem steeds onderhevig is aan en in relatie staat tot maatschappelijke veranderingen. Het benoemen van een sociaal probleem is noodzakelijk om erop te kunnen reageren, om op basis hiervan strategieën uit te werken die sociale uitsluiting beperken en

bestrijden (Carlen, 1996). Om tegemoet te kunnen komen aan noden en behoeftes van thuisloze vrouwen, is het is volgens May e.a. (2007) essentieel om allereerst te erkennen dat vrouwen lijden onder sociale uitsluitingen vanwege thuisloosheid, en dat ervaringen van thuisloosheid verschillend zijn van vrouw tot vrouw wegens zeer verschillende identiteiten.

Thuislozen zijn vaak onzichtbaar in de samenleving en krijgen ook nauwelijks een plaats in jaarboeken over armoede en sociale uitsluiting. Daarnaast erkent men in wetenschappelijke literatuur dat vrouwen vaker dan mannen 'verborgen' thuisloos zijn. Heden ten dage heerst nog steeds het stereotiepe beeld van een thuisloze als een onverzorgde man met een alcoholverslaving, een drugverslaafde persoon, een straatbedelaar, of een illegaal verblijvende vreemdeling. Maar vrouwen? Die stellen we ons niet gemakkelijk voor als 'thuisloos' (Blow e.a. 2005). In het populaire denkkader neigt thuisloosheid te worden gereduceerd tot 'zichtbare' thuisloosheid of dakloosheid (May, 2003). Dit geconstrueerd beeld kan ervoor zorgen dat thuisloosheid wordt beschouwd als een problematiek die voornamelijk mannen betreft (Cloke e.a., 2000; Higate, 2000). Wardhaugh (1999) verklaart dat thuisloze vrouwen lange tijd onzichtbaar bleven omwille van het typische stigma 'onaangepaste vrouw'. Hoewel thuisloze vrouwen sinds het begin van de geregistreerde geschiedenis bestaan, werden ze "niet gezien" (Martin, 1987).

1.2. Onderzoeksvragen

Onderzoeksvragen die aan bod komen zijn:

- 1) Wat betekent thuisloosheid bij vrouwen voor sociaal werkers in de praktijk in regio Gent?
- 2) Welke moeilijkheden ervaren deze veldwerkers in de hulp- en dienstverlening die zij aanbieden aan thuisloze vrouwen?

Met deze masterproef wil ik de sluier van thuisloosheid afrukken, thuislozen en specifiek thuisloze vrouwen zichtbaarder maken. Ik merk al te vaak dat de term 'thuisloosheid' buiten de thuislozensector weinig bekend is. Als je over daklozen praat, weet iedereen wie je bedoelt, maar wat is 'thuisloosheid'? Deze masterproef ambieert thuisloosheid in het daglicht te stellen, stereotypes en vooroordelen hieromtrent weg te werken, de veelzijdigheid van het fenomeen in kaart te brengen, en een reflectie te zijn voor het sociaal werkveld. Omdat het aandeel vrouwen binnen de thuislozenpopulatie volgens de literatuur minder zichtbaar is maar tegelijk toeneemt, wil ik ook specifiek 'thuisloosheid bij vrouwen' onderzoeken, enerzijds via een literatuurstudie, anderzijds via een explorerende kwalitatieve bevraging van organisaties in Gent waar thuisloze vrouwen mogelijks terechtkomen.

Oog hebben voor de problematiek van thuisloosheid in al haar facetten betekent ook het erkennen van de diversiteit en heterogeniteit binnen de thuislozenpopulatie. Ik wil met deze masterproef niet bij voorbaat uitgaan van verschillen tussen thuisloze vrouwen en thuisloze mannen, maar ik wil dit

wel onderzoeken in de literatuur en bevragen in sociale werkpraktijken om zodoende een beter zicht te krijgen op de specificiteit van thuisloosheid bij vrouwen, en eventueel aanbevelingen te kunnen doen naar het werkveld en/of het beleid. Dit onderzoek wil bijdragen tot een duidelijker en specifiek beeld over thuisloosheid bij vrouwen. Het beter begrijpen van een sociaal probleem kan de preventie van thuisloosheid ten goede komen en biedt mogelijkheden om de efficiëntie van dienst- en hulpverlening te verbeteren.

Het onderzoeksterrein van mijn thesis zal zich niet beperken tot het algemeen welzijnswerk maar wil uitbreiden naar alle mogelijke sociale werkpraktijken die dienst of hulp verlenen aan thuisloze vrouwen, en dit binnen de grenzen van Gent. Deze masterproef beoogt een aanvulling te zijn op de kwalitatieve kennis over thuisloze vrouwen die reeds uit eerdere onderzoeken naar voor kwam, en wil bijdragen tot een duidelijker en specifiek beeld over vrouwelijke thuisloosheid en de betekenis die in sociale werkpraktijken gegeven wordt aan thuisloosheid bij vrouwen. Hoewel ik ervan overtuigd ben dat een belevingsonderzoek bij thuisloze vrouwen in Gent zeer nuttig zou kunnen zijn om antwoord te bieden op mijn onderzoeksvragen, beperk ik mij in deze masterproef tot het bevragen van sociaal werkers in regio Gent. De ervaring en kennis van veldwerkers is immers ook van belang om een accuraat beeld te krijgen van de problematiek.

HOOFDSTUK 2: LITERATUURONDERZOEK

In dit hoofdstuk tracht ik op basis van wetenschappelijke literatuur het fenomeen thuisloosheid te ontrafelen, theoretische kennis in kaart te brengen, en zodoende meer inzicht te verwerven in dit sociaal probleem. Aangezien thuisloosheid centraal staat in mijn praktijkonderzoek (hoofdstuk 4) is het aangewezen mij te verdiepen in dit onderwerp via het lezen van literatuur. Een literatuuronderzoek kan omschreven worden als *“een reeks op elkaar afgestemde activiteiten die het mogelijk maakt betrouwbaar en zuiver vast te stellen wat er in de vakliteratuur gezegd of bekend is over een bepaald verschijnsel of onderwerp”* (Vorst, 1982: 133).

Een eerste luik in mijn literatuuronderzoek biedt een overzicht van de historische wortels van het concept thuisloosheid en hoe de maatschappij en het sociaal werk omgingen met dit fenomeen. Na dit historisch-maatschappelijke kader doe ik in een tweede luik de veelzijdigheid en complexiteit van thuisloosheid uit de doeken. In dit conceptuele kader maak ik eerst de brug naar sociale uitsluiting en armoede. Nadien tracht ik te verduidelijken waarom thuisloosheid zo'n complex concept is, en daarna deel ik verschillende visies en definities mee. Thuisloosheid heeft veel gezichten en kan bijgevolg niet door één bril bekeken worden. Een derde luik legt de vinger op thuisloze vrouwen. Wat betekent thuisloosheid bij vrouwen volgens wetenschappelijke literatuur? In dit luik is het niet mijn intentie doelbewust op zoek te gaan naar verschillen tussen vrouwelijke en mannelijke thuisloosheid, maar wil ik wel op zoek gaan naar een eventuele specificiteit van vrouwelijke thuisloosheid. Zowel in mijn literatuuronderzoek als in mijn praktijkonderzoek wil ik gendersensitiviteit integreren. In dit hoofdstuk poog ik de geschiedenis en rijkheid van het fenomeen thuisloosheid weer te geven, en een duidelijker, specifiek beeld te scheppen over de betekenis van thuisloosheid bij vrouwen.

2.1. Historisch-maatschappelijk kader

2.1.1. Wereldwijd een waaier aan termen

Bij het ontstaan van België was er nog geen sprake van de termen 'dak- en thuislozen', toen sprak men over 'landlopers', 'zwerfers', 'vagebonden', 'bedelaars', later kwamen ook 'maatschappelijk gehandicapten' aan bod. Meer recent is er zelfs discussie om de term 'dak- en thuislozen' al dan niet te vervangen door 'maatschappelijk kwetsbare personen'. Uit Amerikaanse literatuur blijkt dat ook in de Engelse taal door de jaren heen verschillende termen naar thuislozen refereerden: een 'hobo' was een 'migratory worker', een 'tramp' was een 'migratory nonworker' alias een landloper, en een 'bum' was een 'nonmigratory nonworker' alias een schooier (Anderson, 1967; Van de Ven, 1996). Verder sprak men ook over 'transients', 'shamefull vagrants', 'disaffiliated persons', 'misfits', 'transient homeless'. Hoewel Amerikanen tegenwoordig het begrip 'homeless' in de mond nemen,

houden ze er ook tal van begrippen op na en is er tevens weinig eensgezindheid over de inhoud van het begrip.

Van de Ven (1996) beschouwt dit als een definitie-polemiek waarrond hevig gedebatteerd wordt omdat verschillende belangen een rol spelen. Zowel vanuit academische hoek, als professionele hoek en zelfs politieke hoek wil men thuisloosheid verklaren, beheersen en middelen verwerven om de noden van thuislozen te beantwoorden. In een volgend luik ga ik dieper in op de veelzijdige betekenissen van thuisloosheid. Eerst geef ik een historisch overzicht van de verschuivingen van het concept thuisloosheid in België en hoe onze maatschappij en het sociaal werk omgingen met dit sociaal probleem. Dit is relevant omdat de manier waarop men thuisloosheid tracht(te) op te lossen, iets vertelt over de percepties op deze problematiek die op dat moment heersen.

2.1.2. Van landloper naar dak- en thuisloze

a. Landloperij en bedelarij – landloperskolonies en bedelaarsgestichten

Zoals eerder vermeld waren de termen 'dak- en thuislozen' bij het ontstaan van België nog niet gekend, maar sprak men toen over 'landlopers', 'zwerwers', 'bedelaars'. Landloperij of zwerfgedrag werd na de Belgische onafhankelijkheid beschouwd als een misdrijf. In 1867 werd de 'wet ter beteugeling van landloperij en bedelarij' in het Belgische strafwetboek opgenomen. Volgens het strafwetboek was een landloper iemand zonder vaste woonplaats, zonder bestaansmiddelen, en zonder ambacht of beroepsactiviteit (Luyten, 1986).

In 1891 kende de wet een aanpassing waarbij landlopers werden gedecriminaliseerd. Er volgde geen straf meer op landloperij, maar wel een administratieve maatregel. Deze maatregel hield in dat de persoon ter beschikking werd gesteld van de regering, via een internering in een landloperskolonie of bedelaarsgesticht. Er waren aparte kolonies voor mannen en vrouwen. Men maakte een onderscheid tussen toevallige landlopers (die niet kunnen werken of geen werk vinden) en beroepslandlopers (die niet willen werken). Minderjarigen werden ondergebracht in weldadigheidsscholen (Neirinckx, 1989). Hoewel gedecriminaliseerd, werd landloperij nog steeds beschouwd als een verschijnsel dat de maatschappelijke orde verstoort. Wie op straat sliep, bedelde, of zelfs geen elementaire som geld op zak had, moest van straat worden verwijderd en werd overgebracht naar een kolonie in landelijke delen van het land. De kolonies werden opgevat als gevangenissen. De nadruk lag op werkweigering, waaruit een 'staat van gevaarlijkheid' kon voortkomen. Het was niet altijd mogelijk om 'immoreel beschouwde werkweigerers' af te zonderen, waardoor mensen met verschillende problematieken in dezelfde instellingen terechtwamen en dezelfde behandeling kregen. (Depreeuw, 1986).

Het doel van de internering was enerzijds om de openbare orde te herstellen en de veiligheid van de maatschappij te waarborgen, anderzijds om landlopers te disciplineren, regelmaat toe te brengen, hen sociale waarden en normen te leren, de werklust aan te wakkeren, en hen aan te passen aan de eisen van de samenleving (Meert en Stuyck, 2005). Kolonies hadden dus zowel een repressieve als een opvoedkundige functie. Er was toen nog geen sociale wetgeving. Volgens Neirinckx (1989) was de rol van de hulpverlening in de kolonies onbestaande.

b. Dakloosheid – onthaalhuizen en commissies van openbare onderstand

Begin twintigste eeuw dook het caritasdenken op in de bestrijding van sociale problemen. Als (enig) alternatief voor opsluiting in landloperskolonies of een leven op straat, konden thuislozen vanaf dan terecht in 'onthaalhuizen van de werken voor daklozen'. Dit waren religieus geïnspireerde privé-initiatieven met caritatieve doeleinden die verloren schapen terug bij de kudde wouden brengen en hun materieel lot wouden verbeteren door gratis nachtverblijf en voedsel aan te bieden (Van Menxel e.a., 2004). De termen 'landloperij' en 'dakloosheid' bestonden vanaf dan naast elkaar, en bleven naast elkaar bestaan tot 1993 toen de landloperskolonies werden afgeschaft. Beide termen handelden over thuisloosheid maar droegen een andere connotatie. Bij landloperij lag de klemtoon op het ontbreken van werk, terwijl bij dakloosheid de klemtoon lag op het ontbreken van een dak boven het hoofd. Landloperij werd repressief aangepakt via heropvoeding en disciplineren, dakloosheid daarentegen werd caritatief benaderd via materiële lotsverbetering. Een ander verschil was dat landloperskolonies opgericht werden door de overheid en onthaalhuizen voor daklozen veelal privaat werden georganiseerd.

In 1925 werden er Commissies van Openbare Onderstand (COO's) opgericht die bijstand moesten bieden aan hulpbehoevenden. Dit was een belangrijke fase in de geschiedenis van het sociaal werk en de thuislozenzorg, want men trachtte een breuk met het verleden te realiseren. Sociaal werk veranderde van vrijwillig georganiseerd liefdadigheidswerk uit religieuze overwegingen, naar systematisch georganiseerde interventies in de vorm van een rationeel en methodisch beroep (Lorenz, 2007). De COO's werkten nog steeds vanuit een visie van liefdadigheid, richtten zich enkel op de meest hulpbehoevenden, en de werking had een selectief karakter (Neirinckx, 1989). In dat opzicht kunnen de COO's niet vergeleken worden met de huidige OCMW's waarin het recht op maatschappelijke dienstverlening geldt.

c. Thuisloosheid – OCMW's en CAW's

Na de Tweede Wereldoorlog ontwikkelde zich de welvaartstaat en de hieraan gekoppelde sociale wetgeving. De 'cultuuromslag van 1968', waarbij een sociale rechtenbeweging op gang kwam en men van grootschalige organisaties naar kleinschaligheid wou evolueren, leidde in de jaren zeventig tot nieuwe initiatieven (Van Menxel e.a., 2004) en tot een verruiming van de term

'dakloosheid' naar 'thuisloosheid'. Men vond immers dat de problematiek om meer ging dan het gebrek aan onderdak. Vanaf de invoering van de wet op het bestaansminimum in 1974 was de hulp voor thuislozen niet langer een gunst maar een recht. In 1976 veranderden de Commissies van Openbare Onderstand naar Openbare Centra voor Maatschappelijk Welzijn (OCMW), autonome openbare instellingen die het recht op maatschappelijke dienstverlening moeten verwezenlijken aan alle inwoners (OCMW Herentals, 2003).

Midden jaren tachtig was er in België voornamelijk in de binnensteden een grote toename van het aantal thuislozen, die omwille van de economische crisis en een hieraan gekoppelde woningcrisis uit huis werden gezet, of uitgesloten werden van sociale vangnetten of van de arbeidsmarkt (De Decker en Van Menxel, 2005). In 1993 werd de 'wet ter beteugeling van landloperij en bedelarij' van 1891 afgeschaft en werd de strafbaarheid van landloperij opgeheven - die stond symbool voor de criminalisering van een sociaal probleem - en ontstond er een nieuwe federale wet (de nieuwe OCMW-wet, genaamd de Wet Onkelinx) die voor het eerst officieel de term 'dak- en thuisloosheid' noemde (Van Menxel e.a., 2004). Mensen die toen nog in de kolonies verbleven werden verder opgevangen in speciale opvangcentra die hen moesten helpen reïntegreren in de maatschappij. In tegenstelling tot de kolonies die weg van de steden in landelijke gebieden lagen, werden organisaties opgericht in de buurten waar de meeste dak- en thuislozen leven (De Decker en Van Menxel, 2005).

In de jaren negentig werd na een grondige herstructurering de dak- en thuislozenzorg geïntegreerd in de sector van het autonoom welzijnswerk. Na fusioneringen van kleinschalige opvangcentra resulteerde het autonoom welzijnswerk in 29 autonome Centra voor Algemeen Welzijnswerk (CAW's). De CAW's hebben volgens Van Menxel e.a. (2004) een quasi-monopolie in het uitbaten van diensten voor dak- en thuislozen. Een CAW heeft zelf de verantwoordelijkheid en autonomie om haar aanpak te beslissen en de mogelijkheid om zorg op maat te organiseren (De Decker en Van Menxel, 2005). De thuislozenzorg vandaag zit voornamelijk onder de vleugels van de Centra voor Algemeen Welzijnswerk. Een tweede belangrijke publieke initiatiefnemer in Vlaanderen zijn de Openbare Centra voor Maatschappelijk Welzijn. Over een afzonderlijke sector 'thuislozenzorg' kunnen we niet spreken (Van Regenmortel e.a., 2006). Naast de CAW's en OCMW's worden nog andere sectoren betrokken waardoor er sprake is van een gedeelde zorg. Ik vond het belangrijk in mijn praktijkonderzoek oog te hebben voor die gedeelde zorg, en dus niet enkel deelwerkingen van de CAW's te bevragen maar tevens andere sectoren die hulp en diensten verlenen aan thuislozen.

2.2. Thuisloosheid, veelzijdigheid

Na het historisch-maatschappelijk kader tracht ik in dit luik een conceptueel kader te schetsen. Wat betekent 'thuisloosheid'? Bij veel mensen roept dit concept het spiegelbegrip op van 'thuis', iets dat verbonden is met een gezin, warmte, liefde, steun, ... Het niet hebben van een 'thuis' kan 'thuisloos' zijn, maar thuisloosheid is "rijker" dan dat. De rijkdom van het begrip zorgt er helaas voor dat het wetenschappelijk moeilijk te operationaliseren valt (Rossi, 1994), waardoor sommige beleidsmakers en hulpverleners pleiten voor het afschaffen van de term 'thuisloosheid'. Anderen pleiten voor een afschaffing van het begrip 'thuisloze' omdat deze term stigmatisering zou bewerkstelligen en er te veel problemen en categorieën zijn om er nog één overkoepelende term op te kleven (Van Menxel e.a., 2004). Van Menxel (2002) is echter van mening:

“Het is niet omdat een rijk begrip in zijn essentie moeilijk te vatten is, dat het ook onbruikbaar moet verklaard worden. (...) Als het algemeen welzijnswerk het begrip 'thuisloze' loslaat dan zou het ook één van zijn kernopdrachten kunnen loslaten: een goed onthaal vanuit een brede toegankelijkheid.”

In dit luik tracht ik het concept thuisloosheid te ontsluiten. Ik start met een ruime link naar andere concepten waarmee thuisloosheid verbonden is, tracht nadien de multicomplexiteit van thuisloosheid weer te geven, en ik eindig dit luik met visies op thuisloosheid en definities. In het volgende luik van dit hoofdstuk ga ik dieper in op thuisloosheid bij vrouwen.

2.2.1. Link met sociale uitsluiting en armoede

a. Sociale uitsluiting als motor

De Europese Raad van Lissabon lanceerde in 2000 de strategie van de EU tegen armoede en sociale uitsluiting. Doelstellingen van deze strategie waren onder andere het 'voorzien van degelijke en gezonde huisvesting' en het 'voorkomen van dakloosheid'. Elke lidstaat van de EU is verplicht om de twee jaar een Nationaal Actieplan voor Sociale Insluiting (NAPsIncl) uit te werken dat de Europese doelstellingen naar beleidsinitiatieven concreetiseert. FEANTSA, de Europese thuislozenorganisatie die thuisloosheid in Europa wil bestrijden, merkte echter dat thuisloosheid in zeer beperkte mate aan bod kwam in de plannen (Van Menxel e.a., 2004).

Nochtans kan thuisloosheid niet losgekoppeld worden van sociale uitsluiting. Meer nog, sociale uitsluiting wordt als de motor van thuisloosheid beschouwd. Van Menxel e.a. (2004) schrijven in het dossier 'Verbinding Verbroken' dat de kern van thuisloosheid in mechanismen van sociale uitsluiting ligt, dat thuisloosheid een gevolg is van processen van sociale uitsluiting in de samenleving, op verschillende terreinen en op verschillende niveaus, zowel micro-, meso- als

macroniveau. Met microniveau bedoelt men aangaande het individu en zijn nabije omgeving zoals vrienden, het gezin (individueel en in relatie tot naasten). Het mesoniveau gaat over het netwerk van sociale relaties en contacten met organisaties en diensten (informele en formele sociale netwerken en instituties). En het macroniveau duidt op de organisatie van de samenleving en haar maatschappelijke structuren, zoals sociale zekerheid, huisvesting, welzijn, onderwijs, inkomen, werkgelegenheid, mobiliteit of leefomgeving. Het macroniveau gaat niet enkel over de samenleving en haar structuren, maar ook over waarden en normen die in de samenleving aanwezig zijn.

2010 was het Europese Jaar van de Bestrijding van Armoede en Sociale Uitsluiting, waarin Europa zich tot doel stelde de bewustwording rond armoede en sociale uitsluiting te bevorderen en de problematiek van thuisloosheid meer aandacht te geven. De Raad van de Europese Unie stelde dat er bijzondere aandacht moet uitgaan naar extreme vormen van armoede zoals thuisloosheid (POD Maatschappelijke Integratie, Armoedebestrijding, Sociale Economie en Grootstedenbeleid, 2011a). Zou er dan toch goede hoop zijn?

b. Thuisloosheid en armoede

De link tussen thuisloosheid en armoede blijkt in de literatuur niet eenduidig te zijn. Sommigen beschouwen thuisloosheid als een extreme vorm van armoede. Anderen beschouwen armoede als een risicofactor van thuisloosheid. En nog elders lees ik dat thuisloosheid en armoede twee vormen van sociale uitsluiting zijn die gelijkenissen bevatten. Vast staat wel dat thuisloosheid en armoede aan elkaar verbonden kunnen worden. Zoals hierboven aangegeven beschouwt de Raad van de Europese Unie thuisloosheid als een extreme vorm van armoede. Vranken (2002) beschouwt thuisloosheid en armoede als gevolgen van sociale uitsluitingsprocessen op meerdere domeinen van het maatschappelijke leven. Hij omschrijft armoede als:

“(...) een netwerk van sociale uitsluitingen dat zich uitstrekt over meerdere gebieden van het individuele en collectieve bestaan. Het scheidt de armen van de algemeen aanvaarde leefpatronen van de samenleving. Deze kloof kunnen ze niet op eigen kracht overbruggen.”
(Vranken, 2002)

Van Menxel e.a. (2004) beschouwen thuisloosheid als een specifieke vorm van armoede omdat er bij thuislozen breuklijnen ontstaan met de rest van de samenleving. In datzelfde dossier, *Verbinding Verbroken*, melden ze dat thuisloosheid en armoede niet altijd samenvallen maar wel een aantal gelijkenissen hebben, en dat armoede deel uitmaakt van het leven van de meeste thuislozen. Van Menxel e.a. (2004) verklaren dat beide niet herleid kunnen worden tot een unidimensioneel noch tot een monotoon fenomeen. Zowel thuisloosheid als armoede hebben een gradueel karakter, verlopen geleidelijk of schoksgewijs als een cumulatie van problemen binnen de

levensloop van een persoon. Het zijn procesmatige fenomenen die tegelijk op een toestand duiden die verschillende verschijningsvormen kan aannemen. Zowel het begrip thuisloosheid als het begrip armoede worden in de mond genomen in het spreken over realiteiten die sterk kunnen verschillen op vlak van toestanden en problemen, en het gaat over dikwijls heel verschillende 'probleemgroepen' en hulpvragen. Het gevaar schuilt er dan ook in dat het containerbegrippen worden. Van Menxel e.a. (2004) wijzen op het belang de begrippen te herleiden tot hun essentie maar erkennen tegelijk dat het moeilijk is de essentie ervan te vatten.

Volgens Zugazaga (2004) hebben vrouwen een groter risico op armoede dan mannen, en is armoede een gevestigde risicofactor voor thuisloosheid. Vandaar dat Martin (2010) het merkwaardig vindt dat er omtrent thuisloosheid genderblindheid blijft bestaan binnen de literatuur, onderzoek, beleid en dienstverlening. Genderblindheid betekent dat, hoewel het geslacht nadrukkelijk wordt gemeld bij cijfergegevens over mensen die thuisloosheid ervaren, de feitelijke verschillen in ervaringen van thuisloosheid zelden in aanmerking worden genomen (Martin, 2010). In het derde luik van dit hoofdstuk (thuisloosheid bij vrouwen) wijd ik een stuk aan genderperspectieven op thuisloosheid.

2.2.2. Multicomplex proces

a. Multicausaliteit van thuisloosheid

Zoals reeds vermeld (cf. supra, 2.2.1.b.) is thuisloosheid zowel een toestand als een proces. Het is een multicomplex proces. Omdat het zo complex is, bestaan er veel verschillende verschijningsvormen van thuisloosheid, waardoor de hulpverlening geconfronteerd wordt met een brede waaier van behoeften waarop men een antwoord tracht te bieden (Van Menxel e.a., 2004). In het boek 'Zonder (t)huis' conceptualiseren Belgische onderzoekers (Van Regenmortel e.a., 2006) het fenomeen thuisloosheid als *“een multicomplex (stress)proces”* omdat het een multicausaal proces is dat steeds gepaard gaat met een cumulatie van stressvolle levensgebeurtenissen, eerder dan naar aanleiding van één breekpunt. Dat thuisloosheid ontstaat door een cumulatie van verschillende oorzaken, wordt internationaal erkend. Zowel onderzoekers, hulpverleners als thuislozen benadrukken de multicausaliteit.

In een poging de complexiteit van thuisloosheid te ontrafelen en dit fenomeen beter te begrijpen worden de verschillende oorzaken die aanleiding geven tot thuisloosheid door onderzoekers in kaart gebracht via het categoriseren van soorten oorzaken. Uit de literatuur blijkt dat niet iedereen dezelfde categorieën van oorzaken onderscheidt, maar wat ze wel gemeen hebben, is dat de verschillende soorten causale oorzaken zich zowel op micro-, meso- als macroniveau bevinden. Bijvoorbeeld, Daly (1994) onderscheidt vier groepen van causale factoren die een rol spelen bij thuisloosheid: materiële factoren (bvb. werkloosheid), affectieve of relationele factoren (bvb.

contacten met familie of vrienden die verwateren), persoonlijke factoren (bvb. psychische problemen), en institutionele factoren (bvb. opname in een instelling, problemen met justitie). Een ander voorbeeld: in de Europese consensusconferentie over thuisloosheid, die eind 2010 georganiseerd werd door de Belgische federale overheid in samenwerking met de Franse overheid, de Europese Commissie en FEANTSA (de Europese federatie van nationale organisaties die met thuislozen werken) werden drie groepen van causale factoren onderscheiden: persoonlijke factoren (bvb. verlies van partner, verlies van werk, druggebruik), institutionele factoren (bvb. gebrek aan geschikte begeleidingsdiensten, vrijlating uit de gevangenis) en structurele factoren (bvb. gebrek aan geschikte en betaalbare huisvesting, werkloosheid, intrafamiliaal geweld) (POD Maatschappelijke Integratie, Armoedebestrijding, Sociale Economie en Grootstedenbeleid, 2011b).

Uit onderzoek van Muñoz e.a. (1999) bij 262 thuislozen in Madrid blijkt dat thuislozen zelf ook een multicausale kijk hebben op hun problemen, met als drie belangrijkste stressvolle gebeurtenissen waardoor ze thuisloos werden: economische problemen (bvb. werkloosheid, financiële crisis), sociale banden die aftakelen (bvb. verlies van een partner, overlijden van een vriend, eenzaamheid), en psychische stoornissen. Daarnaast kampt de helft van de bevraagde thuislozen met gezondheidsproblemen.

Snow en Anderson (1993) vernoemen niet expliciet de multicausaliteit van thuisloosheid maar onderscheiden wel drie verschillende dimensies van waaruit ze thuisloosheid trachten te begrijpen: residentiële dimensie, positiedimensie en netwerkdimensie. De residentiële dimensie refereert naar het al dan niet beschikken over huisvesting of een verblijfplaats. De positiedimensie gaat over de manier waarop anderen kijken naar de sociale status en sociale rollen van thuislozen en hoe thuislozen deze zelf beschouwen. De netwerkdimensie refereert naar desaffiliatie. Van Regenmortel e.a. (2006) omschrijven desaffiliatie als de beperking van sociale contacten tot het thuislozenmilieu, en de moeilijkheid om sociale relaties aan te gaan die mogelijkheden inhouden om opnieuw te kunnen verbinden met conventionele rollen en instituties. Vaak gaat dit gepaard met het afbreken van vroegere sociale relaties. Hoe langer men thuisloos is, hoe meer men zich als het ware zal aanpassen aan 'de thuislozenrol'. Grigsby e.a. (1990) zien desaffiliatie als een proces van toenemend isolement van traditionele instituties en sociale rollen, een proces dat leidt tot een cultuur van chronische thuisloosheid. Desaffiliatie is vergelijkbaar met 'shelterization', een fenomeen waarover Grunberg en Eagle (1990) twintig jaar geleden een controversieel artikel schreven. 'Shelterization' is een adaptatieproces in opvangcentra, waarbij thuislozen zich aanpassen aan het leven in een shelter. Kenmerkend voor dit adaptatieproces is een afname van interpersoonlijke responsiviteit, een verwaarlozing van persoonlijke hygiëne, een verhoogde passiviteit, en een toenemende afhankelijkheid van anderen. De auteurs suggereren dat dit proces

kan worden verbeterd door dak-en thuislozen te helpen om positieve sociale netwerken te maken en banden met organisaties en sociale diensten op te krikken (Marcus, 2003).

De multicausaliteit van thuisloosheid kan ook gezien worden als een cumulatie van stressvolle gebeurtenissen of "breekpunten" die aanleiding geven tot thuisloosheid. Van Regenmortel e.a. (2006) onderzochten levensverhalen van thuislozen. Bij het in kaart brengen van het proces van 'thuisloos worden én blijven', konden ze ondanks de heterogeniteit van de verhalen de biografieën in drie groepen indelen: levensverhalen met een duidelijk breekpunt, levensverhalen zonder één duidelijk breekpunt maar wel een cumulatie van breekpunten of stressvolle momenten, en een groep specifieke verhalen die niet in twee voorgaande groepen thuishoorde. Bij de analyse van de interviews merkten ze dat de meeste breekpunten te maken hadden met een verlies van een belangrijke naaste (hetzij door overlijden, hetzij door relatiebreuk) en dergelijke breekpunten verregaande gevolgen hadden op zowel affectief als sociaal-economisch vlak.

Ook Philippot en Galand (2003), die onderzoek deden naar de aanwezigheid van psychische stoornissen bij thuislozen in Brussel, kwamen tot de vaststelling dat gedurende het hele leven van thuislozen er voortdurend ervaringen zijn van relatiebreuken (bvb. overlijden van ouders in de kindertijd, breuk met familie of partner). Onderzoekers pleiten dan ook voor een grotere aandacht voor psychische en psychiatrische problemen bij thuislozen, en om alert te zijn voor schakelmomenten (bvb. echtscheiding, ontslag uit een instelling, faillissement, etc.). Ze wijzen tevens op het belang van een proactieve, gepersonaliseerde en geïntegreerde aanpak vanuit de omgeving en het hulpverleningsnetwerk wanneer mensen te maken hebben met negatieve levensgebeurtenissen (Philippot en Galand, 2003; Van Regenmortel e.a., 2006). Stresssituaties kunnen risicofactoren voor thuisloosheid zijn, eerder dan dat ze een gevolg zijn van bijvoorbeeld een leven op straat (Philippot en Galand, 2003). Een cumulatie van problemen is waarschijnlijk de grootste risicofactor voor thuisloosheid. (Van Regenmortel e.a., 2006)

b. Toenemende complexiteit van thuisloosheid

Naast de multicausaliteit van thuisloosheid zorgen maatschappelijke ontwikkelingen ervoor dat thuisloosheid nog complexer wordt. Door maatschappelijke ontwikkelingen ontstaan er nieuwe risicogroepen en nieuwe verschijningsvormen van thuisloosheid. In het dossier 'Verbinding Verbroken' kaarten Van Menxel e.a. (2004) de toenemende complexiteit van thuisloosheid aan. Een eerste vaststelling hieromtrent is de feminisering van thuisloosheid: in 1982 was 18% van het geregistreerde cliënteel binnen de thuislozenzorg vrouw, in 2002 was dat reeds 33%. Meer uitleg over de feminisering van thuisloosheid komt in het derde luik van dit hoofdstuk aan bod. Een tweede vaststelling is de toenemende globalisering: in 1982 was 9% van de thuislozen niet-Belg, in 2002 had 15% van de thuislozen niet de Belgische nationaliteit. Dit is echter een onderschatting

van de toenemende globalisering, want veel thuisloze vrouwen van vreemde afkomst zijn migranten van de tweede generatie die wel (of ook) een Belgische nationaliteit hebben. Niet enkel in België maar in alle Europese lidstaten is er een toename van immigratie die zich weerspiegelt in een vorm van 'nieuwe thuisloosheid'. Tweedegeneratie migranten zijn volgens Van Menxel e.a. (2004) ook in stijgende lijn kwetsbaarder voor sociale uitsluiting.

Wat de problematiek van thuisloosheid ook complex maakt is de veelal problematische jeugd van thuislozen. Velen groeiden op in een problematische gezinssituatie met vaak een plaatsing in een instelling tot gevolg. Van Menxel e.a. (2004) stellen een sterke toename vast van het aandeel thuislozen dat ooit in de bijzondere jeugdzorg, psychiatrische instellingen of therapeutische gemeenschappen verbleef. Het cliënteel van de thuislozenzorg is nu veel gevarieerder dan twintig jaar geleden. Voor het algemeen welzijnswerk en andere sectoren waar thuisloze personen terechtkomen betekent het een grote uitdaging om zich aan te passen aan deze evoluties en het aanbod te differentiëren.

2.2.3. Verschillende visies en definities

a. Visies op thuisloosheid

Grosso modo kunnen we twee toonaangevende visies op thuisloosheid onderscheiden: enerzijds een sociaal-psychologische visie, anderzijds een sociologische visie. In de sociaal-psychologische visie verklaren onderzoekers thuisloosheid vooral via persoonlijke kenmerken en psychologische mechanismen, terwijl men in de sociologische visie thuisloosheid structureel-maatschappelijk verklaart, als gevolg van (het falen van) maatschappelijke structuren zoals een tekort aan betaalbare en/of sociale huisvesting, werkloosheid, onvoldoende adequate sociale voorzieningen, etc. (Van Regenmortel e.a., 2006).

In de jaren zestig trachtte men thuisloosheid vanuit een psychologische invalshoek te verklaren. Verklaringen die we aantreffen in de literatuur zijn bijvoorbeeld: *persoonlijke eigenaardigheden* (Horst, 1962), *een aangeboren of aangeleerd gebrek aan integratievermogen*, (Horst, 1962; Mullink, 1963), *aanpassingsmoeilijkheden* (Mullink, 1963), *een cognitief onvermogen de realiteit juist waar te nemen* (Heydendael, 1969). Ook rond de jaren tachtig doken nog verklaringen op waarbij men uitgaat van een handicap of een individuele onbekwaamheid: *neurasthenie*, een psychische aandoening (Nagel, 1977), *relationele onbekwaamheid* (Heydendael, 1987). Het gevaar van thuisloosheid te verklaren als een gevolg van individuele kenmerken, is weinig oog te hebben voor structurele factoren die tot thuisloosheid leiden. De sociaal-psychologische visie op thuisloosheid in Vlaanderen die sinds de jaren vijftig overheerste was geïnspireerd op Nederlands onderzoek. Amerikaanse onderzoeksliteratuur leverde in Vlaanderen een bijdrage tot een sociologische visie op thuisloosheid.

In de jaren tachtig lag het accent op het gemis aan bindingen, en de relatie met de samenleving en voorzieningen (Van Regenmortel e.a., 2006): *“Homelessness is a metaphor for profound disconnection from other people and social institutions.”* (Bassuk, 1983 in Nuy, 1998). De omgeving wordt meer in beschouwing genomen en men begint te denken in termen van risicofactoren, zowel factoren van individuele als maatschappelijke aard (Roorda-Honée, 2001). Tot de jaren negentig was onderzoek naar thuisloosheid binnen sociologische en sociaal-wetenschappelijke kringen zeer beperkt, en verschenen artikels over thuisloosheid voornamelijk in tijdschriften over psychiatrie, psychologie en geneeskunde (Van de Ven, 1996). Na de dominante individueel-psychologische visies kenmerkt de jaren negentig zich door de opkomst van een structureel-sociologische benadering waarbij thuisloosheid als een sociaal verschijnsel wordt beschouwd (Van Regenmortel e.a., 2006). Bijvoorbeeld, Hutson en Clapham (1999) verklaarden thuisloosheid via een sociologische benadering: *“Homelessness is the creation of public policies.”* Tegenwoordig benadrukken veel onderzoekers het belang van thuisloosheid als een multicomplex proces te bekijken dat het gevolg is van een samenspel van zowel individuele, sociale als maatschappelijke factoren (Van Regenmortel e.a., 2006).

b. Definities van thuisloosheid

Thuisloosheid is moeilijk te definiëren omwille van de complexiteit van het fenomeen. Net zoals verschillende visies andere accenten leggen, bestaan er ook verschillende definities die andere klemtonen leggen, afhankelijk van waarin men onderscheid maakt. Uit de literatuur blijkt dat men verschillende soorten definities onderscheidt. Er zijn definities gebaseerd op een sociaal-psychologische visie en definities gebaseerd op een sociologische visie. Er zijn definities met een focus op het residentiële aspect van thuisloosheid en definities met een duidelijke klemtoon op maatschappelijke en relationele kwetsbaarheid (Van Regenmortel e.a., 2006). Er bestaan ook verschillende types definities: Philippot en Galand (2003) onderscheiden operationele definities, 'letterlijke' definities en theoretisch geïnspireerde definities.

Wetenschappelijke kennis en beeldvorming over thuisloosheid in Vlaanderen worden sterk bepaald door Nederlands onderzoek naar thuisloosheid. Van de Ven (1996) geeft aan dat dit onderzoek voornamelijk vanuit een sociaal-psychologische en een sociaal-geneeskundige invalshoek tot stand komt. In Nederland worden onderzoeken van Heydendael als belangrijk beschouwd, in die mate zelfs dat zijn definitie van thuisloosheid een standaarddefinitie werd (Van Gestel, 1994). Heydendael omschrijft thuisloosheid als:

“Een toestand van maatschappelijke en sociale kwetsbaarheid, waarin geen functionele of mede- en intermenselijke relaties van betekenis worden onderhouden, met verlies van een vast leefmilieu in de maatschappij.” (in: Van Gestel, 1994)

Een Vlaamse definitie vertoont gelijkenissen met de Nederlandse:

“... toestand waarin een persoon zonder permanente woonst, werk en/of bestaansmiddelen verkeert, en waarin sprake is van een combinatie van persoonlijke, relationele en maatschappelijke kwetsbaarheid; zodat er geen bindingen van betekenis meer bestaan op deze drie domeinen.” (De Clercq e.a., 1992)

Hope en Young (1986) hanteren een definitie die het accent op de woonsituatie legt:

“iemand is thuisloos als ‘hij of zij slaapt of leeft in beperkt of geen onderdak (ongeacht de duur); onder bruggen, portieken, auto's, verlaten gebouwen, busstations, 'all-night-café's', openbare gelegenheden; shelters of missions van religieuze of publieke organisaties voor gelijk welke periode; goedkope hotels/motels voor zover het verblijf (of de intentie tot) beperkt is tot minder dan 45 dagen; andere situaties waarbij de verblijfsduur of geplande duur minder dan 45 dagen bedraagt (bij familie, vrienden, een nacht in de cel, ...)’”

In bovenstaande definitie ligt de klemtoon énkél op het residentiële aspect van thuisloosheid. Het gevaar van zo'n eenzijdige klemtoon is dat er unidimensioneel naar het probleem gekeken. Van de Ven (1996) is van mening dat het tot zijn residentiële dimensie versmalde thuisloosheidsconcept een onbruikbaar wetenschappelijk instrument is voor onderzoeken (Grigsby e.a., 1990; Snow en Anderson, 1993). Sommige onderzoekers conceptualiseren thuisloosheid zeer breed maar versmallen de operationele definitie in functie van hun onderzoek (Momeni, 1989).

In een huidige definitie van Steunpunt Algemeen Welzijnswerk wordt er multidimensioneel naar thuisloosheid gekeken. Thuisloosheid is een combinatie van:

“de (al dan niet tijdelijke) afwezigheid van (een leefbare) woonst of onderdak; een psychosociale en relationele problematiek die leidt tot ontanking; en, een (vaak schrijnend) gebrek aan materiële middelen om te voorzien in zijn levensonderhoud door het gebrek aan werk, het verlies van recht op sociale zekerheid, en zelfs op een menswaardig inkomen.” (in: Van Menxel e.a., 2004)

FEANTSA, de Europese Federatie van Nationale Organisaties die met thuisloze mensen werken, ontwikkelde in 2005 een typologie van thuisloosheid en sociale uitsluiting gebaseerd op vlak van huisvesting, genaamd ETHOS (European Typologie on Homelessness and Housing Exclusion). De ETHOS-typologie classificeert mensen volgens hun woonsituatie, vertrekt vanuit een '(t)huis', en de afwezigheid hiervan betekent thuisloosheid (FEANTSA, 2011):

“Een (t)huis hebben betekent: een voldoende huisvesting (of ruimte) hebben voor een persoon en zijn/haar gezin die hun eigen is (het fysieke domein); de mogelijkheid hebben hier hun privacy te bewaken maar ook sociale relaties uit te bouwen (het sociale domein) en een wettelijke aansprakelijkheid kunnen maken op deze ruimte (het wettelijke domein). Dit leidt tot de vier hoofdcategorieën: dakloosheid, thuisloosheid, onzekere huisvesting en

onvoldoende huisvesting, die allemaal begrepen kunnen worden als het niet hebben van een (t)huis.”

Opvallend is dat FEANTSA in de definiëring ook oog heeft voor precair gehuisvesten, mensen die leven in onaangepaste woningen. Deze laatste groep wordt immers zelden in onderzoeken als thuisloos benoemd. (Hope en Young, 1986; Sosin e.a., 1990). Het is volgens Van de Ven (1996) van strategisch belang dat een definitie van thuisloosheid zowel de letterlijk thuislozen als de precair gehuisvesten insluit. Om het probleem op de politieke agenda te krijgen en het daar te houden is de omvang van de thuislozenpopulatie doorslaggevend, en die omvang is recht evenredig met de gehanteerde definitie.

2.3. Thuisloosheid bij vrouwen

Vrouwelijke thuisloosheid bestuderen is uitdagend, want het is met zoveel andere complexe kwesties verbonden, men kan het niet scheiden van genderneutrale oorzaken zoals armoede, geestelijke gezondheid, ziekte, middelenmisbruik (Sikich, 2008). Gehanteerde termen voor 'thuislozen' in de literatuur zijn vaak genderneutraal in die zin dat onderzoeken over 'thuisloosheid' meestal geen onderscheid maken tussen mannen en vrouwen. Desalniettemin worden al te vaak ervaringen en problematieken van thuisloze mannen als universele maatstaf genomen, terwijl velen erkennen dat ervaringen van thuisloze vrouwen, vooral moeders met kinderen, vaak verschillen van die van mannen (Marcus, 2003).

In het denken over thuisloosheid bij vrouwen is het belangrijk om een ruime definitie te hanteren, om zodoende de omvang van het probleem volledig te kunnen begrijpen. Sikich (2008) geeft twee redenen aan voor het belang van een ruime definitie. Een eerste reden is dat vrouwelijke thuisloosheid anders lijkt dan mannelijke thuisloosheid. Als thuisloosheid eng bekeken wordt, zoals slapen op straat ('rough sleeping' of 'pavement dwelling'), zijn vrouwen minder zichtbaar omdat ze vaak hun thuisloosheid verbergen door tijdelijk bij vrienden of familie te verblijven. Het aandeel vrouwen in de thuislozenpopulatie wordt onderschat wegens de verschillen in zichtbaarheid tussen mannen en vrouwen. Daarnaast heerst in de publieke opinie het publiekelijk zichtbare stereotype van "the bag lady" als thuisloze vrouw, terwijl deze slechts een klein percentage van de werkelijke vrouwelijke thuislozenpopulatie representeert (Helvie en Kunstmann, 1999). Een definitie van thuisloosheid dient bijgevolg rekening te houden met 'verborgen' thuisloze vrouwen (Scott, 2007).

Een tweede reden voor een brede definitie volgens Sikich (2008) is dat vrouwelijke thuisloosheid, afhankelijk van waar een vrouw leeft, andere vormen aanneemt. Het is aangewezen een definitie te hanteren die rekening houdt met de verschillen tussen landen die invloed hebben op de vorm die vrouwelijke thuisloosheid aanneemt. Bijvoorbeeld, het aantal mensen dat in Afrika, Azië en

Latijns-Amerika leeft in een verblijfplaats die zowel onzeker als ondermaats is, is veel hoger dan in andere werelddelen (Edgar e.a., 2004). Sikich (2008) verkiest de definitie die door FEANTSA¹ ontwikkeld is (cf. supra, 2.2.3.b.) omdat deze federatie mensen classificeert op basis van hun leefsituatie, en die definitie bijgevolg ook van toepassing is op de wereldwijde vrouwelijke dak- en thuisloosheid die verschillende vormen kan aannemen naargelang waar in de wereld vrouwen leven.

2.3.1. De onaangepaste vrouw, de prostituee, het kwetsbare meisje, de zakkenmadam

Hoewel thuisloze vrouwen sinds het begin van de geregistreerde geschiedenis bestaan hebben, werden ze “niet gezien”. Er is weinig geweten over hun ervaringen (Martin, 1987). Wardhaugh (1999) verklaart dat thuisloze vrouwen lange tijd onzichtbaar bleven omwille van het typische stigma van “onaangepaste” vrouw. Watson (1999) argumenteert dat door op straat te slapen – hier gaat het dus over daklozen – de “onaangepaste” vrouw de grens tussen het publieke en het private verstoort, en de sfeer die geassocieerd wordt met vrouwelijke huiselijkheid en seksualiteit de publieke ruimte binnensijpelt op een storende en dreigende manier. 'Thuis' en 'huiselijkheid' hadden immers, en hebben voor velen nog steeds, een normatief karakter dat gekoppeld wordt aan “vrouwelijkheid”.

Een reactie op de dreiging die uitging van de “onaangepaste” vrouw, was haar te herbenamen. In de negentiende eeuw werden thuisloze vrouwen onlosmakelijk verbonden met en bestempeld als prostituees. Er werd in Groot-Brittannië repressief gereageerd op thuisloosheid bij vrouwen, door bijvoorbeeld rond de jaren dertig moeilijk of geen logementen te willen verhuren aan alleenstaande vrouwen want “hen bedden geven zou hen zichtbaar maken en zou hen tot de maatschappij doen behoren op een manier die niet getolereerd zou kunnen worden”. De werkelijke omvang van het thuislozenprobleem werd bijgevolg onderschat (Golden, 1992). Rond de jaren zestig groeide het aantal dakloze vrouwen in de Britse straten en konden hun noden niet langer worden genegeerd. Maar zelfs dan nog werden thuisloze vrouwen door een andere bril bekeken dan thuisloze mannen, namelijk door een “pathologische lens”:

“elke vrouw die 'bezweek' (of 'koos') voor een leven op straat wordt gezien als gevaarlijker en gestoorder dan haar mannelijke tegenhangers” (Watson en Austerberry, 1986).

Hoewel vrouwen wel verschijnen in populaire voorstellingen van thuisloosheid op straat, is hun aanwezigheid vaak beperkt tot een aantal rollen: het kwetsbare jonge meisje dat belaagd wordt door oudere dakloze mannen, of de stereotiepe oudere “bag lady” (Hutson en Liddiard, 1994; Kisor

¹ Europese Federatie van Nationale Organisaties die met thuisloze mensen werken.

en Kendal-Wilson, 2002). In beide gevallen is hun aanwezigheid vertroebeld door dat van lastiger volk van daklozen, bedelaars en verslaafden die een bedreiging vormen voor de beschaafde heropgewaardeerde publieke ruimte en waarvan de leidende figuren bijna allemaal mannen zijn (May e.a., 2007).

2.3.2. Zichtbare en onzichtbare thuisloosheid

In de literatuur maakt men soms onderscheid tussen zichtbare thuisloosheid en onzichtbare thuisloosheid. Wat betekent dit verschil? Waar staan vrouwen in dat onderscheid?

In het populaire denkkader neigt thuisloosheid te worden gereduceerd tot 'zichtbare' thuisloosheid of dakloosheid (May, 2003). Daarnaast geeft gespecialiseerde literatuur aan dat vrouwen minder geneigd zijn om op straat te slapen of te bedelen, waardoor 'zichtbaar thuisloze' vrouwen grotendeels genegeerd worden (May e.a., 2007). Het construeren van dergelijke beelden brengt het gevaar mee dat men een perceptie krijgt van thuisloosheid als iets dat zich hoofdzakelijk beperkt tot stedelijke gebieden en grotendeels, zonet geheel, aan mannen toegeschreven is (Cloke e.a., 2000; Higate, 2000). Enerzijds is er dus dat populaire beeld van thuisloosheid als 'mannelijke dakloosheid', anderzijds zijn academici in het onderzoek naar thuisloze vrouwen volgens May e.a. (2007) geneigd hun aandacht voornamelijk te richten op de 'verborgen' populatie van thuisloze vrouwen. In dit luik geef ik aandacht aan 'zichtbare' en 'onzichtbare' thuisloosheid bij vrouwen, aangezien beide vormen vaak niet tot de geregistreerde thuisloosheid behoren (zoals thuislozen in opvangcentra) en de omvang van deze problematieken bijgevolg onderschat wordt.

a. Het thuisloze lichaam

Het wordt algemeen aangenomen dat het lichaam de primaire bron van sociale ervaring is (Shilling, 1993). Volgens Wardaugh (1999) is voor thuislozen het lichaam zelfs nog belangrijker. Omdat ze geen toegang hebben tot "de tweede huid", een thuis, wordt het thuisloze lichaam het eerste en vaak enige verdedigingsmiddel tegen een "gevaarlijke" wereld. Wardaugh stelt dat thuislozen op twee mogelijke manieren reageren op het ontbreken van een normatief gevoel van 'thuis' en op de diepe kwetsbaarheid van thuisloosheid op straat: lichamelijk inkrimpen of lichamelijk uitbreiden.

'Lichamelijk inkrimpen' (bodily contraction) betekent dat mensen bij gebrek aan een eigen ruimte zich in zichzelf gaan terugtrekken, achter de barrière van hun eigen huid, om een gevoel van privacy en autonomie te proberen behouden. 'Lichamelijk uitbreiden' (bodily expansion) betekent dat thuislozen de ruimte die zij gevoelsmatig als eigendom claimen, trachten uit te breiden via het bezetten van de voornaamste openbare plaatsen, of door zich te bewegen doorheen de stad, waarmee ze dus lichamelijk hun grenzen verruimen (Higate, 2000a). Deze grenzen kunnen serieus

verdedigd worden door fysiek geweld, want het 'harde lichaam' streeft zowel naar bescherming van de enige ruimte die hij of zij 'thuis' noemt als naar het uitbreiden van controle over andere personen (Cooper, 2001).

Deze reacties zijn volgens Wardaugh (1999) enorm gedifferentieerd op vlak van gender. Sommige thuisloze personen, vooral mannen, kiezen ervoor om niet te “verdwijnen” maar om hun omgeving uit te breiden en een groot gebied van het stadsbeeld in te nemen. Zij zijn zichtbaar thuisloos. Het is volgens Wardaugh typisch dat thuisloze vrouwen meestal verdwijnen in de schaduwen van zowel “de gehuisveste” als “de thuisloze” stad. Zelfs op straat leven thuisloze vrouwen een eerder schimmig bestaan op de rand van een door mannen gedomineerde “street scene”. Ze verrichten zelden activiteiten die hen als publiekelijk en zichtbaar thuisloos markeren (zoals bedelen), ze trekken zich terug naar de achtergrond van institutionele ruimtes voor thuislozen (zoals nachtopvang en dagcentra), ze verplaatsen zich naar informelere, minder openbare ruimtes in de stad, en zelfs in dat geval vaak enkel wanneer ze vergezeld zijn door een man. Als ze gedwongen worden om op straat te slapen, verbergen ze zich voor zowel het publiek als voor andere thuisloze personen (Wardaugh, 1999). Zelfs wanneer vrouwen op straat slapen, zijn zij eerder geneigd verborgen thuisloos te zijn.

Als overlevingsstrategie gaan sommige thuisloze personen hun lichaam verkopen, zich prostitueren. Helaas zijn de noden en behoeften van thuisloze vrouwen die zich prostitueren onbekend, aangezien zij zowel door “publiek” als door hulp- en dienstverleners als prostituee worden geïdentificeerd, eerder dan als thuisloze (Golden, 1992). Alvorens te kunnen reageren op de behoeften van deze vrouwen, dient men echter eerst te erkennen dat deze populatie bestaat.

b. 'Zichtbaar' thuisloos

Dakloosheid en op straat leven vallen onder de noemer 'zichtbare' thuisloosheid, in het Engels 'rough sleeping' genoemd. Smith (1999) verklaart dat wanneer vrouwen op straat slapen, ze aan specifieke problemen worden blootgesteld, niet louter het toegenomen gevaar voor seksuele intimidatie en misbruik, maar ook het gebrek aan hygiëne (bvb. tijdens de menstruatie). Proper blijven en fatsoenlijk gekleed zijn is volgens Smith een methode van zelfbescherming.

Als men denkt aan thuisloosheid in de stedelijke ruimte, ziet men veelal thuisloze mannen voor ogen. Dit beeld wordt volgens May, Cloke en Johnsen (2007) ook gevoed door vakliteratuur omtrent thuisloosheid, die erop wijst dat vrouwen minder geneigd zijn dan mannen om op straat te slapen of om te bedelen, activiteiten die hen 'zichtbaar' thuisloos maken. Hierdoor wordt het groeiende aantal 'zichtbaar thuisloze' vrouwen [in Groot-Brittannië] grotendeels genegeerd door onderzoekers. Men is volgens May e.a. (2007) geneigd de aandacht te richten op de meer

uitgebreide en grotendeels 'verborgen' populatie van thuisloze vrouwen die bijvoorbeeld bij familie of vrienden verblijven of in hotels, eerder dan aandacht voor thuisloze vrouwen in de noodopvang of op straat. Hierdoor wordt een beeld geconstrueerd van thuisloosheid op straat, dakloosheid, als iets typisch mannelijks, een geconstrueerd beeld waarbij thuisloze vrouwen eerder in de schemering of zelfs niet op straat verschijnen (Wardough, 1999). Uiteraard is het waardevol om onderzoeken te doen naar 'verborgen' thuisloze vrouwen, maar men mag niet uit het oog verliezen dat er daarnaast, hoewel een minderheid, tevens een toenemend aantal 'zichtbare' thuisloze vrouwen op straat leeft.

Ook hulp- en dienstverleners in Groot-Brittannië merken aan de hand van een veranderend cliënteel een stijgend aandeel dakloze vrouwen dat beroep doet op opvang. Hierop reageerden ze door meer bedden voor vrouwen te waarborgen in gemengde opvangcentra, en daarnaast groeit ook het aantal "women-only noodaccomodatie projecten" (May e.a, 2007). Het stijgende aantal vrouwen dat op straat leeft in Groot-Brittannië, zich bezighoudt met activiteiten zoals bedelen, of gebruik maakt van nachtopvang, opvangcentra en inloopcentra, wordt ook vermeld in de algemene thuislozenliteratuur. Ondanks de erkenning van een toenemend aantal zichtbaar thuisloze vrouwen, werd volgens May e.a. (2007) zelden getracht hun ervaringen van zichtbare thuisloosheid te verkennen via een expliciet genderperspectief, waardoor hun specifieke ervaringen bijvolg onbekend blijven.

May e.a. (2007) deden een onderzoek naar ervaringen van zichtbare thuisloosheid bij Britse vrouwen, en konden op basis hiervan een vier groepen onderscheiden:

- 1) diegenen die zich distantiëren van de thuislozensector en van een "thuisloze identiteit",
- 2) diegenen die in de schaduwen van het daklozenmilieu leven,
- 3) diegenen wiens aanwezigheid op straat hen duidelijk en zichtbaar als 'thuisloos' bestempelt en die zich associëren met andere daklozen,
- 4) diegenen die, ondanks het delen van ruimtes in de stad met andere, zichtbaar thuisloze mensen, noch door het gehuisvest publiek noch door hulp- en dienstverleners als 'thuisloos' worden aanzien.

Deze typologieën zijn eerder thematisch dan statistisch. De onderzoekers konden concluderen dat thuisloze vrouwen die op straat slapen geen homogene groep zijn.

c. 'Onzichtbaar' thuisloos

Thuisloosheid bij vrouwen wordt vaak gecategoriseerd als 'onzichtbare' of 'verborgen' thuisloosheid, ook wel aangeduid als latente thuisloosheid of gehuisveste thuisloosheid. Thuisloze personen kunnen geneigd zijn het stigma te vermijden dat aan zichtbare thuisloosheid kleeft, en het risico te vermijden voor ofwel een lichamelijke aanval of een verhoogde aandacht van

autoriteiten, door zich buiten het publieke zichtsveld te verplaatsen en de meest openbare plaatsen te vermijden (Duncan, 1983). Ook als gevolg van het gevaar van seksuele intimidatie en misbruik op straat, zetten thuisloze vrouwen waarschijnlijk een aantal tactieken in om de straten te vermijden, bijvoorbeeld in (soms gewelddadige) relaties blijven, of gedurende lange periodes aan “couchsurfing” doen (Tomas en Dittmar, 1995). Alleenstaande thuisloze vrouwen proberen ook vaak om de voornamelijk door mannen gedomineerde ruimtes van institutionele zorg waar thuisloosheid zichtbaar is, te vermijden (Watson en Austerberry, 1986). Vandaar dat Higate (2000) oppert om thuisloosheid te proberen begrijpen vanuit een genderperspectief.

Verborgen thuisloosheid neemt een aantal vormen aan en heeft verschillende functies (Martin, 2010). Op straat slapen gebeurt meestal verborgen bij vrouwen, op plaatsen waar niemand hen kan vinden. Om veiligheidsredenen en/of om hun situatie van thuisloosheid te verbergen slapen sommige vrouwen overdag in galerijen, musea, bussen of treinstations, in plaats van 's nachts op straat (Doherty 2001). Er zijn zoals eerder vermeld vrouwen die in de 'schaduw' van het daklozenmilieu leven, op de rand van dakloosheid, die wel gebruik maken van dienstverlening voor thuislozen zoals inloopcentra maar daarna opnieuw in de 'schemering' verdwijnen uit eigen veiligheid (May e.a., 2007). Omwille van die technieken van vrouwen om hun thuisloosheid te verbergen, worden vrouwen die minder zichtbaar op straat slapen vaak niet meegeteld in de thuislozenpopulatie. Men suggereert dat het aantal thuisloze vrouwen dat op straat leeft onderschat wordt.

Er zijn ook thuisloze vrouwen die beroep doen op hun sociale netwerken en hun thuisloosheid verbergen via “couchsurfing”, door bijvoorbeeld bij familie of vrienden te verblijven, of in goedkope hotels. Deze vorm van onzichtbare thuisloosheid komt veel meer voor bij vrouwen dan bij mannen, wat weer betekent dat het aantal thuisloze vrouwen ontzettend onderschat wordt (Martin, 2010). Het is niet ongewoon dat in ruil voor een overnachting op iemands zetel of vloer, vrouwen zich prostitueren (Reeve e.a., 2006).

Verborgen thuisloosheid maakt mensen heel kwetsbaar omdat ze dan niet de aandacht en middelen krijgen die ze nodig hebben om uit de thuisloosheid te geraken (Sikich, 2008). En ongeacht of vrouwen zichtbaar of onzichtbaar thuisloos zijn, op straat slapen maakt vrouwen uiterst kwetsbaar voor misbruik, uitbuiting en mishandeling (Martin, 2010). Hoewel er situaties bestaan waarin vrouwen met kinderen op straat slapen, werden bij de meeste dakloze moeders de kinderen al dan niet vrijwillig opgenomen in de bijzondere jeugdzorg (Radley e.a., 2006; Reeve e.a., 2006). Ook verborgen thuisloze vrouwen die bij familie of vrienden verblijven zijn heel kwetsbaar. Huiselijk en familiaal geweld komt veel voor bij verborgen thuisloosheid (Martin, 2010).

d. Redenen voor het verbergen van thuisloosheid

Waarom sommige vrouwen hun thuisloosheid verbergen, kan verschillende redenen hebben:

- 1) Vanwege de schaamte omtrent de associatie met het etiket "thuisloos" (Thorn, 2001).
- 2) Om veiligheidsredenen. Het is niet ongevoel dat thuisloze vrouwen tijdens het slapen op straat seksueel aangerand worden. Volgens een Zuid-Koreaans onderzoek worden de meeste thuisloze vrouwen 's nachts op straat lastiggevallen en gepest door thuisloze mannen (Hwang, 2005).
- 3) Omdat de meeste opvangcentra niet voldoende tegemoet komen aan de noden van thuisloze vrouwen (Thorn, 2001). Er bestaan ook steden die zelfs geen opvangcentra hebben voor vrouwen maar enkel voor mannen (Hamilton, 2007).
- 4) Omdat vrouwelijke thuisloosheid in sommige culturen ondenkbaar of onaanvaardbaar is. Soms beweert men dat het aantal thuisloze vrouwen verwaarloosbaar is, of bijvoorbeeld in Zuid-Korea worden thuisloze vrouwen behandeld als afwijkend of geestesziek, omdat men veronderstelt dat geen enkele zichzelf respecterende vrouw thuisloos zou worden (Song, 2006).

2.3.3. Feminisering van thuisloosheid

Onder 'feminisering' begrijp ik in deze context een toename van het aandeel vrouwen. De voorbije decennia is het aandeel vrouwen in de thuislozenpopulatie opvallend sterk gestegen. In de jaren negentig schreef Van de Ven (1996) reeds dat er een toename was van het aandeel vrouwen. Recentere onderzoeken bevestigen dat die toename nog steeds het geval is. Het onderzoek 'Verbinding Verbroken' (Van Menxel e.a. 2004) toonde aan dat in 2002 één op drie thuislozen vrouw is, terwijl in 1982 in de geregistreerde thuislozenpopulatie 18% vrouw was tegenover 82% mannen. In 2004 is er sprake van 35% vrouwen in de thuislozenpopulatie (De Decker en Van Menxel, 2005). Ook internationale literatuur erkent deze stijging (Edgar en Doherty, 2001).

Verklaringen voor de feminisering van thuisloosheid worden in 'Verbinding Verbroken' (Van Menxel e.a. 2004) kort samengevat als: 1) de toegenomen maatschappelijke gevoeligheid voor partnergeweld en intrafamiliaal geweld, 2) de veranderende sociaal-economische positie van vrouwen, 3) de lagere drempel voor vrouwen om de stap te zetten naar de hulpverlening, en 4) de toegenomen opvangmogelijkheden voor vrouwen. Ook Helen Blow, een stafmedewerkster van Steunpunt Algemeen Welzijnswerk, verklaart het stijgende aandeel van thuisloze vrouwen onder andere door een toename van geweld tegen vrouwen en van zware intrafamiliale conflicten (Blow e.a., 2005). De vaststelling van deze toename kan echter ook verklaard worden doordat geweld nu minder getolereerd wordt dan vroeger, de drempel om dit te melden hierdoor lager is, en er bijgevolg meer geweldsituaties geregistreerd worden (De Decker en Van Menxel, 2005). Hoe

enkele sociaal werkers uit Gentse organisaties denken over de feminisering van thuisloosheid, komt aan bod in hoofdstuk 4.

2.3.4. Thuisloosheid in genderperspectief

In dit luik wil ik enkele verschillen tussen thuisloze mannen en thuisloze vrouwen aankaarten, alsook wat er volgens de literatuur zo anders, zo eigen of zo specifiek is aan thuisloosheid bij vrouwen.

a. Genderverschillen betreffende sociologisch profiel

Van Menxel, Lescrauwaet en Parys (2004) maakten een rapport met een sociologisch profiel van "de" thuisloze. Hun onderzoek betreft enkel thuislozen die geregistreerd waren in residentiële centra en begeleid wonen (geregistreeerde thuisloosheid), maar het is interessant om een beeld te vormen van mogelijke genderverschillen en te erkennen dat er effectief verschillen zijn tussen thuisloze vrouwen en thuisloze mannen. De vaststellingen van Menxel e.a. vul ik soms aan met vaststellingen uit internationale literatuur. Cijfergegevens laat ik hier achterwege, en voor meer uitleg verwijs ik graag door naar het dossier 'Verbinding Verbroken'.

- 1) Leeftijd: thuisloze vrouwen zijn gemiddeld veel jonger dan thuisloze mannen. Een Duitse studie toonde dat de meeste vrouwelijke thuislozen jonger zijn dan 30 jaar (Helvie en Kunstmann, 1999). Daarnaast is er binnen de vrouwelijke thuislozenpopulatie sprake van een stijging van jongere vrouwen, wat ook internationaal wordt erkend (Edgar en Doherty, 2001).
- 2) Werkvormen: vrouwen zijn minder vertegenwoordigd in het Begeleid Wonen, het Pension- en Zorgwonen, en in de Crisisopvangcentra.
- 3) Geografische afkomst: binnen de populatie allochtone thuislozen is er een oververtegenwoordiging van vrouwen, voornamelijk jonge allochtone vrouwen. Vooral het aandeel allochtone vrouwen afkomstig van buiten de Europese Unie is aanzienlijk groter dan bij de mannen (Van Menxel e.a., 2004). De Decker en Van Menxel (2005) zijn van mening dat het merendeel van de allochtone thuislozenpopulatie vrouw is wegens een botsing van culturen bij bijvoorbeeld problemen met betrekking tot gedwongen huwelijken, verstoten worden, of het niet accepteren van overspel. Er is ook binnen de vrouwelijke thuislozenpopulatie een toename van allochtone vrouwen (Edgar en Doherty, 2001).
- 4) Gezin: thuisloze vrouwen hebben vaker dan mannen alle of een deel van de kinderen ten laste.
- 5) Onderwijsniveau: de scholingsgraad onder thuislozen is laag, maar thuisloze vrouwen zijn in het algemeen iets hoger geschoold dan thuisloze mannen.
- 6) Gezondheidssituatie: gezondheidsproblemen komen in gelijke mate voor, maar de aard van de gesignaleerde problemen verschillen. Thuisloze vrouwen hebben minder fysieke kwalen dan thuisloze mannen, maar kampen wel meer met psychische problemen en de frequentie van kanker ligt bij thuisloze vrouwen zes keer hoger dan bij thuisloze mannen.

- 7) Instellingsverleden: drie kwart van de thuisloze mannen heeft een instellingsverleden tegenover minder dan de helft van de thuisloze vrouwen, een groot verschil dus. De voorbije twintig jaar is dit percentage bij de mannen constant gebleven, terwijl het bij de vrouwen gedaald is.
- 8) Eerdere opnames in de thuislozenzorg: heropnames komen minder bij thuisloze vrouwen voor dan bij thuisloze mannen, al is er bij thuisloze vrouwen wel een toename in vergelijking met twintig jaar geleden. Bij thuisloze mannen overweegt een vergaande problematiek van ontanking, bij thuisloze vrouwen overwegen relationele problemen, waarbij het vaak voorkomt dat ze na een situatie van partnergeweld vrijwillig of uit noodzaak terugkeren naar de partner, waarna het geweld opnieuw start met een heropname tot gevolg.
- 9) Doorstromingsperspectieven: het uitstroomperspectief is bij thuisloze vrouwen iets groter dan bij thuisloze mannen.
- 10) Inkomens- en tewerkstellingssituatie: slechts een vijfde van de geregistreerde thuislozen heeft betaald werk, bij vrouwen is dit echter nog dramatischer, namelijk slechts 16%.

b. Gendergebonden ervaringen van thuisloosheid

Zoals eerder geschreven vindt Martin (2010) het merkwaardig dat er omtrent thuisloosheid genderblindheid blijft bestaan binnen literatuur, onderzoek en beleid, en dat naast de cijfergegevens zelden aandacht wordt geschonken aan feitelijke verschillen in ervaringen van thuisloosheid. Er zijn wel een aantal studies die oog hebben voor gendergebonden verschillen (Zugazaga, 2004; Mina-Coull en Tartinville, 2001; Roll e.a., 1999; Wardhaugh, 1999, Tomas en Dittmar, 1995) en waaruit de volgende vaststellingen naar voor komen:

- vrouwen hebben meer kans om fysisch en seksueel misbruikt te worden dan mannen,
- vrouwen trekken vaker dan mannen eerst in bij familie en vrienden alvorens ze gebruik maken van dienstverlening voor thuislozen of op straat zouden slapen,
- vrouwen hebben meer kans op ervaringen van trauma en verdriet dan mannen,
- vrouwen staan vaker dan mannen in voor de zorg van hun kinderen,
- vrouwen hebben meer kans om in armoede te leven dan mannen,
- mannen hebben meer problemen met middelenmisbruik dan vrouwen.

Volgens Marpsat (1999) slapen vrouwen minder op straat dan mannen en verblijven ze langer in opvangcentra omdat ze veelal vergezeld zijn van kinderen. Relatiebreuken kunnen zowel voor mannen als vrouwen een risicofactor zijn om thuisloos te worden, maar een gedetailleerde analyse wijst erop dat mannen vaak relaties verlaten omwille van eigen middelenmisbruik, gokproblemen of gewelddadig gedrag, terwijl vrouwen eerder relaties ontvluchten omwille van het misbruik van mannen (Cramer en Carter 2002). Of men in sociale werkpraktijken te Gent genderverschillen of gendergebonden specificiteiten ervaart, komt in hoofdstuk 4 aan bod.

HOOFDSTUK 3: METHODOLOGIE

In dit hoofdstuk beschrijf en verantwoord ik de onderzoeksmethoden die in deze masterproef gehanteerd worden en de manier waarop ik mijn onderzoek voer. Eerst werp ik een blik op de algemene onderzoekscontext. Hierin worden zowel de geselecteerde onderzoeksvragen als de afgebakende onderzoeksgroep omschreven, zodat de onderzoeksopzet duidelijk wordt. Daarna verantwoord ik volgens welke benadering onderzoek werd gevoerd. De verzamelde onderzoeksgegevens en de onderzoeksresultaten zijn immers afhankelijk van de onderzoeksbenadering. Nadien komt de manier waarop data werd verzameld en geanalyseerd aan bod. In het volgende hoofdstuk breng ik de onderzoeksresultaten in kaart.

3.1. Onderzoekscontext

3.1.1. Onderzoeksvragen

Zoals reeds vermeld in de probleemstelling is het mijn intentie met deze masterproef helderheid te krijgen over thuisloosheid bij vrouwen. Het doel van dit onderzoek is inzicht te verwerven in een maatschappelijk relevant sociaal probleem. Op basis van mijn probleemstelling selecteerde ik twee onderzoeksvragen waarop ik in het volgende hoofdstuk 'Cartografie van sociale werkpraktijken te Gent', antwoord tracht te bieden:

- 1) Wat betekent thuisloosheid bij vrouwen voor sociaal werkers in de praktijk in regio Gent?
- 2) Welke moeilijkheden ervaren deze sociaal werkers in de hulp- en dienstverlening die zij aanbieden aan thuisloze vrouwen?

De eerste onderzoeksvraag wil de veelheid aan conceptuele invullingen van het fenomeen 'thuisloosheid bij vrouwen' in kaart brengen. Hoe een sociaal probleem wordt geconceptualiseerd vertelt immers iets over de manier waarop ermee wordt omgegaan. De tweede onderzoeksvraag wil de moeilijkheden van de praktijk in kaart brengen, waaruit eventuele aanbevelingen voor het werkveld en het beleid kunnen voortvloeien. Weten welke moeilijkheden sociaal werkers ervaren in de hulp- en dienstverlening voor thuisloze vrouwen, is relevant om een accuraat beeld te krijgen van een complexe problematiek.

3.1.2. Positie van de onderzoeker

Naast mijn opleiding Master Sociaal Werk in Universiteit Gent ben ik tevens als vast personeel tewerkgesteld in de Nachtopvang en Nachtopvang Plus van CAW Artevelde te Gent, ik ben dus een werkstudente. Dit onderzoek voer ik vanuit de rol van studente in het kader van mijn studies, niet vanuit de rol van medewerkster in het algemeen welzijnswerk. Mijn interesse en intentie om onderzoek te voeren naar thuisloosheid bij vrouwen werden evenwel gevoed door werkervaringen

in professionele context. Ik kan en wil niet ontkennen dat mijn positie in het werkveld geen invloed had op mijn onderzoeksproces. Ten eerste ging op mijn eigen initiatief een verkennend gesprek met Simonne Auman, coördinator van CAW Artevelde, aan dit onderzoek vooraf. Met dit gesprek wou ik bij iemand met relevante werkervaring in de welzijnssector polsen naar mogelijke interessante onderzoekspistes. Ten tweede betrok ik mijn teambegeleider Karel Thys bij een eerste 'brainstorm' over onderzoeksvragen. Vermits hij ook de opleiding Master Sociaal Werk aan Universiteit Gent volgde, vond ik hem een geschikte persoon om feedback van te krijgen. Via Simonne Auman en Karel Thys kon ik ook enkele sleutelfiguren uit het werkveld detecteren die ik graag wou betrekken in mijn praktijkonderzoek.

Tot slot had mijn positie van werkstudente ook invloed op de respons die ik ontving na het versturen van uitnodigingen tot deelname aan een diepte-interview. Hoewel enkele respondenten in eerste instantie geen tijd hadden om deel te nemen aan een thesisonderzoek, maakten ze hier toch tijd voor vrij wanneer ze wisten dat ikzelf ook in het werkveld sta. Dat het aantal bevroegde werkpraktijken van CAW Artevelde overheerst in de totaliteit van mijn onderzoeksgroep, valt wellicht subjectief en niet-wetenschappelijk te verklaren doordat deze respondenten mij kennen als verre collega en aldus sneller bereid waren tot deelname. Desondanks de invloed van mijn rol als medewerkster van CAW Artevelde op de respons die ik ontving, maakte ik zowel in mijn uitnodiging als tijdens het interview duidelijk dat dit onderzoek gevoerd wordt vanuit mijn rol als studente en dus onafhankelijk van mijn rol als sociaal werker. Die 'onafhankelijkheid' sluit echter mijn inziens geen 'beïnvloedbaarheid' uit. Doordat ikzelf een open houding aannam, en er geen geheim van maakte naast mijn opleiding Master Sociaal Werk tevens tewerkgesteld te zijn in de Nachtopvang, heerste bij sommige respondenten spontaan ook een houding van openheid en nabijheid. Naar mijn mening kwam deze houding het kwalitatief onderzoek en de betrouwbaarheid van onderzoeksgegevens ten goede. Glasby en Beresford (2006) zijn van mening dat in interpretatief onderzoek nabijheid vaak beter is dan afstand en objectiviteit.

3.1.3. Onderzoeksgroep

a. Selectiemethode

Om een onderzoeksgroep af te bakenen wordt een steekproef genomen, een selectie uit een bepaalde totale populatie. De populatie in mijn praktijkonderzoek zijn (personen die werkzaam zijn in) sociale werkpraktijken in regio Gent. Een steekproef kan zowel aselekt als niet-aselekt getrokken worden. Aselekt betekent dat elk individu uit de populatie evenveel kans heeft om opgenomen te worden in de steekproef, wat het meest betrouwbaar en representatief is voor de totale populatie (Schuyten, 2004). Omwille van mijn keuze voor kwalitatief onderzoek (cf. infra, 3.2.1.) nam ik een niet-aselecte steekproef. Deze steekproef wordt gekozen wanneer een

onderzoeker geen uitspraak wil doen over de totale populatie, geen middelen heeft om een aselechte steekproef te trekken, of niet goed weet wie tot de populatie behoort (Schuyten, 2004).

Ik selecteerde respondenten op basis van een methode die 'purposeful sampling' wordt genoemd. Volgens Maxwell (2009) worden in kwalitatieve onderzoeken meestal via deze manier steekproeven getrokken. 'Purposeful sampling' betekent dat de respondenten niet willekeurig gekozen worden maar evenmin helemaal onwillekeurig. Er worden bepaalde personen gekozen omdat zij informatie kunnen leveren die de onderzoeker nodig heeft (Maxwell, 2009).

Ik koos voor het gericht contacteren van verschillende hulp- en dienstverlenende organisaties in Gent. Ik startte met het onder de loep nemen van de Sociale Kaart van Gent, uitgegeven door Welzijnsoverleg Regio Gent vzw op 8 oktober 2010, en selecteerde 40 organisaties op basis van een vermoeden dat daar mogelijks thuisloze vrouwen terechtkomen. Ik trachtte deze selectie zo heterogeen mogelijk te maken, in die zin dat ik mij niet beperkte tot de specifieke thuislozensector van het algemeen welzijnswerk, maar tevens organisaties selecteerde uit de geestelijke gezondheidszorg, ziekenhuizen, wijkgezondheidscentra, organisaties i.v.m. arbeid, huisvestingsmaatschappijen, justitieel en politieel gelinkte diensten, armoedeorganisaties, organisaties uit de interculturele sector en etnische culturele minderhedensector, organisaties die zich richten op bijzondere doelgroepen of situaties, en één sociaal-artistieke organisatie. Voor een verantwoording van deze ruime benadering van 'thuislozenzorg', refereer ik naar mijn historisch-maatschappelijk kader (cf. literatuuronderzoek, 2.1.2.c.) waarin ik reeds vermeldde dat de dienst- en hulpverlening voor thuislozen heden ten dage een gedeelde zorg is en geenszins als een afzonderlijke sector kan beschouwd worden. Hoewel de thuislozenzorg zich voornamelijk in de CAW's en OCMW's bevindt, kunnen we onmogelijk ontkennen dat in ook andere sectoren thuislozen terechtkomen. Aangezien de meeste onderzoeken naar thuisloosheid in Vlaanderen zich beperken tot een blik op het algemeen welzijnswerk, lijkt het mij zeer relevant en interessant om in dit onderzoek tevens sociaal werkers uit andere sectoren te bevragen. Via een zo heterogeen mogelijke selectie van sociale werkpraktijken stelde ik tot doel in mijn praktijkonderzoek een zo breed mogelijk beeld te krijgen van thuisloosheid bij vrouwen.

In overleg met Karel Thys, teambegeleider in de Nachtopvang van CAW Artevelde, werd deze selectie verfijnd naar 20 organisaties die uitgenodigd werden om deel te nemen aan dit onderzoek. Dankzij een gesprek met Simonne Auman, coördinatrice van CAW Artevelde, werden ook enkele sleutelactoren binnen de geselecteerde organisaties gedetecteerd. Bij gebrek aan voldoende respons werden enkele weken na de eerste uitnodiging nog 9 extra organisaties uitgenodigd uit de eerste selectie van 40 organisaties, zodat ik zeker 15 interviews zou kunnen afnemen.

b. Onderzoeksgroep en respondenten

In dit onderzoek werd gekozen voor sociale werkpraktijken in Gent waar mogelijks thuisloze vrouwen terechtkomen (cf. supra). Daarnaast werd ook het Kabinet schepen van Welzijn en Gezondheid (Guy Reynebeau) uitgenodigd voor een gesprek, helaas evenwel zonder bevestigende respons. In totaal werden 29 organisaties of deelwerkingen uit regio Gent gecontacteerd per email aan de hand van een uitnodiging tot deelname aan dit onderzoek (cf. bijlage 1). Bij de uitnodiging verstuurde ik tevens een vragenlijst waarmee de respondenten het diepte-interview konden voorbereiden (cf. bijlage 2). De meeste organisaties werden, bij gebrek aan respons na het versturen van de email, een week later tevens telefonisch gecontacteerd en opnieuw uitgenodigd. Van de 29 gecontacteerde organisaties haakte bijna de helft af, ofwel wegens gebrek aan ervaring met thuisloze vrouwen, of wegens tijdgebrek, of omdat ik ondanks verschillende contactpogingen geen respons ontving. Uiteindelijk werden 17 interviews afgenomen bij 16 verschillende werkingen. Eén organisatie opteerde om 2 medewerkers apart te bevragen.

De respondenten die in dit onderzoek worden opgenomen zijn medewerkers van:

- Bijstandsteam - CAW Artevelde
- Centraal Onthaal - CAW Artevelde en CAW Visserij
- Crisisopvang De Schelp - CAW Artevelde
- De Schreiboorn, Opvangcentrum voor Vrouwen - CAW Visserij
- Dienst Straathoekwerk - Stad Gent
- Dienst Thuislozenzorg - OCMW Gent
- Dienst Woonbegeleiding - OCMW Gent
- Inloopcentrum Pannestraat - CAW Artevelde (2 interviews)
- KRAS vzw (koepel van armoedewerkingen in groot Gent)
- Klemenswerk, Opvangcentrum voor Vrouwen en Gezinnen - CAW Artevelde
- Maatschappelijke Zorg - Politie Gent
- Medisch-Sociaal Opvangcentrum voor Druggebruikers Gent (MSOC)
- Nachtopvang - CAW Artevelde
- Samenlevingsopbouw Gent vzw
- Sint-Jan De Deo (psychiatrisch centrum)
- WoninGent (huisvestingsmaatschappij)

Een korte voorstelling van deze sociale werkpraktijken komt in het volgende hoofdstuk aan bod. Maxwell (2009) verantwoordt het relatief kleine aantal respondenten bij kwalitatieve onderzoeken, omdat kwalitatieve onderzoekers op deze manier in staat zijn om gebeurtenissen, handelingen en betekenissen te begrijpen die gevormd worden door unieke omstandigheden waarin deze zich voordoen. Wanneer men gegevens zou verzamelen uit een grote steekproef is dit niet mogelijk.

3.2. Onderzoeksbenadering

3.2.1. Kwalitatief en interpretatief onderzoek

Deze masterproef kwam tot stand via kwalitatief onderzoek. Dergelijk onderzoek heeft geen eigen paradigma of methode en behoort niet tot één discipline, waardoor het niet eenvoudig is dit eenduidig te omschrijven. Kwalitatief onderzoek wordt volgens Maso en Smaling (1998: 9) gebruikt om *“in interactie met de ander te kunnen achterhalen wat de betekenissen van dingen, gebeurtenissen, ervaringen, uitspraken enzovoort voor hem of haar zijn”*. Schuyten (2004: 12) omschrijft kwalitatief onderzoek als *“het menselijk handelen verklaren vanuit algemene wetmatigheden of de sociale werkelijkheid begrijpen en interpreteren vanuit de menselijke zingeving van de betrokkenen”*. Maxwell (2009) geeft aan dat een kwalitatieve onderzoeker niet enkel geïnteresseerd is in gedrag en fysieke gebeurtenissen die plaatsvinden, maar tevens in het begrijpen van betekenissen die aan gebeurtenissen verleend worden, en meningen die het gedrag beïnvloeden. Deze focus op betekenis staat centraal in de interpretatieve benadering van sociale wetenschap (Bredo en Feinberg, 1982).

In tegenstelling tot bij kwantitatief onderzoek, kan men via kwalitatief onderzoek op een open en flexibele manier informatie verzamelen, wat in dit onderzoek via kwalitatieve interviews gebeurt (cf. infra), en heeft men aandacht voor de sociale, situationele en subjectieve belevingen van onderzoekssubjecten (Maso en Smaling, 1998). Kwantitatief onderzoek daarentegen houdt geen rekening met opvattingen, maar wil feiten en cijfers verzamelen en kenmerkt zich door numerieke tabellen, statistieken, parameters, enzovoort (Swanborn, 2004). In kwantitatief onderzoek staan feiten, controle, afstand, objectiviteit en neutraliteit centraal en staat het verklaren van de werkelijkheid voorop (Bochner en Ellis, 2003). Interpretatief onderzoek stelt zich echter tot doel de werkelijkheid te begrijpen. Glasby en Beresford (2006) zijn van mening dat in dergelijk onderzoek nabijheid vaak beter is dan afstand en objectiviteit. Tijdens de interviews hechtte ik belang aan de sfeer van nabijheid en subjectiviteit.

In deze masterproef is de sociale werkelijkheid die ik wil begrijpen 'thuisloosheid bij vrouwen'. Enerzijds via een literatuurstudie, anderzijds via interactie met sociaal werkers, tracht ik betekenissen van vrouwelijke thuisloosheid te achterhalen en te interpreteren. Zoals vermeld in mijn probleemstelling wil ik oog hebben voor de problematiek van thuisloosheid in al haar facetten. Zowel mijn literatuurstudie als mijn praktijkonderzoek zijn cartografisch opgevat, willen de veelzijdigheid van de problematiek en de diversiteit van betekenissen en percepties in kaart brengen. Kwalitatief onderzoek is hiervoor aangewezen. Mijn gehanteerde onderzoeksmethode is het kwalitatieve interview (cf. infra, 3.3.1.). Als kwalitatieve onderzoeker kan men hierbij open vragen stellen en indien nodig dieper ingaan op de antwoorden (Baarda e.a., 2001).

3.2.2. Explorerende onderzoeksaanpak

Hoewel kwalitatief onderzoek niet beperkt is tot een explorerende rol, is dit volgens Maxwell (2009) een belangrijke kracht van kwalitatieve methoden. Ook Swanborn (2004) stelt dat veel kwalitatieve onderzoekers het exploratieve karakter van hun werk zien als kenmerk van kwalitatief onderzoek. Er is volgens hem sprake van een explorerende onderzoeksaanpak als de onderzoeker:

- *“van een brede probleemstelling uitgaat, die pas lopende het onderzoek leidt tot meer precieze probleemstellingen;*
- *zich niet expliciet laat leiden door van tevoren bekende theorieën, hypotheses, modellen en interpretatieschema's;*
- *weinig beslissingen over de onderzoeksprocedure van tevoren vastlegt, maar zich bij de voortgang van het onderzoek in sterke mate laat leiden door zijn/haar ad hoc interpretaties van de verkregen data.”* (Swanborn, 2004)

Wanneer op voorhand weinig geweten is over het onderzoeksonderwerp en het te bestuderen fenomeen nog niet precies is afgebakend ten opzichte van de context, ligt een explorerende onderzoeksaanpak volgens Swanborn (2004) voor de hand. Hij is tevens van mening dat exploratie een onmisbare rol vervult in het proces van wetenschappelijke kennisverwerving.

In deze masterproef hanteerde ik een exploratieve onderzoeksaanpak. Ik vertrok vanuit een brede probleemstelling en liet veel wegen open tijdens afnemen van de diepte-interviews. Ik had weinig beslissingen op voorhand vastgelegd, liet mij niet expliciet leiden door van tevoren bekende theorieën, maar wou mij laten leiden door de praktijkervaringen en percepties van de sociaal werkers die deelnamen aan dit onderzoek. Kenmerkend voor kwalitatief en explorerend onderzoek, bevroeg ik mijn respondenten ruim en exploratief, waarna op basis van thematische inhoudsanalyse (cf. data-analyse, 3.4.) de meest relevante thema's eruit gehaald werden.

3.3. Dataverzameling

Data die verzameld werden voor dit onderzoek zijn afkomstig van verschillende bronnen, zowel geschreven als gesproken bronnen. Betreffende het praktijkonderzoek startte de dataverzameling reeds met het selecteren van een steekproef. Zoals eerder vermeld (cf. 3.1.2.) hanteerde ik als selectiemethode voor de onderzoeksgroep 'purposeful sampling'. Deze onderzoeksgroep werd uitgenodigd voor een kwalitatief interview. Verschillende respondenten, met name sociaal werkers in regio Gent, werden individueel bevraagd via semi-gestructureerde diepte-interviews. Daarnaast werden ook geschreven bronnen geraadpleegd (cf. literatuuronderzoek en bibliografie).

3.3.1. Semi-gestructureerde diepte-interviews

Bij kwalitatief onderzoek gebeurt de dataverzameling open en flexibel. Openheid en flexibiliteit zijn nodig om in interactie met de ander betekenissen te kunnen achterhalen van fenomenen en ervaringen van de respondenten. Een sterke gestructureerdheid wordt bijgevolg vermeden (Maso en Smaling, 1998). Er is sprake van een semi-gestructureerd interview wanneer de vragenlijst is opgebouwd rond een aantal thema's maar de vragen niet op voorhand vast staan (Baarda e.a., 2001). De onderwerpen, de belangrijkste vragen en de volgorde waarin de vragen gesteld worden mogen op voorhand bepaald worden, maar dit ligt niet volledig vast. Tijdens het gesprek is de onderzoeker vrij om af te wijken van de vooraf bepaalde volgorde en de formulering van de vragen. De uiteindelijke vraagstelling verschilt van respondent tot respondent. Dit soort interview kost meer voorbereidingstijd dan een geheel open interview (Denzin en Lincoln, 2008).

In diepte-interviews wordt geopteerd voor open vragen met vrije antwoordmogelijkheden waarop de kwalitatieve onderzoeker indien nodig dieper kan ingaan (Baarda e.a., 2001). Open vragen geven niet enkel de onderzoeker maar tevens de respondent de ruimte om alles te zeggen wat voor haar of hem belangrijk is, wat niet steeds mogelijk is bij gesloten vragen. Schuyten (2004) geeft ook mee dat open antwoordmogelijkheden vaak als minder bedreigend worden ervaren door respondenten, omdat er enerzijds ruimte is om meer te zeggen, om overal een mening kwijt te kunnen, waarbij er aandacht is voor specifieke gevoelens en persoonlijke opvattingen, en anderzijds omdat bepaalde gevoelige of moeilijke onderwerpen omzeild kunnen worden, wat bij gesloten antwoordmogelijkheden minder of zelfs niet het geval is. Open antwoordmogelijkheden vereisen meer denkwerk en een grotere tijdsinvestering.

Ik opteerde ervoor op voorhand in een vragenlijst mijn hoofdvragen, enkele bijvragen, en de volgorde van mijn vragen vast te leggen, met de mogelijkheid om tijdens het diepte-interview hiervan af te wijken. De verantwoording hiervoor is dat ik mijn respondenten de kans wou geven zich indien mogelijk goed voor te bereiden op het diepte-interview. Tijdens het interview wou ik voldoende ruimte hebben om indien nodig dieper in te gaan op een antwoord. Een semi-gestructureerd diepte-interview leek mij dus het meest gepast in dit onderzoek.

3.3.2. Opstellen en afnemen van interviews

Het opstellen van mijn vragenlijst werd voorafgegaan door een gesprek met Simonne Auman, coördinatrice van CAW Artevelde, en een gesprek met Karel Thys, teambegeleider in de Nachtopvang van CAW Artevelde. Het leek mij nuttig eerst te polsen bij personen met relevante werkervaring in de thuislozensector wat mogelijke interessante onderzoekspistes zouden zijn betreffende thuisloosheid bij vrouwen, en welke te bevragen sleutelactoren zij mij aanraadden,

alvorens ik zou vastleggen wat en wie ik precies wil bevragen. Uit deze gesprekken mondde een uitgebreide vragenlijst (cf. bijlage 2).

Alle geselecteerde organisaties werden per email uitgenodigd om deel te nemen aan mijn onderzoek. In de uitnodiging tot deelname aan een interview (cf. bijlage 1) werd gevraagd wie de contactpersoon zou zijn en werden de respondenten op de hoogte gesteld van het doel van dit onderzoek. Bij respons werd een afspraak gemaakt. Bij gebrek aan respons werden de organisaties telefonisch gecontacteerd en nogmaals uitgenodigd. De interviews vonden plaats in het gebouw waar desbetreffende respondent werkt tijdens diens werkuren en duurden gemiddeld 45 minuten à 2 uur per interview.

Wanneer de respondent dit toeliet, werd het interview opgenomen met een geluidsopnametoestel. Met deze registratiewijze gaat geen enkele informatie verloren en worden ook stiltes, emoties en twijfels geregistreerd, wat soms toch voor enige nuancering zorgt. Bovendien kon ik mij hierdoor beter concentreren op het gesprek. Eén respondent weigerde de geluidsopname omwille van het beleid van de organisatie. Dit interview werd handgeschreven neergepend. Ik merkte achteraf dat er helaas bij een handgeschreven registratie veel informatie en subjectieve nuancerings verloren gaan in vergelijking met het geheel van informatie dat wordt opgenomen met een audiorecorder, vermits het onmogelijk is om ter plekke elk woord te noteren. Alle interviews werden na de afname integraal uitgeschreven met oog op de data-analyse. Enkele respondenten verkozen anoniem te blijven, uit respect hiervoor verkoos ik alle interviews anoniem te verwerken, evenwel met een vermelding van de organisatie. De interviews worden omwille van de omvang van het aantal bladzijden (per interview 12 à 30 pagina's) niet toegevoegd aan deze masterproef, maar zijn wel beschikbaar.

3.4. Data-analyse

De probleemstelling vormt het uitgangspunt bij de analyse van het materiaal (Baarda e.a., 2001). In dit onderzoek wil ik helderheid krijgen over conceptuele perspectieven en werkervaringen betreffende vrouwelijke thuisloosheid. De gegevens die ik uit de interviews verkreeg, analyseerde ik via een specifieke methodiek, de thematische inhoudsanalyse. Daarnaast baseerde ik mij ook deels op de stappen die Baarda e.a. (2001) weergeven voor het analyseren van kwalitatieve interviews, al volgde ik niet alle stappen en heb ik dit soms anders aangepakt met de thematische inhoudsanalyse in mijn gedachten.

3.4.1. Thematische inhoudsanalyse

Voor het analyseren van mijn diepte-interviews maakte ik gebruik van een kwalitatieve inhoudsanalyse. Dit is een interpretatieve onderzoeksmethode waarbij de inhoud van een tekst procesmatig gecodeerd wordt en waarbij thema's of patronen aangeduid worden (Hsieh & Shannon, 2005). Via data-reductie tracht men de kern van de inhoud en de belangrijkste betekenissen te identificeren (Patton, 2002). Door middel van het zorgvuldig voorbereiden, coderen en interpreteren van de gegevens, kunnen de resultaten van een kwalitatieve inhoudsanalyse ondersteuning bieden voor de ontwikkeling van nieuwe theorieën of modellen, alsook voor het nagaan van bestaande theorieën en het verstreken van ruime beschrijvingen van specifieke fenomenen (Zhang en Wildemuth, 2009).

Het doel van deze analyse is om belangrijke thema's of categorieën te identificeren, die een rijke beschrijving bieden van de sociale werkelijkheid. Zhang en Wildemuth (2009) stellen dat deze analysemethodiek verder gaat dan woorden tellen en betekenissen onderzoeken uit de objectieve inhoud van teksten, want het laat onderzoekers toe om een sociale werkelijkheid te begrijpen op een subjectieve maar tegelijk wetenschappelijke manier.

In tegenstelling tot kwantitatieve inhoudsanalyse, die deductief tewerk gaat, gebeurt kwalitatieve inhoudsanalyse op een inductieve manier. Het inductief redeneren houdt in dat de onderzoeker door het zorgvuldig bestuderen en constant vergelijken van de inhoud van de gegevens, er thema's en categorieën uit kan halen. Kwalitatieve inhoudsanalyse sluit echter een deductieve werkwijze niet uit (Patton, 2002). Berg (2001) stelt dat het genereren van concepten of theorieën uit eerdere onderzoeken ook nuttig kan zijn voor kwalitatief onderzoek, zeker bij aanvang van de data-analyse. Ook ik heb dit in mijn masterproef niet uitgesloten, in mijn literatuurstudie komen immers concepten en perspectieven aan bod waarnaar ik in het latere stadium van mijn praktijkonderzoek refereer.

Aangezien de betekenissen die de sociaal werkers verlenen aan thuisloosheid en thuisloze vrouwen centraal staan in mijn onderzoek, alsook hun persoonlijke percepties en ervaringen, en niet de statistische gegevens over dit fenomeen, is deze kwalitatieve analysemethodiek aangewezen.

3.4.2. Verschillende stappen in de data-analyse

Een thematische inhoudsanalyse gebeurt stapsgewijs. Ik baseerde mij deels op de stappen die weergegeven zijn door Baarda, de Goede en Teunissen (2001) om kwalitatieve interviews te analyseren. Ik volgde hiervan niet alle stappen. De analyse startte bij het lezen van de ruwe onderzoeksgegevens, met name de schriftelijke registratie van de 17 diepte-interviews.

Een eerste stap die ik volgde in de analyse, was het selecteren van informatie op basis van relevantie. Niet alle informatie is immers relevant voor de probleemstelling, terwijl de probleemstelling net het uitgangspunt is voor de analyse (Baarda e.a., 2001).

“Soms leidt het doorzoeken van het onderzoeksmateriaal op relevante fragmenten ook tot een bijstelling van de probleemstelling, bijvoorbeeld tot een toespitsing. De keuze van relevante fragmenten dwingt je er namelijk toe te beslissen wat je wel en wat je niet wilt weten: het dwingt je tot een verdere explicitering van je onderzoeksvraag.”

(Baarda e.a., 2001)

Via de thematische inhoudsanalyse, waarbij ik stukken tekst codeerde, identificeerde ik vijf belangrijke thema's die aan bod kwamen in de diepte-interviews:

- 1) concept thuisloosheid (algemeen en specifiek bij vrouwen)
- 2) feminisering van thuisloosheid?
- 3) risicofactoren
- 4) moeilijkheden in hulp- en dienstverlening
- 5) mogelijke oplossingen

Een tweede analysestap die Baarda e.a. (2001) vermelden is de relevante tekst opsplitsen in fragmenten, zodat elk fragment informatie geeft over één onderwerp. Deze stap pakte ik iets anders aan. Uit alle interviews maakte ik per thema een inventarisatie van alle fragmenten die hierover handelden.

De derde stap in mijn analyse was het labelen. Dit is volgens Baarda e.a (2001) een van de moeilijkste stappen, waarbij je de geselecteerde tekstfragmenten bewust van een naam of namen voorziet. Ook deze stap heb ik iets anders aangepakt. Ik trachtte binnen de inventarisatie van fragmenten per thema gelijkaardige antwoorden te detecteren, waaraan ik een overkoepelend label gaf. Net zoals in mijn tweede analysestap maakte ik vervolgens in een nieuw document een inventarisatie per label van alle gelijkaardige antwoorden. Op deze manier ging ik, zoals de thematische inhoudsanalyse voorschrijft, inductief te werk zodat ik de onderzoeksgegevens zorgvuldig kon bestuderen en vergelijken. De onderzoeksresultaten van deze analyse leest u in het volgende hoofdstuk 'Cartografie van sociale werkpraktijken in Gent'.

HOOFDSTUK 4: CARTOGRAFIE VAN SOCIALE WERKPRAKTIJKEN IN GENT

In het vorige hoofdstuk werd de gehanteerde onderzoeksmethodologie toegelicht. Vanuit een explorerende onderzoeksaanpak werden onderzoeksgegevens verzameld via kwalitatieve diepte-interviews. Op basis van een thematische inhoudsanalyse werd de dataverzameling bestudeerd en geïnterpreteerd. Ik identificeerde belangrijke thema's die aan bod kwamen in de interviews en maakte per thema een inventarisatie van alle fragmenten die hierover handelden. Nadien trachtte ik deze geselecteerde fragmenten te labelen naargelang gelijkaardige antwoorden. Op deze manier probeerde ik de inhoud van de onderzoeksgegevens te bestuderen en vergelijken.

In dit hoofdstuk worden de onderzoeksresultaten in kaart gebracht. Verschillende perspectieven en ervaringen van sociaal werkers uit Gentse organisaties worden besproken en geïllustreerd met citaten. Hierbij wil ik duidelijk stellen dat een geciteerde uitspraak niet noodzakelijk de visie is van de organisatie waarin deze persoon tewerkgesteld is, maar in de eerste plaats een subjectieve mening betreft van een sociaal werker gebaseerd op diens ervaring binnen de organisatie. Het is evenwel interessant om een beeld te krijgen van welke perspectieven er leven in het sociaal werkveld te Gent. Om de anonimiteit van de respondenten te waarborgen, wordt na een citaat niet de naam van de persoon vernoemd maar wel de sociale werkpraktijk waarvan zij of hij deel uitmaakt. Bij Inloopcentrum Pannestraat werden twee medewerkers apart geïnterviewd (op vraag van de medewerkers zelf), deze worden aangeduid met 1 en 2. Aan het interview met Centraal Onthaal namen twee personen tegelijk deel, hun citaten worden aangeduid met CO1 en CO2.

Een eerste luik in dit hoofdstuk bestaat uit een korte voorstelling van de organisaties waarin de respondenten tewerkgesteld zijn. In een tweede luik worden de onderzoeksresultaten besproken die betrekking hebben op mijn eerste onderzoeksvraag. Een derde luik geeft de onderzoeksresultaten weer die antwoord bieden op mijn tweede onderzoeksvraag. Ik eindig dit hoofdstuk met twee mooie citaten. Het volgende hoofdstuk biedt een concluderende reflectie op dit praktijkonderzoek waarbij onderzoeksresultaten gekoppeld worden aan literatuur.

4.1. Voorstelling respondenten

Alvorens de onderzoeksresultaten worden weergegeven, wil ik de organisaties waarin de respondenten werken kort voorstellen.

Bijstandsteam

Het Bijstandsteam is een deelwerking van CAW Artevelde die zich richt op hulpvragen van ontankerde thuisloze volwassenen. Via een laagdrempelige, onvoorwaardelijke, mobiele en ambulante hulpverlening tracht men de zelfredzaamheid en levenskwaliteit van thuislozen in een hun woon- en leefmilieu te vergroten. De hulpverlening kan eender waar plaatsvinden. Tijdens de permanentie kunnen cliënten hier terecht zonder afspraak.

Oude Houtlei 124, 9000 Gent. 09/265.04.30. bijstandsteam@artevelde.be

Centraal Onthaal

Iedereen die niet weet waarheen te gaan met haar of zijn probleem kan terecht in het Onthaal, een ambulante deelwerking van CAW Artevelde en CAW Visserij. Na een vraagverheldering wordt samen met de cliënt gezocht naar de meest gepaste hulp, die kan uitmonden in een voorstel tot begeleiding of opname in een opvangcentrum.

J.B. Guinardstraat 34, 9000 Gent. 09/265.04.00. onthaal@artevelde.be

Crisisopvang De Schelp

De Schelp is een deelwerking van CAW Artevelde waar iedereen die zich in een crisissituatie bevindt en onmiddellijk hulp nodig heeft terecht kan voor ambulante, residentiële en psychosociale crisisopvang. Deze werking is 24u/24 en 7 dagen op 7 open.

Elyzeese Velden 7, 9000 Gent. 09/223.97.91. crisisopvang.schelp@artevelde.be

De Schreiboorn

De Schreiboorn is een opvangcentrum van CAW Visserij voor thuisloze vrouwen met of zonder kinderen die tijdelijk opvang en begeleiding nodig hebben aangaande relationele, sociale, psychische, financiële problemen of een combinatie hiervan.

Kortrijksepoortstraat 252 A, 9000 Gent. 09/344.00.58. schreiboorn@cawvisserij.be

Dienst Straathoekwerk

Straathoekwerkers hebben een afgebakend werkgebied in Gent waar ze actief op zoek gaan naar mensen die het moeilijk hebben met zichzelf, hun omgeving en/of de maatschappij. Door te luisteren en veelvuldig aanwezig te zijn op de plaatsen waar deze mensen komen, engageren ze zich om hun gasten (naar "te gast zijn") in hun eigen leefwereld echt te leren kennen.

Abeelstraat 19, 9000 Gent. 09/268.21.50. straathoekwerk@gent.be

Dienst Thuislozenzorg

Deze dienst van OCMW Gent begeleidt mensen met een onstabiele woonsituatie, stelt zich tot doel maatzorg te verlenen aan dak- en thuislozen, zoals begeleiding op vlak van financiële, sociale of administratieve problemen. De dienst tracht ook preventief te werken door aanklappende hulpverlening aan te bieden om thuisloosheid te voorkomen.

Wittemolenstraat 89, 9000 Sint Amandsberg, 09/266.37.00. thuislozenzorg@ocmwgent.be

Dienst Woonbegeleiding

De Woonbegeleiding van OCMW Gent valt onder de Dienst Wonen en Activering, en bestaat uit een onthaaldienst, het project Intensieve Woonbegeleiding, en een pension De Baai. Het project Intensieve Woonbegeleiding begeleidt mensen die via de versnelde toewijs voor daklozen een sociale woning toegewezen kregen. Het hoofdaccent van de begeleiding ligt op wooncultuur en huisvesting, maar ook andere levensdomeinen worden opgenomen.

Dienst Wonen: Offerlaan 4, 9000 Gent. 09/266.95.80. daklozen.dienstwonen@ocmwgent.be

De Baai is een residentiële opvang die permanente woonst biedt aan chronische daklozen, 45-plussers met beperkte mentale mogelijkheden en/of een chronische psychische problematiek waardoor zij niet tot volledig alleen wonen in staat zijn. De bewoners krijgen zowel individuele als groepsbegeleiding.

Pension De Baai: Roggestraat 118, 9000 Gent. 09/236.40.96. ocmwgent@ocmwgent.be

Inloopcentrum Pannestraat

Dit Inloopcentrum is een ambulante deelwerking van CAW Artevelde waar iedereen vrijblijvend kan binnenstappen voor een kopje koffie, een praatje, een vraag en waar een aanbod is van materiële dienstverlening zoals het gebruik van computers en wasmachines.

Pannestraat 1, 9000 Gent. 09/223.74.79. pannestraat@artefvelde.be

KRAS vzw

KRAS vzw is de koepel van armoedewerkingen in groot Gent. De KRAS-diensten trachten een toegangspoort te zijn voor de meest kwetsbare groepen en bieden voornamelijk materiële ondersteuning en vrijetijdsbestedingen.

Sint-Salvatorstraat 30, 9000 Gent. 0486/73.99.75. KRASgent@scarlet.be

Klemenswerk Vrouwen

Klemenswerk Vrouwen is een opvangcentrum voor vrouwen en gezinnen van CAW Artevelde. Deze werking biedt residentiële opvang, individuele begeleiding en opvoedingsondersteuning aan thuisloze vrouwen met of zonder kinderen, met relationele, sociale, financiële problemen of een combinatie hiervan.

Prinsenhof 141, 9000 Gent. 09/235.28.80. klemenswerk.vrouwenengezinnen@artefvelde.be

Maatschappelijke Zorg

Maatschappelijke Zorg is een dienst van Politie Gent die instaat voor maatschappelijke zorgverlening van minderjarigen, slachtoffers van misdrijven, verkeersslachtoffers en hun na(ast)bestaanden. Deze dienst biedt emotionele ondersteuning, bijstand en kort durende begeleiding.

Antonius Triestlaan 12, 9000 Gent. 09/266.67.56. slachtofferbejegening@politie.gent.be

Medisch-Sociaal Opvangcentrum voor Druggebruikers Gent

Het MSOC is een laagdrempelige, onvoorwaardelijke werking die zich richt tot druggebruikers en doeltreffende medische en sociale begeleiding biedt aan drugverslaafden die niet of onvoldoende bereikt worden.

Gewad 13, 9000 Gent. 09/223.46.44. msoc@gent.be

Nachtopvang

Nachtopvang is een deelwerking van CAW Artevelde die een slaappleats, eten en douchemogelijkheid aanbiedt aan daklozen tussen 21u-09u. Een overnachting is gratis en anoniem. Het aantal overnachting is beperkt tot 5 nachten op 14 dagen.

Gasmeterlaan 107, 9000 Gent, 0479/96.03.82. nachtopvang@artefelde.be

Samenlevingsopbouw Gent vzw

Samenlevingsopbouw Gent ondersteunt en versterkt kwetsbare groepen in samenwerking met diensten en organisaties. Ik interviewde iemand die verantwoordelijk is voor enkele buurtprojecten in de wijk Rabot en de Sociale Kruidenier.

Sint-Jan De Deo

Dit psychiatrische centrum is een kleinschalige zorgorganisatie die zowel acute opvang en behandeling als middellange en langdurige zorg biedt aan volwassenen met psychiatrische problemen.

Fratersplein 9, 9000 Gent. 09/225.82.96. info@dedeo.be

WoninGent

WoninGent is een sociale huisvestingsmaatschappij die op 30/06/2011 fuseerde met twee andere huisvestingsmaatschappijen: Huisvesting Scheldevallei en De Goede Werkmanswoning. Voortaan is dit één fusiemaatschappij WoninGent cvba-so.

Lange Steenstraat 54, 9000 Gent. 09/225.33.33. info@woningent.woonnet.be

4.2. Betekenis van thuisloosheid bij vrouwen voor sociaal werkers in Gent

4.2.1. Concept 'thuisloosheid'

Globaal bekeken blijkt er geen eenduidig perspectief te zijn op thuisloosheid. Veel respondenten vonden het niet evident om dit concept te ontleden en te omschrijven. In dit luik leg ik enkele betekenissen bloot die in de onderzoeksgegevens naar voren kwamen.

“Ik moet goed nadenken hé (...) Dakloos-thuisloos... Ik vind dat wel verwarrend. Ik weet ook wel dat 'thuisloos' verder gaat dan 'dakloos'. 'Dakloos' is echt geen dak boven je hoofd hebben. 'Thuisloos' is echt geen hechttingsplaats meer hebben, bijna. Wat is voor mij 'thuisloos'? Mensen die echt op straat leven, bijvoorbeeld krakers, of mensen die een tussenoplossing gevonden hebben, ga ik daar bijvoorbeeld niet toe rekenen. Dus mensen die op straat leven en geen vaste verblijfplaats hebben of een verblijfplaats die ze in nood kunnen... Neen, wacht, nu vraag je mij wat (lacht), euhm... Thuisloos: mensen die geen vaste verblijfplaats hebben. Ik denk dat dakloos dan eerder is: mensen die wel een oplossing vinden van tijd tot tijd, maar die zo... Ja, neen, ik weet dat niet... (lacht) 't Het hele concept... Wat is thuisloos? Wat zeggen de meesten daarop?” (MSOC)

a. Onderscheid dakloosheid en thuisloosheid

Op de vraag wat thuisloosheid bij vrouwen betekent, heerste op één respondent na unanimititeit omtrent het onderscheid tussen thuisloosheid en dakloosheid. Hoewel beide fenomenen kunnen overlappen, mogen ze niet gelijkgesteld worden aan elkaar. Dakloosheid duidt op de residentiële status van mensen, het gebrek aan onderdak, de huisvestingsproblematiek. Thuisloosheid betekent meer dan geen dak boven het hoofd hebben, gaat eerder om de verbintenis- of ontankeringsproblematiek veroorzaakt door sociale uitsluiting, al dan niet in combinatie met het gebrek aan onderdak. Een meerderheid van de respondenten koppelt thuisloosheid los van de residentiële status.

“De nachtopvang richt zich op dakloze mensen, dat is heel sec, heel concreet iemand die geen degelijke plek heeft om te slapen. 'Thuisloos' heeft meer te maken met, of verwijst eigenlijk naar uitsluiting. Het feit dat je nergens terecht kunt, geen netwerk hebt om op terug te vallen, ja, dat is 'thuisloos'.” (Nachtopvang)

“Thuisloosheid, daar versta ik niet onmiddellijk dakloosheid onder. De meeste daklozen zijn thuislozen, maar niet alle thuislozen zijn daklozen. Je hebt ook mensen die thuisloos zijn, en die een kamer hebben of een studio hebben. Daar wil ik toch een kleine nuance maken. Thuislozen zijn vooral mensen die geen thuis hebben.” (Thuislozenzorg)

“Je kan thuis zijn zonder huis zelfs, denk ik. En je kunt een huis hebben en thuisloos zijn. (...) Als er iemand in een krot woont dat eigenlijk onbewoonbaar is, maar niets anders vindt, vind ik die ook thuisloos.” (Centraal Onthaal 2)

“Dakloosheid is vooral het gebrek aan die fysieke plaats hebben. Het probleem 'thuisloosheid' is veel groter dan het probleem dakloosheid.” (Straathoekwerk)

“Ik vind dat dat in de ruime zin geïnterpreteerd kan worden. Ik zie dat niet direct als geen dak boven je hoofd hebben. (...) Je basisbehoeften die je niet vindt thuis, ook al heb je dan een onderdak, dat vind ik ook al een vorm van thuisloosheid.”

(Inloopcentrum Pannestraat 2)

Eén respondent is van mening dat een persoon die over een huis beschikt niet thuisloos kan zijn omdat die steeds een keuze heeft om naar huis te gaan.

“Volgens mij is thuisloos effectief op straat. Als je echt een huis hebt maar je je niet thuis voelt, dan hebben ze nog altijd een keuze van “ik kies ervoor om niet naar huis te gaan, omdat het niet mijn thuis is”. Thuisloos is iemand die gewoon die keuze niet heeft.”

(Inloopcentrum Pannestraat 1)

b. Gebrek aan een 'thuisgevoel'

Thuisloosheid betekent voor de meesten het gebrek aan een sociaal netwerk, nergens terecht kunnen, en je nergens thuis voelen. De subjectieve beleving van het gebrek aan een 'thuisgevoel' werd door ongeveer de helft van de respondenten als criterium van thuisloosheid vermeld.

“Thuisloosheid is een zeer ruim begrip. Het is ook geen onderdak hebben, maar ook geen gehoor krijgen, geen gevoel waar je je echt thuis kan voelen.”

(Inloopcentrum Pannestraat 2)

“Vanaf het moment dat de persoon zichzelf ook als thuisloos bekijkt. Hun subjectieve beleving is belangrijk.” (Maatschappelijke Zorg)

“Een echte thuisloze is dikwijls dakloos, maar heeft ook geen thuis meer, die voelt zich nergens thuis, want er is niemand die zich over hem ontfermt.” (Thuislozenzorg)

“Voor mij is iemand die thuisloos is, iemand die geen plek heeft waarvan die kan zeggen “dat is van mij”. Een eigen ruimte, (...) waar je voldoende privacy hebt, maar ook waar je voldoende verbondenheid hebt. Die twee zijn onontbeerlijk voor mij om u thuis te voelen. Op het moment dat je in een woning zit en je hebt het gevoel “ik heb te weinig privacy”, omdat je bang bent dat er u iemand zal komen lastigvallen - of dat nu de geesten zijn in uw hoofd, of de man of de buur, of de huisbaas of uw ouders, of ‘k weet niet wie of wat - dan heb je niet echt een thuisgevoel. (...) Dus je al dan niet thuisloos voelen heeft weinig of niks te maken met een fysieke plaats. Ik ben ervan overtuigd dat er daklozen zijn die meer een thuisgevoel hebben in een kraakpandje of in hun vast stekje waar ze altijd gaan slapen, dan dat er sommige mensen op hun studio hebben.” (Straathoekwerk)

Een 'thuis' betekent voor de meeste respondenten meer dan het beschikken over een eigen huis. Een thuis betekent een veilige uitvalsbasis die essentieel is om aanwezige problematieken te kunnen aanpakken.

“Je kan met niets starten zolang de mensen geen plaats hebben om thuis te komen, en met 'thuiskomen' bedoel ik een plaats waar je je veilig kan voelen, waar je je kan nestelen als je een slechte dag hebt gehad. Je moet maar eens denken aan je eigen gevoel als je thuiskomt. Waar je kan wenen, waar je kwaad kan zijn, blij kan zijn, waar je dingen kan delen met iemand anders, dat is een thuis, méér dan gewoon een huis.” (Woonbegeleiding)

Voor enkele respondenten is een eigen huis niet noodzakelijk dé (enige) veilige uitvalsbasis om problematieken aan te pakken, of dé opstap naar een nieuwe start, maar kan een temporeel verblijf in een opvangcentrum of een opname in een psychiatrisch ziekenhuis evenzeer een (tijdelijke) thuis betekenen.

“Iedereen heeft dat nodig, iedereen wilt dat ook, een eigen plek hebben. Dus ik denk dat dat heel belangrijk is, maar dat dat samenvalt met een nieuwe start? Neen. De nieuwe start zit 'em dikwijls al in het achterlaten van een vorig ding. Daar begint al een stukje keuze voor iets anders, iets nieuws, en wij zijn hier gewoon een 'faseke' in. Een huis is dan een volgende fase. Maar een huis is wel essentieel, is zo wat de kers op de taart dikwijls, of is de bloem. Dat is ook wel een doel voor een stuk. Maar in de weg daar naartoe gebeurt er al zóveel. Ik denk dat er hier vrouwen zijn die minder thuisloos zijn, en dan heb ik het over 'thuisloos', dan vrouwen die nog ergens alleen wonen op een studio. Maar een huis, een eigen plek hebben, is wel belangrijk he.” (De Schreiboorn)

c. Multiproblematieken

Bijna alle respondenten erkennen dat een combinatie van verschillende oorzaken en diverse probleemfactoren of omstandigheden leidt tot thuisloosheid, zowel bij vrouwen als mannen. Dat samenspel van factoren wordt tevens door ongeveer de helft van de respondenten als grootste risicofactor aangeduid. Risicofactoren zijn factoren die de kans op thuisloosheid vergroten. Men merkt ook dat er een toename is van multiproblemen.

“Thuisloos zijn is in mijn ogen meer dan dakloos zijn. Problemen hebben op elk vlak, op elk levensdomein, is thuisloos zijn. Een verleden hebben van wisselende huisvestingssituaties, van periodes van dakloosheid, periodes van niet over een eigen woonst te beschikken. Verslavingsproblematiek, psychische problematiek, financiële problematiek, familiale problematiek, medisch... alles... Daarvoor niet van alles iets, maar een combinatie van verschillende problemen.” (Woonbegeleiding)

“Thuisloos is natuurlijk heel de waaier waarover we het al gehad hebben. Het gaat niet alleen over het dak, het gaat over al die problematieken die daarbij en daar rond hangen, dus dat is veel meer.” (De Schreiboorn)

“Er kunnen massa's factoren zijn. Dat is een samenspel van factoren waar het accent bij iedereen anders ligt. (...) Het kan ieder van ons overkomen hé! Misschien ga je nog bij familie terecht kunnen, maar wie weet... Vroeger was er veel meer netwerk, en nu met die individualisering, veel minder.” (Sint-Jan de Deo)

Een beperkt sociaal netwerk of het gebrek aan een netwerk wordt door de meeste respondenten benoemd als een belangrijk kenmerk van thuisloosheid. Dit is tevens een van de meest frequent vernoemde risicofactoren die tot thuisloosheid kan leiden.

“Thuisloos is zonder huis en zonder netwerk.” (Sint-Jan de Deo)

“Ik vind dat iemand thuisloos kan zijn die ergens woont, die dak heeft, maar die geen netwerk heeft.” (Centraal Onthaal 2)

“Ik merk dat degenen die worden opgenomen mensen zijn die al geen netwerk meer hebben, want mensen die een netwerk hebben, komen hier niet terecht, want die doen beroep op hun netwerk.” (De Schreiboorn)

Men wordt meestal thuisloos door een samenspel van meerdere risicofactoren. Naast het gebrek aan (of een beperkt) sociaal netwerk zijn de andere meest voorkomende risicofactoren in de onderzoeksgegevens:

- relationele problematieken (intrafamiliaal geweld, een relatiebreuk, of het verlies van betekenisvolle personen)
- generatiearmoede of kansarmoede
- afhankelijkheid van de partner (zowel financieel als emotioneel)
- schulden (voornamelijk gekoppeld aan een relatiebreuk, een verslaving, de te hoge levenskost, waarna soms een uithuiszetting kan volgen): in toenemende mate
- middelengebruik of -verslaving (alcohol, drugs, medicatie): in toenemende mate
- psychische of psychiatrische problematieken: in toenemende mate
- een verleden van Bijzondere Jeugdzorg als kind, of opgegroeid zijn in een problematische gezinssituatie al dan niet met misbruik of verwaarlozing (waardoor men geen basis heeft om als volwassene goede netwerken of relaties uit te bouwen)
- de consumptiemaatschappij (waardoor men schulden veroorzaakt): in toenemende mate
- de individualisering van de maatschappij (waardoor men geen sociaal netwerk kan opbouwen): in toenemende mate
- taal en origine (gelinkt aan migratiestromen, al dan niet gekoppeld aan een precair verblijfsstatuut, waardoor men niet dezelfde kansen heeft als autochtone Belgen en het moeilijker is om hulp te vinden): in toenemende mate

“Schuld is passief, is te nemen of te laten, ik ben dat of ik ben dat niet. En verantwoordelijkheid is dynamisch, dat geeft grip op je leven, als je aan iemand kan duidelijk maken over dat stukje: daar heb jij toch ook zelf keuzes gemaakt, dus die gevolgen daarvan die zijn voor jou. Dan geef je iets terug in hun handen om daar iets mee te gaan doen. Dus wie is er verantwoordelijk voor thuisloosheid? Het leven, samenloop van dingen, mensen zelf, opvoeders, ouders, kinderen, drugs, schulden, economie, ...”

(De Schreiboorn)

Een vierde van de respondenten merkt dat een laag mentaal vermogen of een beperkt IQ in toenemende mate een risicofactor is. Verschillende respondenten erkennen ook tegenslagen, negatieve levensgebeurtenissen, als belangrijke keerpunten die leiden tot thuisloosheid. Voorts haalt een respondent ook de invloed van emotionele draagkracht aan:

“Wat je als mens emotioneel kunt dragen, maakt dat je als mens mee kunt in de maatschappij dan wel achterop geraakt of er totaal uitvalt. De ene mens kan thuis misbruikt en mishandeld worden, maar daar toch vrij ongeschonden uit geraken, iemand anders kan

juist hetzelfde meemaken en kan daar niet mee om, en krijgt psychische ziektes of raakt verslaafd. Het is vooral die emotionele draagkracht die maakt dat mensen al dan niet uit de boot vallen. Plus de maatschappelijke factoren.” (Straathoekwerk)

d. Link met armoede

De helft van de respondenten legt een link tussen thuisloosheid en armoede en ervaart thuisloosheid als een structureel verankerd maatschappelijk probleem. Generatiearmoede of kansarmoede is een van de meest vernoemde risicofactoren die kan leiden tot thuisloosheid.

“Generatiearmoede is een structurele oorzaak van thuisloosheid. Thuislozen komen heel vaak uit gezinnen waar dezelfde problematieken speelden.” (De Schelp)

“Bij onze autochtone populatie is er toch vaker sprake van kansarmoede over generaties heen. Er zijn vaak problemen in het gezin van herkomst. Vaak ook ouders die psychische problemen hebben, alcoholverslaving, of kinderen die in een instelling opgegroeid zijn, die toch echt zo een beetje de warmte van een thuis gemist hebben. Mensen hebben ook vaak een laag zelfbeeld, en ze hebben ook vaak weinig netwerk. Als ze hier komen, staan ze vaak bijna alleen voor alles. Bij de allochtonen zie je minder die kansarmoede, maar daar is het beperkte netwerk vaak meer uitgesproken.” (Klemenswerk Vrouwen)

“Ik ben altijd huiverachtig ten opzichte van “schuld”. Want uiteindelijk, als het in de maatschappij zo is dat mensen thuisloos kunnen worden, met andere woorden verplicht worden van eigenlijk op straat te overleven, dan moet je ook wel eens kijken naar welk soort maatschappij dat is natuurlijk. Wij zien dat ook veel, algemeen bij kansarmoede.” (KRAS)

Een respondent ervaart de problematiek van thuisloosheid als een stap lager dan de problematiek van kansarmoede, en geeft een aanzet tot een mogelijke nieuwe terminologie van thuisloosheid: de vijfde wereld?

SHW: “Ik merk ook van heel het “klassieke” vierde wereld publiek, dat is in feite een groep waar wij als straathoekwerkers niet echt veel contact mee hebben. Onze doelgroep is vaak een doelgroep die nog slechter is dan die vierde wereld beweging. (...)”

I: “Wie beschouw je als mensen van de vierde wereld, en de doelgroep die er nog slechter aan toe is?”

SHW: “Dat is heel moeilijk, dat is vooral intuïtief, een aanvoelen. Je hebt dat klassiek beeld van mensen die wel een inkomen hebben en nog een dak boven hun hoofd hebben, maar

heel moeilijk de touwtjes aan elkaar kunnen knopen. Dat is voor mij de vierde wereld beweging, die vaak ook in een sociaal isolement zitten. Heel veel alleenstaande moeders zitten daarin, maar ook alleenstaande vaders. De kansarmoede, de generatiearmoede. De groep waar wij mee werken, zijn de mensen die ook daar, met die laag van de bevolking, geen aansluiting meer vinden. Je ziet van die vierde wereld, dat ze wel vaak nog binnen hun lotgenoten iets van aansluiting vinden. Soms vinden ze het niet van zichzelf, en moeten ze daar wat in ondersteund worden door die organisaties. Er is zo'n volkse cultuur waarbij die mensen zich soms wel nog kunnen thuis voelen. De groep waar wij mee werken, valt daar nog eens buiten, omwille van een psychische, verslavingsproblemen, hun taal, het niet hebben van papieren, die vinden ook daar geen aansluiting. De vijfde wereld? Ik weet het niet, ik vind het zelf moeilijk om het te omschrijven, maar ja, 't is zo... Armoede en kansarmoede is er in gradaties hé, en die zitten zo (ik denk niet dat er daar een term voor is, maar) nog een gradatie lager op de ladder dan de klassieke kansarme gezinnen.”
(Straathoekwerk)

e. “Schemerzones”

Tussenoplossingen, zoals tijdelijk bij vrienden of familie verblijven, worden door enkele respondenten niet als thuisloosheid beschouwd. Er worden evenwel nuances gelegd op vlak van keuzemogelijkheid. Wanneer mensen noodgedwongen bij de ouders wonen, of geen andere keuze hebben dan tijdelijk bij vrienden in te trekken, dan neigt dit al naar thuisloosheid volgens deze respondenten. Ik stel mij echter de vraag in hoeverre personen in dat geval nog “keuze” hebben? Dit is een belangrijke vaststelling aangezien dergelijke “schemerzones” door de literatuur beschouwd worden als een vorm van 'verborgen' thuisloosheid, wat kenmerkend is voor thuisloosheid bij vrouwen. Bijgevolg worden vrouwen die zich in deze situatie bevinden door enkele respondenten niet als thuisloos beschouwd. Andere respondenten beschouwen “schemerzones” wél als thuisloosheid:

“Thuisloos is niet altijd op straat leven zoals ik al zei. Er zijn veel mensen die bij vrienden en familie terecht komen, maar daar geen eigen plek kunnen hebben, meestal is het te klein, of tijdelijke opvang. Dus een langdurige thuissituatie kan niet gecreëerd worden. (...) Zo'n thuisloosheidssituatie in de zin van wonen bij vrienden en familie, in een te kleine woning, in een tijdelijke situatie, is niet houdbaar op lange termijn. Dat is geen stabiele woonsituatie.” (WoninGent)

“[Er zijn] Veel vrouwen die eigenlijk al lang thuisloos zijn, maar toch bij iemand wonen zodat ze niet op straat zouden leven.” (Centraal Onthaal 2)

4.2.2. Thuisloosheid bij vrouwen

Een rode draad die ik bespeurde doorheen alle gesprekken was dat de meeste sociaal werkers niet geneigd waren een onderscheid te maken tussen thuisloze vrouwen en thuisloze mannen, vanuit het idee iedereen gelijkwaardig te (willen) benaderen op basis van individuele noden en behoeften die persoonsgebonden zijn, en niemand te willen uitsluiten. Wanneer ik echter nadrukkelijk polste naar eventuele specificiteiten aangaande thuisloosheid bij vrouwen, of naar eventuele verschillen tussen thuisloze vrouwen en thuisloze mannen, kwamen veel diverse opvattingen aan bod. In dit luik beschrijf ik de meest voorkomende kenmerken van thuisloosheid bij vrouwen die ik in de onderzoeksgegevens terugvond.

“Je moet zorgen, door voor één categorie op te komen, dat je geen andere categorieën van mensen benadeelt, vind ik. Dus, ja, ik heb dat wel voor thuisloze vrouwen, maar daarom wil ik niet thuisloze mannen in de put duwen hé. Voor mij zijn ze alle twee thuisloos dus uiteindelijk, of dat nu een man of een vrouw is... Ik merk wel dat het voor een vrouw moeilijker is.” (Thuislozenzorg)

“Die typische problematieken rond dat seksuele en die uitbuiting en voorlichting rond SOA's en dergelijke, vind ik dat je vrouwen apart zou moeten kunnen nemen. Ook inzake ervaring rond kinderen die geplaatst worden, omdat we merken dat dat bij vrouwen een andere impact heeft. Ik zou het niet slecht vinden indien specifiek daarrond zou kunnen gewerkt worden, onder de vorm van een casemanagement of zo, die zich dan specifiek naar vrouwen richt. Maar dan ga je weer de mannen uitsluiten... Maar het is wel een feit dat je vrouwen veel minder bereikt. Ik vind dus wel dat je wat positief mag discrimineren.” (MSOC)

a. Kwetsbaarheid

Bijna de helft van de respondenten vindt thuisloze vrouwen kwetsbaarder dan thuisloze mannen. Die kwetsbaarheid stoelt voornamelijk op de afhankelijkheid van de partner, de gevolgen van relationele problematieken, de zorg voor de kinderen die op de schouders van de moeder valt, en een specifieke overlevingsstrategie die vaak door vrouwen gehanteerd wordt. Twee respondenten melden ook dat thuisloze vrouwen die op straat leven nog kwetsbaarder zijn, omdat zij op straat vaak slachtoffer zijn van aanrandingen en seksueel geweld.

“Wat ik hoor van onze thuisloze vrouwen is dat zij in hun thuisloosheid vaak aangerand zijn, verkracht zijn en zo'n toestanden. Dat heb ik eigenlijk van een man nog niet gehoord. Misschien zeggen ze dat niet, dat kan ook. Maar eigenlijk, specifiek in de thuisloosheid

hé... Dat heb ik wel gehoord. Dat dat voor een vrouw minder evident is om thuisloos te zijn dan voor een man.” (Sint-Jan de Deo)

“Ik denk, als ik kijk naar vrouwen, algemeen de vrouwen in ons doelpubliek, denk ik wel dat vrouwen nog altijd kwetsbaarder zijn op dat vlak. Dat zij eerst en vooral geneigd zijn om zelf al een stuk schuld op zich te nemen, alhoewel dat dat eigenlijk niet altijd terecht is of nodig is. Dat zij zich toch nog altijd gemakkelijker in een hoek zullen laten duwen, of voor een partner op dat moment zichzelf wegcijferen. Met andere woorden, dat ze kwetsbaar zijn en dat er nog altijd een stukje misbruik... Misbruik is een groot woord, maar je verstaat misschien wel wat ik bedoel. Ik denk dat dat nog altijd, ook na zoveel jaren feminisme, denk ik dat dat nog altijd zo is. We zien dat. En zeker bij onze vrouwen (...) binnen ons doelpubliek van mensen in armoede.” (KRAS)

De verhoogde kwetsbaarheid van thuisloze vrouwen heeft ermee te maken dat zij veelal financieel en emotioneel afhankelijk zijn van hun partner. De meeste respondenten merken bij gezinnen dat de zorg voor de kinderen bijna altijd op de schouders van de moeder valt. Tijdens een relatie hebben deze vrouwen bijgevolg minder kans om voltijds te werken, of werken ze omwille van de jarenlange zorg voor hun kinderen niet en hebben ze evenmin recht op stempelgeld, waardoor ze financieel afhankelijk zijn van hun partner. Bij situaties van intrafamiliaal geweld merken verschillende respondenten dat vrouwen vaak tijdens hun relatie sociaal geïsoleerd raakten, waardoor ze na een relatiebreuk geen netwerk hebben om op terug te vallen. Daarenboven is bij een relatiebreuk, vaak naar aanleiding van intrafamiliaal geweld, de partner meestal diegene die de woonst behoudt en worden deze vrouwen (en hun kinderen) thuisloos. Dit wordt als een grote moeilijkheid ervaren binnen de hulp- en dienstverlening aan thuisloze vrouwen.

Het is ook moeilijk voor thuisloze vrouwen met kinderen om een geschikte woonst en werk te vinden én om tegelijk een sociaal netwerk te herstellen of op te bouwen. Vrouwen met kinderen hebben immers een grotere woonst nodig dan alleenstaanden, en deze woongelegenheden zijn schaarser en minder betaalbaar. Daarenboven is het voor thuisloze vrouwen met psychische of psychiatrische problemen onmogelijk een opname in een psychiatrisch ziekenhuis te regelen mét hun kinderen, waardoor het gebeurt dat zij ofwel geen psychische hulp zoeken, ofwel worden de kinderen bij een opname van de moeder geplaatst in een instelling. De zorg voor kinderen maakt vrouwen extra kwetsbaar en bemoeilijkt het proces van herankeren. Eén respondent merkt op dat het bij een opname in een opvangcentrum niet enkel voor moeders maar tevens voor kinderen zeer moeilijk is om opnieuw een netwerk op te bouwen of een sociaal netwerk te onderhouden.

“Ik denk dat het moeilijk is naar kinderen toe. Kinderen en een netwerk uitbouwen, dat is zeer moeilijk. Kindjes die op school moeten vertellen van “je kan niet bij mij komen spelen”. Ze kunnen dat wel, maar dat gebeurt niet. “Breng uw vriendjes maar eens mee”, denk ik dan. Dus voor kinderen denk ik dat dat veel nefaster is naar hun netwerk. Want hun netwerk is de school, hun vriendjes. En daar kunnen ze geen brug maken. Of toch zeer moeilijk.” (De Schreiboorn)

De zorg voor kinderen maakt thuisloze vrouwen volgens veel respondenten kwetsbaarder. Tegelijk kan de verantwoordelijkheid over kinderen volgens een respondent net een reden zijn waarom thuisloze moeders vlugger uit een negatieve spiraal komen dan mannen.

“Dat is misschien cliché, maar ik denk, ik ben er eigenlijk zeker van, dat thuisloze vrouwen vlugger uit hun negatieve spiraal komen dan mannen. Vooral dan moeders, omdat zij die verantwoordelijkheid naar hun kinderen hebben. Ik denk dat dat een soort bijkomende kracht is om door te gaan. (...) Maar een verschil in se? Ze hebben beide dezelfde problematiek, ze zijn beide thuisloos. En beide... het kluwen van problematieken, zowel bij vrouwen als mannen.” (Woonbegeleiding)

Een andere vorm van kwetsbaarheid aangaande relaties is dat thuisloze vrouwen als overlevingsstrategie soms van de ene in de andere relatie duiken of om functionele redenen in een relatie blijven die niet ideaal is. Deze overlevingsstrategie wordt in het volgende punt besproken.

b. Specifieke overlevingsstrategie

Verschillende respondenten vermelden dat thuisloze vrouwen als overlevingsmechanisme soms van de ene in de andere relatie springen of in een relatie blijven die niet ideaal is, om zodoende niet op straat te belanden. Dit is een overlevingsstrategie die volgens hen meer voorkomt bij vrouwen dan bij mannen. Dergelijke situaties maken vrouwen extra kwetsbaar op emotioneel vlak, en gaan soms gepaard met prostitutie of seksuele uitbuiting.

“We merken dat thuisloze vrouwen iets sneller intrekken bij een man en zich soms prostitueren. Prostitutie mag hier niet eng bekeken worden als middel om geld te verdienen, maar wordt als strategie gehanteerd om uit de problemen te geraken.” (De Schelp)

“Ik denk dat ze rapper vatbaar zijn om bij een partner te gaan waarbij ze seksueel uitgebuit worden, dat zijn dingen die er sneller bij komen kijken. Het seksueel uitbuiten en bij een partner moeten zijn, terwijl je er eigenlijk totaal geen gevoelens voor hebt, dat zijn overlevingsmechanismen waar vrouwen zo snel mogelijk gaan op overschakelen, vaak met

alle gevolgen van dien. Verhalen van “Ik ben twee dagen opgesloten geweest”, “ik heb naakt moeten slapen zonder dat ik dat wou”. Vrouwen gaan zo rap mogelijk een oplossing zoeken om niet op straat te geraken, heb ik het gevoel, dat ze een beetje in de onderwereld geraken, waarbij ze echt wel traumatische ervaringen kunnen tegenkomen.” (MSOC)

Een respondent haalt aan dat we deze overlevingsstrategie niet eenzijdig mogen bekijken, dat mannen door het aangaan van deze “functionele” relaties evengoed kwetsbaarder of gekwetst worden. Vaak zoeken vrouwen op deze manier bescherming op langere termijn, en het gebeurt dat zowel vrouwen als mannen elkaar “gebruiken”. Soms brengen ze elkaar hierdoor in situaties die negatieve gevolgen kunnen hebben, bijvoorbeeld op vlak van sociale huisvesting.

“Het is dan de vrouw die de man “gebruikt” tussen aanhalingstekens. Of andersom, ik denk dat het allebei gebeurt, dat die vrouwen ook vaak bescherming zoeken op langere termijn. Als zij dan lang bij de man willen blijven, denken dat zwanger zijn hulp kan bieden en omgekeerd... Ja, hoe dat allemaal in elkaar zit, dat is ook geval per geval verschillend. Sommige mannen die bij de vrouw willen blijven, of de vrouw die bij de man wil blijven, of... vaak gebruik maken van elkaar, ook dingen gebruiken van elkaar maar ook gebruik maken van elkaar. En elkaar soms in moeilijke situaties terecht brengen. Want als je dan eenmaal in een sociale woning woont, kan je niet zomaar iemand bij je nemen (...). Omdat wij inkomensgerelateerde huurprijzen aanrekenen is dat wel belangrijk om te weten wie er allemaal bij woont, en die mensen proberen natuurlijk twee vervangingsinkomens te hebben bijvoorbeeld he, op twee verschillende adressen met domicilies en zo (...).” (WoninGent)

c. Verborgen thuisloosheid

De literatuur geeft aan dat verborgen thuisloosheid veel meer bij vrouwen dan bij mannen voorkomt, en dat verborgen thuisloze vrouwen vaak niet meegeteld worden in de thuislozenpopulatie, waardoor het aantal thuisloze vrouwen sterk onderschat wordt (Martin, 2010). Hoewel door verschillende respondenten wordt erkend dat veel vrouwen als tijdelijke “oplossing” bij anderen verblijven terwijl ze thuisloos zijn (bijvoorbeeld, citaat van Centraal Onthaal, cf. 4.2.1.e. “schemerzones”), vertellen slechts twee respondenten expliciet iets over verborgen of minder zichtbare thuisloosheid bij vrouwen. De specifieke overlevingsstrategie die hierboven wordt vernoemd kan ervoor zorgen dat vrouwen zich ondanks een dak boven het hoofd toch thuisloos voelen, en dus verborgen thuisloos zijn.

SHW: *“Ik denk dat er veel meer vrouwen zijn die thuisloos zijn dan dakloos. Als je kijkt naar het totaal aantal mensen dat dakloos is, dan zal het aantal vrouwen veel minder zijn. Vrouwen hebben wel hun eigen strategie om nog onderdak te vinden.”*

I: *“Zoals?”*

SHW: *“Een man versieren hé. Daar komt het vaak op neer. (...) Op zich kun je als vrouw wel gemakkelijker een bed vinden, maar wat je daarvoor moet doen, is niet altijd even koosjer. We merken dat dit een overlevingsstrategie is die heel veel vrouwen gebruiken, en of dit nu iedere avond een andere is, of kiezen voor een relatie met iemand die hen uiteindelijk niet zo goed behandelt, die overlevingsstrategie gebruiken heel veel vrouwen. In se zijn die even thuisloos. Ze zijn dan wel gebonden aan een woning of een relatie. Vaker zitten vrouwen daar ook in vast omdat ze financieel dan ook nog eens afhankelijk zijn. (...) Plus kinderen: laat je die kinderen achter of neem je ze mee naar een vaak heel twijfelachtig alternatief? Dat maakt dat heel wat vrouwen in hun situatie blijven zitten. Die groep vrouwen is veel minder zichtbaar. Straathoekwerkers werken voornamelijk op straat en in openbare ruimtes. (...) Doordat vrouwen andere oplossingen hebben, komen wij ze ook minder tegen. Ik zou denken – moest het kunnen in beeld gebracht worden – dat er in absolute cijfers misschien wel meer vrouwen zijn die zich thuisloos voelen dan dat er mannen zijn.” (Straathoekwerk)*

Een andere respondent die expliciet over verborgen thuisloosheid praat, is van mening dat vrouwen tegenwoordig meer zichtbaar thuisloos, dat er vroeger veel meer verborgen thuisloosheid bij vrouwen was.

TLZ: *“Ik spreek over net geen 20 jaar terug in '92. Toen was de conclusie dat vrouwen meer en meer in eigen omgeving... Dat er heel veel niet-geregistreerde thuislozen waren omdat vrouwen, als zij op straat dreigen te komen, of zij worden op straat gezet, met kinderen, dat toen vrouwen meestal nog terecht konden bij vrienden, familie. En toen zeiden ze van “ja, eigenlijk zijn er veel meer vrouwen”. (...) Er waren veel meer vrouwen thuisloos dan dat er algemeen aangenomen was. Of dakloos...”*

I: *“Veel meer verborgen thuisloosheid?”*

TLZ: *“Veel meer verborgen thuislozen of daklozen, gewoon omdat vrouwen tijdelijk hier of daar opgevangen werden. En er van daaruit een oplossing werd gezocht door familie, vrienden... (...) Terwijl nu, denk ik, doordat iedereen zorgt voor zijn eigen gezinnetje en niet meer voor de buurvrouw die even in de puree zit, of niet meer voor het nichtje dat een probleem heeft - iedereen zorgt voor zichzelf en voor de kindjes maar voor de rest voor niemand meer - denk ik dat er meer en meer vrouwen zo naar boven zijn gekomen. Als er nu meer vrouwen dakloos zijn, dat weet ik niet. Ik denk dat niet. Ik denk gewoon dat onze maatschappij niet meer open staat om uw medemens te helpen.” (Thuislozenzorg)*

d. Minder chronische thuisloosheid

Verschillende respondenten zijn van mening dat chronische thuisloosheid meer bij mannen dan bij vrouwen voorkomt. De meeste verklaringen hieromtrent zijn slechts vermoedens die men helemaal niet kan staven, bijvoorbeeld: vrouwen hebben minder “je m'en fous” in zich dan mannen, vrouwen komen sneller uit hun negatieve spiraal dan mannen, mannen beleven hun thuisloosheid anders en vinden het minder erg, mannen kunnen meer hun plan trekken op straat. Dit zijn subjectieve ideeën die leven bij sommige sociaal werkers. Twee respondenten verklaren de mindere mate van chronische thuisloosheid bij vrouwen vanuit hun ervaring met thuisloze vrouwen in de organisatie.

“Dat was één van de algemene conclusies, dat in die enge definitie van 'thuisloos', er duidelijk veel meer mannelijke thuislozen zijn, in die zin van chronisch, en jarenlang rondlopen, en dan een keer in de nachtopvang, of in opvangcentra voor mannen. Terwijl we bij vrouwen die we over de vloer krijgen minder dat fenomeen zien: chronisch.” (De Schelp)

“Ik heb weinig ervaring met mannen, hier komen er wel eens mannen binnen het gezin mee. Maar ik denk dat er bij vrouwen iets minder herval is, en dat er bij vrouwen heel weinig mensen zijn die langdurig hebben gezworven, op straat geleefd hebben, ik denk dat je dat meer bij mannen vindt.” (Klemenswerk Vrouwen)

e. Feminisering van thuisloosheid?

De literatuur geeft aan dat er een feminisering is van thuisloosheid, een toename van het aandeel vrouwen in de thuislozenpopulatie. Het leek mij interessant te bevragen aan de respondenten of zij die feminisering binnen hun sociale werkpraktijk effectief ervaren. Het merendeel van de respondenten ervaart inderdaad een feminisering van thuisloosheid, sommigen ervaren een sterke toename, anderen een lichte stijging. Drie respondenten hebben er geen zicht op. Twee respondenten vermoeden dat er evenveel vrouwen als vroeger thuisloos zijn maar dat er de voorbije jaren wel meer vrouwen zichtbaarder thuisloos geworden zijn.

Er worden zeer uitleenlopende oorzaken opgesomd van de feminisering van thuisloosheid. De helft van de respondenten vindt de grootste oorzaak van de toename van vrouwelijke thuisloosheid dat vrouwen gemakkelijker hun weg vinden naar de hulpverlening omdat de drempel om hulp te zoeken nu lager is dan vroeger, omdat het taboe van bijvoorbeeld het verlaten van de partner bij relationele problemen is weggevallen, en de stap naar hulpverlening in de thuislozensector bijgevolg sneller wordt gezet. Een andere oorzaak die door verschillende respondenten wordt aangegeven is dat de totaalpopulatie van thuislozen is gegroeid en er aldus ook een stijging is van het aantal thuisloze vrouwen.

Er wordt vooral een grote toename van het aandeel allochtone thuisloze vrouwen en het aandeel jonge thuisloze vrouwen ervaren. De meest voorkomende verklaringen voor de stijging van allochtone thuisloze vrouwen is de toenemende migratie van nieuwe EU-burgers, Oost-Europese gezinnen en asielzoekers, alsook de toename van vrouwen die hulp zoeken naar aanleiding van intrafamiliaal geweld binnen een gearrangeerd huwelijk. Een verklaring voor de stijging van jonge thuisloze vrouwen is vooral de individualisering en de druk van de maatschappij.

Een opvallende vaststelling omtrent de feminisering van thuisloosheid is dat een bevroegde organisatie naar aanleiding van dit onderzoek een verschil ervoer in de beleving van het aandeel vrouwen in hun werkpraktijk en de effectieve cijfers.

“Los van cijfers dachten de meesten dat er vroeger een verhouding was van 80% mannen en 20% vrouwen, en zouden we nu zeggen 70% – 30%, omdat er nu meer vrouwen de weg naar De Schelp vinden. Maar dan hebben we een beetje vals gespeeld. (lacht) Dan is [naam] even gaan kijken in de registratie. (...) En dan bleken er tot onze grote verbazing hier 93 mannen geweest te zijn en 88 vrouwen [in 2011]. (...) We vielen eigenlijk allemaal van onze stoel. Dus hoe verschillend dat dat was in beleving en dan nu de naakte cijfers...”
(De Schelp)

4.3. Moeilijkheden in hulp- en dienstverlening aan thuisloze vrouwen in Gent

In alle diepte-interviews werden een hoop moeilijkheden aangekaart die men ervaart in de hulp- en dienstverlening aan thuisloze vrouwen in Gent, evenals een waaier aan mogelijke oplossingen die de hulp- en dienstverlening zouden kunnen verbeteren. Hoewel het razend interessant is om te weten welke knelpunten en aanbevelingen er allemaal vanuit het sociaal werkveld worden ervaren en aangereikt, bespreek ik hier net zoals in het vorige luik enkel de veel voorkomende en overkoepelende thema's die via de thematische inhoudsanalyse werden geïdentificeerd. In tegenstelling tot in het vorige luik 'Betekenis van thuisloosheid bij vrouwen' (4.2.) vond ik het voor deze onderzoeksvraag veel moeilijker om overkoepelende thema's te identificeren omdat er zo'n verscheidenheid aan ervaren moeilijkheden was en omdat de meningen over mogelijke oplossingen soms zeer verdeeld waren. Desalniettemin kon ik toch enkele rode draden terugvinden.

a. Multiproblematisch karakter van thuisloosheid

Een van de grootste moeilijkheden die de meeste bevroegde sociaal werkers ervaren in de hulp- en dienstverlening aan thuisloze vrouwen is het veelal multiproblematische karakter van thuisloosheid en de toenemende complexiteit. Dit was de grootste rode draad doorheen alle

interviews. Zoals reeds aangehaald (cf. supra, 4.2.1.c.) erkennen de meesten dat thuisloosheid ontstaat door een combinatie van verschillende oorzaken en ervaart het merendeel van de respondenten een toename van multiproblemen. Doordat de problematieken niet meer in één vakje thuishoren, gebeurt het vaak dat thuisloze personen met multiproblemen van het kastje naar de muur gestuurd worden of zelfs in hulpverlenende of verzorgende organisaties geweigerd worden, omdat men meent hen niet de gepaste hulp te kunnen bieden. Een multiproblematiek wordt helaas soms beantwoord met uitsluiting.

“We merken dat als iemand maar één probleem heeft: ofwel dakloos, ofwel een psychische ziekte, ofwel een verslaving, dan is hulpverlening nog relatief doenbaar. Het is maar als je een combinatie krijgt van die verschillende factoren dat het echt moeilijk begint te worden. Dan zegt bijvoorbeeld de hulpverlening: “je moet naar psychiatrie”, en psychiatrie zegt: “je bent te verslaafd”. Je wordt veel vaker van het kastje naar de muur gestuurd.”
(Straathoekwerk)

“Wat wij meer zien is een verhoging van verslavingsproblemen, van psychische, rand-psychiatrische problemen, van mentale handicaps bijna, (...), en multi, de multiproblemen en mensen die niet meer in één kotteke thuishoren, die ook dakloos zijn, maar daarnaast ook nog psychiatrisch en soms ook mentaal zwak en soms ook nog verslaving, en die komen dan hier terecht omdat de psychiatrie zegt: “ah nee, de verslavingsproblematiek is niet voor bij ons.” De verslaving zegt: “er zit ook mentale handicap in, dus die kan niet bij ons.” En de gehandicaptensector die zit of vol, of die zegt: “maar nee, daar kunnen wij niet mee dealen.” En dat zie ik met bange oogjes verhogen.” (De Schreiboorn)

“En wat wij nu eigenlijk een stukje merken, is dat mensen die opgenomen worden in ons ziekenhuis bijvoorbeeld meer en meer geëxcludeerd worden van de hulpverlening. Ik denk aan VAPH die zeggen “dat is meer een psychiatrische problematiek”, ik denk aan de nieuwe richtlijnen van het OCMW Gent die zegt van “kijk, als er iemand opgenomen is in een psychiatrisch ziekenhuis dan gaan wij er van uit dat hij voldoende kan sparen”. Die hebben meestal een schuldenlast en die moeten dat eerst afbetalen, waardoor ze geen recht hebben op de installatiepremie die eigenlijk ook automatisch het recht opent op de huursubsidie, en dan heb ik zoiets van “waar zijn we in godsnaam mee bezig?”. Dus ik merk zeker verschuivingen zijnde een exclusie van de meest kwetsbaren.” (St. Jan de Deo)

“Nu, met een mentale handicap is het wel een probleem om hier opgenomen te geraken. In die zin dat wij behandelingstermijnen hebben, behandeldoelen. Wij zijn niet gespecialiseerd in een aanpak voor mensen met een mentale handicap.” (Sint-Jan de Deo)

“Ik denk dat de dak- en thuislozenzorg, de CAW's , de meest toegankelijke zijn. Je kunt in een daklozencentrum zitten en dan kun je nog én een psychische ziekte hebben én een verslaving hebben. Maar in de andere sectoren is dat nog veel meer dat ‘kastje-kijken’.”
(Straathoekwerk)

Bijna de helft van de respondenten ervaart een grote nood aan intersectorale samenwerking om dergelijke uitsluitingen te voorkomen, om het 'hokjesdenken' binnen de hulpverlening aan te pakken en antwoord te kunnen bieden aan de multiproblematieken waarmee veel thuislozen te maken hebben. Er bestaan wel verschillende sectoroverschrijdende overlegplatforms, bijvoorbeeld TORG - Thuislozen Overleg Regio Gent, AziS - Assertieve Zorg in de Samenleving, werkgroep Dak- en Thuislozen van het Lokaal Sociaal Beleid, maar er is volgens sommigen te weinig structureel overleg omwille de tijdsdruk waarmee veel sociaal werkers geconfronteerd worden.

“Ik denk dat we vooral nood hebben aan kruisbestuiving tussen hetgeen wat reeds bestaat. Veel meer projecten waarbij de psychiatrie en de geestelijke gezondheidszorg met de drughulpverlening en de mensen die ervaring hebben met werken met mensen met een geestelijke handicap, dat die veel meer projecten gezamenlijk opzetten en uit het ‘hokjesdenken’ komen. Ik denk dat dit vooral nodig is voor de groep mensen waarmee wij werken, om meer resultaat te boeken. Het probleem is dat alle grote sectoren voldoende werk hebben zonder dat ze dit moeten doen. Psychiatrie zit vol, drughulpverlening zit vol, alles van dienst- en hulpverlening. In de gehandicaptensector zijn er evengoed wachtlijsten. Alles zit vol. Iedereen doet wel goed werk binnen waarmee ze bezig zijn. Daar ben ik van overtuigd.” (Straathoekwerk)

b. Maatschappelijke ontwikkelingen

Er worden verschillende maatschappelijke ontwikkelingen door de bevroegde sociaal werkers vernoemd die moeilijkheden veroorzaken in de hulp- en dienstverlening aan thuisloze vrouwen. Twee maatschappelijke ontwikkelingen die het meest aan bod kwamen zijn de globalisering en de individualisering van de samenleving.

Globalisering

Een eerste maatschappelijke ontwikkeling waarrond men moeilijkheden ervaart is de globalisering. Het aantal allochtone mensen in de thuislozenpopulatie neemt sterk toe. Migranten zijn in stijgende lijn kwetsbaarder voor sociale uitsluiting. Meer dan de helft van de respondenten merkt in de thuislozenpopulatie een grote toename van nieuwe EU-burgers, vaak gezinnen met veel kinderen, die met veel verwachtingen naar België komen en hier wel legaal zijn maar niet mogen werken of geen financiële steun krijgen en bijgevolg in een illegaal circuit terecht komen. Er is tevens een

grote toename van Roma en asielzoekers die geen toegang krijgen tot de hulpverlenende sector. Zij kunnen wel terecht in de Nachtopvang (waar een beperking geldt van 5 nachten op 14 dagen) en hooguit één crisisnacht in De Schelp, maar wanneer het OCMW geen verblijfskosten betaalt, stopt de hulpverlening en kunnen zij enkel gebruik maken van ambulante dienstverlenende organisaties. Voor deze groep 'nieuwe thuislozen' heeft men geen structurele oplossing, zij belanden veelal in een kraakpand of op straat.

Er is ook veel sprake van huwelijksmigratie en gearrangeerde huwelijken, waarin vaak een klassiek rollenpatroon heerst. Een vierde van de respondenten merkt een toename van allochtone thuisloze vrouwen die na een relatiebreuk in thuisloosheid belanden, vaak zonder sociaal netwerk en zonder de taal te kennen. Soms trouwt een allochtone man die al verschillende jaren in België leeft met een vrouw uit het land van herkomst, en wordt zij "overgebracht" naar hier. Terwijl de man hier geïntegreerd is en de taal spreekt, krijgt de vrouw soms geen kans hiertoe, wordt zij sociaal geïsoleerd, mag zij niet gaan werken, is zij emotioneel en financieel volledig afhankelijk van hem, of moet zij zelfs binnenshuis blijven. In deze situaties is er vaak ook sprake van intrafamiliaal geweld, en duurt het zeer lang eer de gekwetste vrouw de stap (durft) zet(ten) naar de hulpverlening. Tijdens de hulpverlening is de begeleiding van allochtone thuisloze vrouwen ook niet steeds evident. Hulpverleners stuiten vaak op taalbarrières die een goed onthaal in de weg staan, en tolken zijn niet steeds beschikbaar. Daarnaast is er ook soms sprake van barrières aangaande religie, bijvoorbeeld een moslima die geen mannelijke begeleider wil in de Woonbegeleiding, of die niet wil opgenomen worden in Crisisopvang De Schelp omdat daar ook thuisloze mannen verblijven.

Ook in de literatuur is er sprake van de toenemende globalisering die zich weerspiegelt in een vorm van 'nieuwe thuisloosheid' (Van Menxel e.a., 2004). Een respondent merkt op dat tegenwoordig ook een grote groep mensen zonder persoonlijke problemen thuisloos wordt, louter veroorzaakt door factoren op het macroniveau zoals sociaal-economische status. Als voorbeeld meldt hij mensen die naar België migreren op zoek naar geluk, met oog op een beter leven dan in hun land van herkomst, en die "*hier letterlijk niet aan de bak geraken*", zij worden tot de groep 'nieuwe thuislozen' gerekend.

"Hoe worden vrouwen thuisloos? Wel, het is eigenlijk een uitsluitingsmechanisme, thuisloosheid. Je wordt uitgesloten van een normaal bestaan of van aansluiten bij de maatschappij. Vroeger zou je kunnen zeggen dat er altijd een zekere combinatie nodig was van factoren: je moest een schraal netwerk hebben en een probleem erbij, en dan kon je thuisloos worden. Het moest altijd op de twee zijn: op microniveau en op mesoniveau, en dan ook nog misschien een beetje sociaal-economisch problematische situatie, en dan kon je thuisloos worden. Tegenwoordig zie je ook een groep van mensen, vrouwen, die niet

zozeer een echte problematiek hebben, maar die omwille van een heel zwakke sociaal-economische status thuisloos worden. Die dus eigenlijk uitgesloten worden, meer door macrofactoren dan micro en meso.” (Nachtopvang)

Individualisering

Naast de toenemende globalisering ervaart een vierde van de respondenten tevens een stijgende individualisering van de maatschappij, waardoor mensen soms ondanks een goede basis geen sociaal netwerk hebben. Het gebrek aan een sociaal netwerk wordt door de meeste respondenten ervaren als een van grootste risicofactoren die kan leiden tot thuisloosheid (cf. supra, 4.2.1.c.). Verschillende respondenten zijn van mening dat de opbouw of het herstel van een sociaal netwerk noodzakelijk en een van de meest effectieve manieren is om uit de thuisloosheid te geraken. Het is echter niet evident om vanuit bijvoorbeeld een opvangcentrum hieraan te werken omdat er vaak zoveel geregeld en gezocht moet worden naar andere zaken, bijvoorbeeld financiële en juridische administratie in orde brengen, en de zoektocht naar huisvesting, en het zoeken naar werk, en opvang regelen voor de kinderen. Daarenboven nog een psychische problematiek en/of een problematisch middelengebruik hebben, bemoeilijkt de heropbouw van een sociaal netwerk voor een thuisloze persoon nog meer.

Ongeveer een vierde van de respondenten vindt dat er vanuit de hulp- en dienstverlening naast de focus op huisvesting meer moeite gedaan moet worden om netwerken uit te bouwen en te herstellen. Dit is arbeidsintensief en organisaties in de sociale sector ervaren helaas vaak een grote werkdruk. Er zou binnen de hulp- en dienstverlening meer ruimte, tijd en middelen gecreëerd moeten worden om hieraan tegemoet te komen. Werken aan een sociaal netwerk start eigenlijk al bij een individuele zorgzame relatie tussen hulpverlener en cliënt. Er zou veel meer individuele begeleiding moeten zijn voor thuisloze mensen. Wanneer de hulpverlenerrelatie positief wordt opgebouwd, leert men omgaan met relaties en conflicten oplossen, dit kan een basis vormen voor andere acties. Het is belangrijk dat thuisloze personen, die al te vaak gekwetst zijn en hun vertrouwen in andere mensen en in organisaties en in de maatschappij onderweg verloren, voldoende kansen krijgen om netwerken opnieuw te herstellen.

“Ik denk dat de uitdaging voor de hulpverlening is van “hoe gaan we hier mensen stimuleren om sociale netwerken opnieuw op te bouwen?”. Dat we daar heel creatief in zullen moeten gaan. Gaande van buddies tot bezorgde burens, ondersteunen en dit en dat, want dat er daar zeker enorm veel... Die dingen van 'eigen krachtconferenties' zijn mooi. Maar weet ook dat er niet zoiets bestaat als “de” methodiek die werkt voor iedereen.”
(Straathoekwerk)

c. Stigmatisering en discriminatie

Meer dan de helft van de respondenten merkt dat thuislozen vaak gestigmatiseerd en gediscrimineerd worden. In de publieke opinie heersen te veel vooroordelen en stereotypes over thuisloze mensen. Dit probleem is ook groot bij het zoeken naar geschikte woonst. Veel huisbazen verhuren niet gemakkelijk aan thuisloze personen, vaak schrikt een OCMW-waarborg hen af of vragen ze inkomstenbewijzen die thuislozen meestal niet kunnen voorleggen.

“Er zijn financiële mogelijkheden bij een OCMW om mensen te helpen aan een waarborg, maar het idee van eigenaars kunnen wij niet wijzigen, en dat vind ik het grootste probleem.”
(Woonbegeleiding)

Daarnaast worden ook in de sociale sector mensen op basis van multiproblematieken en een gebrek aan motivatie soms geweigerd. Ook organisaties discrimineren soms thuislozen door met de “betere”, “begeleidbaardere” cliënt te werken, waardoor een groot aantal thuisloze personen met multiproblematieken uit de boot vallen. Deze vorm van discriminatie heet 'creaming'.

“Je moet dus veel geluk hebben om tegenwoordig in de hulpverlening te geraken. Het systeem van ‘creaming’. (...) ‘Creaming’ is het kiezen van diensten, organisaties voor de gemakkelijkst begeleidbare mensen. Een systeem dat door de subsidiërende overheid vaak in de hand gewerkt wordt, doordat je moet kunnen bewijzen dat je veel mensen opgenomen hebt en goede begeleiding geeft. Dat maakt dat de overheid dat in de hand werkt en dat zie je in alle sectoren, van psychiatrie naar het zoeken van een job of een woning. Ook daar kan een huisbaas heel wat criteria vooropstellen omdat er veel te weinig woningen zijn. Dat is iets dat voor iedereen geldt, ook voor vrouwen.” (Straathoekwerk)

“De media speelt daar mijn inziens een zeer belangrijke rol in. Zeker rond stigmatisering. Ik vind dat ze dat zelfs zeer “goed” doen. De stigmatisering, niet het omgekeerde. En ik vind... Stad Gent geeft een voorbeeld, het feit dat ze iemand met een psychiatrische problematiek geen verzekering willen aanbieden om vrijwilligerswerk te doen, ik vind dit fenomenaal. Ik had zoiets van “ik zet dit in de krant” maar mijn directeur wou niet.” (Sint-Jan de Deo)

Er is inderdaad een groep thuislozen waarvan door sociale werkpraktijken erkend wordt dat zij “minder begeleidbaar” zijn, in die zin dat zij hulpverlening en begeleiding vermijden hoewel zij te maken hebben met multiproblematieken. In het vakjargon worden deze mensen “zorgwekkende zorgmijders” genoemd. Veelal bevinden deze thuislozen zich op straat en merken hulpverleners dat het niet goed met hen gaat. Verschillende respondenten verklaren dat het onvoldoende vertrekken vanuit de hulpvraag van de persoon zelf en het gebrek aan een gepaste aanpak de begeleiding soms in de weg staat.

“Hulpverlening kan nooit opgedrongen worden, je moet altijd starten vanuit de vraag van de mens zelf.” (KRAS)

“Ik denk dat er niemand is die een uitgestoken hand gaat weigeren, als ze maar op een bruikbare manier uitgestoken wordt.” (Nachtopvang)

“Dikwijls leeft het idee dat bij iemand die dakloos is, het zijn eigen schuld is. Ik geloof ook dat iedere gast die dakloos is daar een eigen aandeel in heeft. Ik ken er weinig die niet uit hun situatie willen geraken, maar die niet de gepaste hulp of de weg vinden. Die dualiteit: het is pas als de publieke opinie hiervan overtuigd is dat politici en beleidsmakers veel meer de nood zullen hebben om daar iets aan te doen.” (Straathoekwerk)

d. Opvangmogelijkheden

Er werden zeer veel moeilijkheden ervaren op vlak van opvangmogelijkheden voor thuisloze vrouwen en voor thuislozen in het algemeen. De meningen hieromtrent waren echter verdeeld. De rode draad doorheen de moeilijkheden omtrent opvangmogelijkheden zijn de wachtlijsten om ergens binnen te geraken. Meer dan de helft van de respondenten wordt in het zoeken naar gepaste opvang voor thuisloze vrouwen geconfronteerd met wachtlijsten, zowel bij residentiële opvangcentra van het algemeen welzijnswerk, als bij psychiatrische centra, als in de drughulpverlening en in gehandicaptensector. Tevens zijn er ook gigantische wachtlijsten in de sociale huisvestingssector, dit komt in het volgende punt aan bod. Een groot probleem ook is de doorstroom van opvangcentra naar andere woonmogelijkheden of naar een opname in andere sectoren, veroorzaakt door deze wachtlijsten. Naast de wachtlijsten ervaren enkele sociaal werkers een hoogdrempeligheid en gebrek aan toegankelijkheid van opvangcentra, vluchthuizen, crisisopvang, drughulpverlening en psychiatrische centra. Soms worden er te grote eisen gesteld, zijn er te veel criteria waaraan sommige thuislozen niet voldoen, of zijn er te veel regels en controle.

Een deel van de respondenten vindt dat er een capaciteitsgebrek van opvang is en een tekort aan opvangmogelijkheden en dat dit moet worden uitgebreid, mits er in die opvangcentra uiteraard voldoende tijd en ruimte is voor individuele begeleiding op maat om naast de dakloosheid of het gebrek aan eigen woonst tevens andere problematieken aan te pakken. Er is eensgezindheid dat opvangcentra gezien moeten worden als een kortetermijnoplossing, als een tussenstap in afwachting van het vinden van stabiele, geschikte huisvesting. Een structurele oplossing voor thuisloosheid is het niet.

“In het algemeen is er een tekort aan opvang voor vrouwen in een moeilijke gezinssituatie. Soms is het probleem nog niet erg genoeg om bijvoorbeeld opgenomen te kunnen worden in een Vluchthuis, of is het nog niet schrijnend genoeg, zijn er vrouwen in een schrijnendere situatie die voorrang krijgen. En dat vind ik wel spijtig, dat het soms moet escaleren vooraleer er een opvangmogelijkheid is. Ik vind ook dat er te weinig psychische hulpverlening, psychiatrische zorg, psychiatrische thuiszorg is. Er is van alles te weinig, van structurele hulp. Ook bij ons, Woonbegeleiding is er te weinig, bijna op elk vlak te weinig. Ook vaak te weinig opvang, zodat vrouwen kunnen gaan werken, of vrijetijdsbesteding, of iets voor zichzelf doen. Al is het maar eens naar de sauna of naar te kapper gaan, het kleinste kan helpen om het zelfbeeld of de zelfwaarde op te krikken, en dat is er zelfs te weinig. Ook naar leefloon toe, dat is te weinig. Structureel... Er is voldoende hulp, maar volgens mij te weinig om een échte goede structurele oplossing te bieden, om vrouwen en zelfs mannen ook effectief uit die negatieve spiraal te krijgen.” (Woonbegeleiding)

Een ander deel van de respondenten is van mening dat opvangcentra geen geschikte oplossingen zijn voor thuislozen en dat men beter de middelen die nu besteed worden aan residentiële opvangcentra, zou investeren in alternatieve woonvormen op maat en in de uitbreiding van andere bestaande projecten waarin individuele begeleiding volgens hen het meest effectief verwezenlijkt wordt en bijgevolg meer vruchten afwerpt op vlak van bestrijding van thuisloosheid, bijvoorbeeld Begeleid Wonen, Project Intensieve Woonbegeleiding, Straathoekwerk, Bijstandsteam, Crisisopvang De Schelp, Nachtopvang Plus.

Sommige respondenten vinden dat het 'herankeringsmodel' (eerst opvang, dan wonen) dat heerst in Vlaanderen zou moeten worden losgelaten en men beter vanuit een 'Housing First'-principe (eerst een huis, dan een thuis) zou werken. Er is een grote nood aan de uitbouw van nieuwe alternatieve woonvormen op maat, gekoppeld aan individuele begeleiding, want voor een deel van de thuislozenpopulatie is noch een opvangcentrum noch een eigen woonst zonder begeleiding een oplossing voor hun thuisloosheid. Voorstellen die worden aangehaald zijn Begeleid Samenwonen (waarbij men niet een deel van het vervangingsinkomen zou verliezen), 'Kamers met Kansen' voor jongeren, 'Scheve huizen' (naar het Deense voorbeeld 'Skæve huse') en 'Hufferbunkers' (naar het Nederlandse voorbeeld).

“Ik denk dat er veel mensen zijn die zo kwetsbaar zijn – de groep waarover we daarstraks spraken – die eigenlijk in zo’n soort samenleefhuis [zouden] moeten kunnen. Zij moeten noodgedwongen naar de opvang, en moeten alleen gaan wonen. Eigenlijk weet mijn klein teentje al dat dat zal mislopen op termijn. Dus ja, die zullen ergens in een circuit terecht komen. Ik denk dus wel dat dat [die tocht] bestaat, dat dat er is. En dan vind ik dat er een gebrek aan een gepaste oplossing is voor die mensen. Ik denk dat je dat weet. Ik denk

dat elke hulpverlener in een opvang weet bij wie het risico zo groot is dat het zal foutlopen.”
(De Schreiboorn)

“Een ander soort begeleiding aanbieden, bijvoorbeeld zoals in Nederland: 'Kamers met Kansen' voor jongeren. (...) heel mooie projecten om jongeren echt te leren zelfstandig te wonen. En ze worden begeleid op alle vlakken, op alle levensdomeinen, ook naar tewerkstelling toe, dat die financiële zekerheid er is eens ze zelfstandig gaan wonen. En ik denk, als we dáárop kunnen inzetten, dat die mensen een goede start krijgen, net zoals onze ouders daarop inzetten als je in een gewoon gezin opgroeit. Ik denk dat daar al een mooie oplossing kan liggen om thuisloosheid op latere leeftijd te vermijden. Maar het blijven mensen hé, problemen zullen er altijd zijn, gearrangeerde huwelijken zullen er altijd zijn, laaggeschoolden zullen er jammer genoeg altijd zijn, en partnergeweld zal er ook altijd zijn. Dus ik vrees dat er altijd wel problemen zullen blijven bestaan.” (Woonbegeleiding)

“Je kan niet zomaar daklozen van de straat plukken en in een woning steken zonder begeleiding.” (WoninGent)

De uitbreiding van bepaalde bestaande projecten en de uitbouw van alternatieve woonvormen op maat zouden volgens sommige respondenten een meer structurele oplossing voor thuisloosheid kunnen zijn.

e. Huisvesting

Door de meeste respondenten wordt zowel op vlak van sociale huisvesting als op vlak van private woonmarkt een groot tekort aan woningen ervaren. Niet iedereen is het er evenwel over eens dat het uitbreiden van het aantal sociale woningen een oplossing zou zijn voor thuisloosheid. Naast de sociale huisvesting zouden alternatieve woonvormen op maat moeten worden uitgebouwd (cf. supra).

“Wat mij opvalt is, als het over wonen gaat, wordt er nog vooral gedacht van “het woonprobleem voor kansarmen moet worden opgelost worden via sociale woningen”. Het is blijkbaar – heel maf – maatschappelijk niet bespreekbaar voor de private huisvestingsmarkt om creatief na te denken over “hoe kun je maken dat dit veel socialer wordt?”. Het is een 'not-denkpiste', ik vind dat zo bizar, want je zal nooit voldoende sociale woningen kunnen bouwen om alle kansengroepen in te steken. Dat is sowieso dweilen met de kraan open. En nochtans, als het om kansengroepen gaat, wordt er altijd gezegd van “sociale woning, sociale woning, sociale woning”. Maar er is niemand die zegt van “hoe kunnen we een keer kijken hoe die private huisvestingsmarkt anders kan georganiseerd en

geregulariseerd worden?”.(...) “Dus er moeten woningen op maat zijn voor verschillende type mensen. Als er daar een uitdaging in zit, dan geloof ik daar wel in. Als je gewoon maar niet denkt van “je kan iedere mens in een appartementje of in dit of dat steken”, zo werkt het niet. Voor sommigen moet je iets alleen hebben en voor anderen moet je iets sociaal hebben.” (Straathoekwerk)

Wat betreft de private woningmarkt vertelt bijna iedereen expliciet dat de huurprijzen decadent zijn gestegen, dat koophuizen voor de meeste mensen onbetaalbaar zijn (zelfs voor mensen zonder problemen), dat er ook een gebrek is aan betaalbare huurwoningen, en dat de private immomarkt moeilijk toegankelijk is voor thuislozen. Vaak worden thuisloze personen met discriminatie en stigmatisering geconfronteerd in de zoektocht naar een woonst, geven huisbazen hen bij voorbaat geen kans, of wordt er bij problemen al snel overgegaan tot een uithuiszetting. Een deel van de respondenten vindt dat er te weinig Sociale VerhuurKantoren zijn, kantoren die woningen op de private markt verhuren aan mensen met een laag inkomen, en pleit voor een uitbreiding hiervan. SVK's kunnen als intermediair optreden tussen huiseigenaar en verhuurder een belangrijke rol spelen op vlak van preventie van uithuiszetting.

f. Beleidsmaatregelen

Er kwamen tijdens de interviews veel verschillende moeilijkheden aan bod die zich op niveau van het beleid bevinden. Er bestaan verschillende beleidsmaatregelen die in het leven zijn geroepen om thuisloze personen en mensen in armoede te helpen maar die in hun uitwerking inefficiënt blijken te zijn. Verschillende respondenten vinden dat de OCMW-waarborg, hoewel dit noodzakelijk is voor mensen met een beperkt inkomen, er niet in slaagt om de kansen van thuislozen op de huisvestingsmarkt te verhogen. Dit heeft voornamelijk te maken met de stigmatisering van thuislozen door huisbazen (cf. supra, 4.3.1.c.).

Daarnaast zijn verschillende beleidsmaatregelen aan te veel voorwaarden of regels verbonden, waardoor thuisloze mensen die hier nood aan hebben, er geen beroep op kunnen doen. Bijvoorbeeld, bij het aanvragen van een huursubsidie weet men niet onmiddellijk of men die zal krijgen, door die onzekerheid kan er niet meteen naar gepaste woonst gezocht worden. Volgens een andere respondent moeten mensen met schulden eerst die schulden afbetalen alvorens ze recht hebben op de huursubsidie. De vervroegde toewijs van een sociale woning voor daklozen mist eveneens soms haar doel, doordat er ondertussen een zeer grote wachtlijst is van mensen die recht hebben op deze voorrangsregel, terwijl slechts 45 wooneenheden per jaar hiervoor ter beschikking worden gesteld. Daarnaast is de regel dat de rechthebbende minimum zes maanden dakloos moet zijn, maar een opname in een psychiatrisch ziekenhuis wordt bijvoorbeeld niet gelijkgesteld met dakloosheid, waardoor thuislozen die in een psychiatrisch centrum verblijven

geen beroep kunnen doen op deze voorrangsregel. Wanneer ze “uitbehandeld” zijn belanden zij bijgevolg soms op straat omdat er geen geschikte woonst of opvang werd gevonden. Ook betreffende budgetbegeleiding worden thuislozen die in een psychiatrisch ziekenhuis verblijven uitgesloten: zolang zij in opname zijn, krijgen zij van het OCMW geen budgetbegeleiding. Ook op vlak van sociale huisvesting zorgt de reglementering of wetgeving soms voor moeilijkere omstandigheden. Bijvoorbeeld, wanneer een getrouwde vrouw omwille van relationele problemen niet meer wil samenwonen met haar partner, kan zij zich niet zomaar inschrijven als alleenstaande voor een sociale woning. Hiervoor is een attest nodig waarin staat dat de relatie onherstelbaar ontwricht is, maar om een echtscheiding rond te krijgen en over zo'n officieel document te beschikken, kan men soms jaren wachten. Dit zijn enkele voorbeelden vanuit het sociaal werkveld die tonen dat het beleid de praktijk soms bemoeilijkt.

De meeste respondenten zijn van mening dat alle organisaties die hulp en diensten verlenen aan thuisloze mensen globaal bekeken goed werk verrichten, en dat de intentie tot intersectorale samenwerking bij iedereen aanwezig is, maar de hoge werkdruk die het personeel ervaart, de strikte regelgeving van instanties, en de continu wijzigende wetgevingen, bemoeilijken soms de hulp- en dienstverlening.

SJD: *“Als buiten de thuislozenorganisaties, de andere organisaties zoals OCMW, mutualiteit en dergelijke, geen andere beweging maken, heeft dat gewoon geen zin???.”*

I: *“Dus de hulp is volgens u niet effectief genoeg, omdat de samenwerking tussen verschillende organisaties niet zo goed vlot?”*

SJD: *“Wel, niet zo goed vlot omdat het beleid, de richtlijnen, dit tegenhoudt. De samenwerking met andere organisaties is perfect, maar als je iets niet mag doen, mag je het gewoon niet doen. Stel: je werkt in het OCMW. Als jij, ik zeg maar iets, geen budgetbegeleiding mag geven aan iemand die hier opgenomen is en dakloos is en hier gedomicilieerd is, dan mag je doen wat je wilt, als het niet mag, mag het niet. Dus ik denk dat zij evengoed tegen hetzelfde [probleem] stuiten.”*

I: *“Zijn er nog andere redenen waarom je denkt dat er onvoldoende effectieve hulp is?”*

SJD: *“Hulp kan niet van organisaties alleen komen, dat moet van het beleid komen. Er is geen andere reden, dat is voor mij de belangrijkste reden.”* (Sint-Jan de Deo)

“Continu wordt er iets veranderd in de wetgeving van vluchtelingen, van activering, van ... en laat ons zeggen: maatschappelijk werk, zowel hier als elders, dat is van alles iets weten en van niets niet alles. Maar het probleem is, je moet wel up-to-date blijven. Ik denk dat er voldoende hulpverlening aanwezig is, toch zeker in vergelijking met vroeger, maar niet voor elk individueel probleem kan er pasklaar een antwoord zijn.” (Thuislozenzorg)

4.4. Appendix

Na het aanklaarten van verschillende moeilijkheden in de hulp- en dienstverlening aan thuisloze vrouwen, wil ik deze cartografie graag eindigen met een positieve noot. Dit zijn twee citaten die ikzelf bijzonder mooi vind.

“Ik vind dat wel belangrijk (...) dat er voldoende gewone ontmoetingsgelegenheden zijn, dat bepaalde mensen gewoon samen kunnen zijn zonder dat er iets aan verbonden is. Dat er zoveel mogelijk gekeken wordt naar echt hulpverlening “à la tête du client”, zo van “wat past er het best voor die bepaalde persoon?”. En dat er ook gekeken wordt naar het totaalbeeld van “hoe kunnen we algemeen de perspectieven of de levenssituatie van die mens beter maken?”. We weten ook maar al te goed dat het dikwijls onmogelijk is om iets op te lossen, om het voor die mens op te lossen, maar je kunt er wel voor zorgen dat de levensomstandigheden minder zwaar worden, dat die anders naar de dingen gaat aankijken, dat die misschien door kleine ingrepen iets van zijn leven zelf in handen neemt.” (KRAS)

CO1: *Wij beginnen eigenlijk altijd met een eerste gesprek, omdat wij vooral vraagverheldering en intake doen.*

CO2: *Eigenlijk is dat écht vraagverheldering, de vraag “wat wil jij, wat zoek jij, wat zou je echt willen?” zo helder mogelijk te krijgen. Vooral helder voor de persoon die tegenover ons zit, zodat die persoon écht kan beslissen “dit wil ik wel of niet”. Dat wil zeggen dat wij zeer veel informatie geven ook.*

CO1: *En ook, 't is niet omdat hier iemand toekomt en zegt van “ik wil naar een opvangcentrum”, dat wij daar direct op ingaan. Eigenlijk kijken wij eerst echt van “Wat is er hier gebeurd? En wat is uw situatie? Wat zijn de andere mogelijkheden?”*

CO2: *“Wie ben jij nog buiten thuisloos?”, want mensen benoemen zich als thuisloos, maar ik probeer dat altijd open te trekken: thuisloos is een probleem, maar je bent ook nog iemand anders, je bent ook moeder, je bent ook kind van iemand, je bent ook Gentenaar, of je bent Koksijdenaar, of gelijk wat, maar wie zijt gij? Ik probeer ook te kijken van “Wat zijn uw krachten? Waar ben je wel goed in?”*

I: *Mooie benadering.*

CO2: *'t Is ook nodig want anders zouden wij zeer triestig worden in ons werk. Want als je zegt tachtig mensen, dan hebben we misschien voor twee een oplossing. Dus wij proberen echt gewoon 't gesprek aan te gaan van “Wie ben jij? Hoe kom jij waar dat je nu bent op dit moment? Nu, waarom kom jij hier nu binnen? Wat is de aanleiding daarvan? En, hoe gaat het verder gaan? Als je hier buiten gaat, is 't nu wat duidelijker voor uzelf, of niet?”*
(Centraal Onthaal)

HOOFDSTUK 5: CONCLUDERENDE REFLECTIE

In dit hoofdstuk worden onderzoeksgegevens uit mijn literatuurstudie (hoofdstuk 2) verbonden aan onderzoeksgegevens uit mijn cartografie van sociale werkpraktijken in Gent (hoofdstuk 4) om een antwoord te kunnen geven op de onderzoeksvragen die in mijn probleemstelling aan bod kwamen (hoofdstuk 1). Wat betekent thuisloosheid bij vrouwen voor sociaal werkers in de praktijk in regio Gent? En welke moeilijkheden ervaren deze veldwerkers in de hulp- en dienstverlening die zij aanbieden aan thuisloze vrouwen? Een eerste luik biedt een reflectie op de resultaten die uit het praktijkonderzoek naar voor kwamen, gekoppeld aan wetenschappelijke literatuur. Deze reflectie is een uitgebreid antwoord op de onderzoeksvragen. In een tweede luik kom ik tot een algemene conclusie. Ik eindig deze masterproef met het aankaarten van enkele beperkingen van dit onderzoek.

5.1. Reflectie

Uit zowel de literatuur als de praktijk blijkt dat thuisloosheid een moeilijk te conceptualiseren fenomeen is. Uit de onderzoeksgegevens kunnen een aantal belangrijke kenmerken worden vastgesteld die ook in de literatuur naar voor komen.

Zoals aangegeven in het historisch-maatschappelijk kader van mijn literatuuronderzoek maakt men sinds de jaren zeventig een onderscheid tussen dakloosheid en thuisloosheid. Dakloosheid betekent voor de meeste mensen simpelweg het ontbreken van een onderdak. Men is het er over eens dat thuisloosheid meer is dan louter een onderdakprobleem (Roorda-Honée, 2001). Er bestaat een groep definities met een klemtoon op de residentiële status van mensen en een andere groep definities die vooral focust op de situatie van maatschappelijke en relationele kwetsbaarheid (Van Menxel e.a., 2006). De definitie van FEANTSA (2011) kunnen we tot die eerste categorie rekenen, die classificeert immers thuislozen volgens hun woonsituatie. De meeste respondenten daarentegen betrekken in mindere mate de woonsituatie in hun omschrijving van thuisloosheid maar leggen vooral het accent op het gebrek aan een 'thuisgevoel', het gebrek aan een sociaal netwerk en de aanwezigheid van verschillende problematieken. Hun omschrijvingen kunnen bijgevolg tot die tweede categorie gerekend worden. De klemtoon op maatschappelijke en relationele kwetsbaarheid komt vooral voor in België en Nederland (Van Menxel e.a., 2006).

Snow en Anderson (1993) onderscheiden drie dimensies die betrekking hebben op thuisloosheid: de residentiële dimensie, de positiedimensie en de netwerkdimensie. Deze driedimensionele kijk op thuisloosheid vinden we ook terug in het praktijkonderzoek. Een grote problematiek van thuislozen op residentieel niveau is het gebrek aan een stabiele woonsituatie waarin men zich 'thuis' kan voelen. De positiedimensie gaat over de manier waarop anderen kijken naar de sociale status en sociale rollen van thuislozen en hoe thuislozen deze zelf beschouwen. Uit het

praktijkonderzoek blijkt dat thuislozen vaak gestigmatiseerd en gediscrimineerd worden. Hierdoor krijgen ze soms minder kansen op de huisvestingsmarkt en in hulpverlenende organisaties. Het historisch-maatschappelijk kader in hoofdstuk 2 maakt duidelijk dat thuislozen al van oudsher gestigmatiseerd worden. Daarnaast merken verschillende sociaal werkers dat veel thuislozen een laag zelfbeeld en weinig (zelf)vertrouwen hebben omdat ze al zodanig veel gekwetst zijn en tegenslagen hebben ervaren. Op vlak van netwerkdimensie is een groot kenmerk van thuisloosheid het gebrek aan een sociaal netwerk. Dit is volgens de meeste respondenten een van de grootste risicofactoren die tot thuisloosheid kan leiden. Kenmerkend voor vrouwen die thuisloos werden omwille van intrafamiliale geweldsituaties, is dat zij vaak tijdens hun relatie sociaal geïsoleerd geraakten en bijgevolg geen netwerk hebben, wat mogelijks een proces van ontankingering inluit dat leidt tot thuisloosheid. Dit isolement is zowel te wijten aan het controlerende gedrag van de partner of het familielid, als aan schaamte en schuldgevoelens (Blow e.a., 2005). De opbouw of het herstel van een sociaal netwerk is belangrijk om uit de thuisloosheid te kunnen geraken. Het (opnieuw) leren omgaan met relaties en sociale contacten kan al starten bij een positieve hulpverleningsrelatie.

Thuisloosheid kan niet herleid worden tot een unidimensioneel en monotoon fenomeen maar gaat om een multicomplex proces (Van Menxel e.a., 2004; Van Regenmortel e.a., 2006). Zowel uit de literatuur als uit het praktijkonderzoek blijkt thuisloosheid veroorzaakt te worden door een combinatie van verschillende problematieken waarvan een samenspel kan leiden tot thuisloosheid (Van Regenmortel e.a., 2006). De problemen uiteten zich zowel op micro-, meso- als macroniveau (Van Menxel e.a., 2004). Bijna alle respondenten merken een grote toename van multiproblemen waarmee thuislozen kampen, onder andere relationele problematieken, financiële problemen, psychische of psychiatrische problematieken, problematisch middelengebruik, medische problemen, een laag mentaal vermogen, een verleden van verwaarlozing of misbruik, situaties van intrafamiliaal geweld, werkloosheid, uithuiszetting, kansarmoede of generatiearmoede. Een cumulatie van stressvolle gebeurtenissen of breekpunten kan aanleiding geven tot thuisloosheid (Van Regenmortel e.a., 2006). Verschillende respondenten erkennen tegenslagen of negatieve levensgebeurtenissen als belangrijke keerpunten die leiden tot thuisloosheid. Stresssituaties zijn eerder risicofactoren voor thuisloosheid dan dat ze een gevolg zijn van thuisloosheid (Philipot en Galand, 2003).

Een van de grootste risicofactoren waardoor vrouwen thuisloos worden volgens de ervaring van sociaal werkers, zijn relationele problematieken, vaak gepaard met intrafamiliaal geweld (tegen vrouwen). Cramer en Carter (2002) stellen dat relatiebreuken zowel voor mannen als vrouwen grote risicofactoren zijn voor thuisloosheid, maar dat mannen vaak relaties verlaten naar aanleiding van een eigen verslaving of gewelddadig gedrag, terwijl vrouwen eerder relaties ontvluchten omwille van misbruik van hun partner. Een tweede grote risicofactor, zowel voor

vrouwen als mannen, is armoede. Uit onderzoeken blijkt dat thuisloosheid meestal verbonden is met armoede (POD Maatschappelijke Integratie, Armoedebestrijding, Sociale Economie en Grootstedenbeleid, 2011a; Martin, 2010; Zugazaga, 2004; Van Menxel e.a., 2004; Vranken, 2002). Het praktijkonderzoek geeft aan dat generatiearmoede of kansarmoede een van de grote risicofactoren is die kan leiden tot thuisloosheid. Niet enkel vanuit de thuislozensector maar ook in de armoedebestrijding dient extra aandacht te gaan naar de preventie van thuisloosheid.

Naast de multicausaliteit zorgen ook maatschappelijke ontwikkelingen voor een toenemende complexiteit van thuisloosheid. Er ontstaan nieuwe risicogroepen en nieuwe verschijningsvormen van thuisloosheid (Van Menxel e.a., 2004). De bevroegde sociaal werkers hebben oog voor structurele oorzaken van thuisloosheid en merken dat de toenemende globalisering, de stijgende individualisering van de samenleving en de consumptiemaatschappij een grote stijging veroorzaken van de thuislozenpopulatie en de druk op de sociale sector verhogen. Binnen de vrouwelijke thuislozenpopulatie merken de respondenten een grote toename van allochtone vrouwen en jonge vrouwen, wat ook in de literatuur wordt bevestigd (Van Menxel e.a., 2004; Edgar en Doherty, 2001; Helvie en Kunstmann, 1999). Betreffende de feminisering van thuisloosheid die uit onderzoeken blijkt (o.a. Van Menxel e.a., 2004) zijn de meningen verdeeld. Volgens sommige respondenten is er geen toename van het aandeel vrouwen in de totale thuislozenpopulatie, maar zijn thuisloze vrouwen wel zichtbaarder geworden waardoor er meer thuisloze vrouwen geregistreerd zijn.

Een van de zaken waarin vrouwelijke thuisloosheid verschilt van mannelijke thuisloosheid is de zorg voor de kinderen die meestal op de schouders van de moeder valt (Martin, 2010; Van Menxel e.a., 2004). Volgens verschillende respondenten is de verantwoordelijkheid voor kinderen een grote reden waarom thuisloze vrouwen kwetsbaarder zijn dan thuisloze mannen. Hierdoor hebben zij immers minder kans om voltijds te werken, of werken zij niet en ontvangen ze evenmin stempelgeld waardoor ze financieel afhankelijk zijn van de partner, met alle gevolgen vandien na een relatiebreuk. Bij intrafamiliaal geweld blijken vrouwen zowel financieel als emotioneel een grote afhankelijkheid te behouden ten aanzien van de gewelddadige partner (Blow e.a., 2005). Meestal, ook zonder kinderen en in geval van intrafamiliaal geweld (wat een grote oorzaak is van thuisloosheid bij vrouwen), behoudt de partner na een relatiebreuk de woonst, waardoor de vrouw al dan niet met kinderen thuisloos wordt. Verschillende respondenten pleiten ervoor dat een slachtoffer van intrafamiliaal geweld de woonst zou moeten kunnen behouden in plaats van de dader. Voor thuisloze vrouwen met kinderen is het nog moeilijker dan voor alleenstaande thuislozen om een geschikte woonst en werk te vinden en een sociaal netwerk te herstellen of op te bouwen, wat belangrijk is om uit de thuisloosheid te kunnen geraken.

Ongeveer de helft van de bevroegde sociaal werkers vindt de kwetsbaarheid kenmerkend voor vrouwelijke thuisloosheid. Niet enkel de zorg voor de kinderen en de afhankelijkheid van de partner zorgen ervoor dat thuisloze vrouwen zeer kwetsbaar zijn, maar tevens een specifieke overlevingsstrategie die veelal gehanteerd wordt door thuisloze vrouwen. Verschillende respondenten halen aan dat sommige vrouwen als “oplossing” voor hun thuisloosheid tijdelijk bij vrienden of familie verblijven, of soms vluchtige functionele relaties aangaan en bij deze persoon intrekken, of in ongunstige en soms gewelddadige relaties blijven. Deze overlevingsstrategieën worden gehanteerd om te vermijden dat ze op straat zouden moeten slapen (Tomas en Dittmar, 1995). Door sommige sociaal werkers worden deze tussenoplossingen niet als thuisloosheid beschouwd. Nochtans ziet men dit in de literatuur als een vorm van 'verborgen' thuisloosheid die veel vaker bij vrouwen voorkomt dan bij mannen (Martin, 2010; Reeve e.a., 2006; Tomas en Dittmar, 1995). Omwille van deze technieken die de thuisloosheid onzichtbaar maken, wordt het aantal thuisloze vrouwen sterk onderschat (Martin, 2010; May e.a., 2007).

De toenemende complexiteit van thuisloosheid, onder andere te wijten aan het multi-problematische karakter en verschillende maatschappelijke ontwikkelingen (cf. supra), wordt door de meeste respondenten als een van de grootste moeilijkheden ervaren in de hulp- en dienstverlening aan thuisloze vrouwen. Multiproblemen zorgen ervoor dat thuislozen soms geweigerd worden in een bepaalde organisatie omdat men meent niet de gepaste hulp te kunnen bieden. De meest kwetsbaren worden bijgevolg uitgesloten. Er is een grote nood aan intersectorale samenwerking om dergelijk uitsluitingsmechanisme tegen te gaan en gepaste antwoorden te kunnen bieden op de multiproblematieken waarmee veel thuislozen kampen. Ook op vlak van opvang en huisvesting voor thuislozen worden moeilijkheden ervaren om verschillende redenen: tekorten, betaalbaarheid, soms hoge criteria of te strikte regelgeving, inefficiënte doorstroom, hoge werkdruk bij personeel, gebrek aan tijd, ruimte en middelen, ... Mogelijke oplossingen die antwoord zouden kunnen bieden op de moeilijkheden die ervaren worden zijn heel uiteenlopend. Wel heerst er eensgezindheid dat opvangcentra voor thuislozen gezien moeten worden als kortetermijnoplossingen maar dat dit geen structurele oplossing is voor thuisloosheid. Een deel van de respondenten oppert dat het in Vlaanderen heersende 'herankeringsmodel' (eerst opvang, dan wonen) zou moeten worden losgelaten en men beter alternatieve woonvormen op maat zou opstarten vanuit een 'Housing First'-principe (eerst een huis, dan een thuis). Men ervaart ook moeilijkheden op vlak van beleidsmaatregelen die de hulpverlening soms tegenwerken. Er bestaan verschillende maatregelen die bedoeld zijn om thuislozen te helpen maar die in hun uitwerking inefficiënt blijken te zijn.

5.2. Conclusie

De meeste kenmerken van thuisloosheid en de moeilijkheden in het sociale werkveld die aangegeven werden door de respondenten betreffen zowel thuisloze vrouwen als thuisloze mannen. Hoewel de zes eerste hoofdvragen uit het diepte-interview polsen naar thuisloosheid bij vrouwen, bleken de antwoorden van sociaal werkers in eerste instantie meestal genderneutraal te zijn. Pas bij het nadrukkelijk bevragen van eventuele verschillen tussen thuisloze vrouwen en thuisloze mannen kwamen een aantal specificiteiten naar boven. Dit is te verklaren doordat vrouwelijke thuisloosheid met zoveel andere complexe kwesties verbonden is en niet gescheiden kan worden van genderneutrale oorzaken (Sikich, 2008). Toch blijken er enkele specifieke kenmerken te zijn van thuisloosheid bij vrouwen waarmee men rekening kan houden op vlak van preventie, opvang en begeleiding.

Hoewel bijna alle respondenten de betekenis van thuisloosheid bij vrouwen ruim conceptualiseren, blijkt uit de resultaten van het praktijkonderzoek dat niet iedereen verborgen thuisloosheid erkent, terwijl men volgens de literatuur (May e.a., 2007) net geneigd is de aandacht te richten op die verborgen populatie van thuisloze vrouwen. Dit is een aandachtspunt waarmee rekening gehouden zou moeten worden. Het is van strategisch belang om thuisloosheid bij vrouwen ruim te omschrijven en de mogelijkheid van verborgen thuisloosheid hierin te includeren, aangezien de omvang en erkenning van een problematiek zeer verschillend is naargelang de gehanteerde definitie. De invulling van een concept onderlijnt de belangen, en de aard van de omschrijving bepaalt veelal de focus van onderzoek en beleidsaanbevelingen (Van Regenmortel e.a., 2006). Wanneer een sociaal probleem niet ruim genoeg omschreven wordt valt een groep mensen uit de boot, bijvoorbeeld verborgen thuisloze vrouwen, terwijl dat misschien net de meest kwetsbare groepen zijn.

Zowel uit de literatuurstudie als uit het praktijkonderzoek blijkt er geen eenduidige omschrijving van thuisloosheid te bestaan en geen eenduidig perspectief op thuisloosheid bij vrouwen. Thuisloosheid is zo complex dat het moeilijk is om de betekenis(sen) ervan te bevatten en duidelijk te omschrijven. De rijkdom van het begrip zorgt ervoor dat het moeilijk te operationaliseren valt (Rossi, 1994). Het gebrek aan eenduidigheid maakt ook dat de moeilijkheden die ervaren worden in het sociale werkveld zeer divers zijn.

Ik heb met deze masterproef getracht om een duidelijker beeld te scheppen over thuisloosheid bij vrouwen maar heb gemerkt dat het niet eenvoudig is een complexe problematiek te ontleden. Het lijkt erop dat thuisloosheid een containerbegrip is dat moeilijk in haar essentie is bloot te leggen. Daarnaast blijken zowel de praktijk als het beleid voornamelijk genderneutraal te zijn. Het mag wel duidelijk zijn dat het merendeel van de respondenten expliciet het belang van hulp- en dienstverlening op maat beklemtoont en aldus rekening wil houden met elke individuele persoon

voor zich. Men is van mening dat ervaringen van thuisloosheid verschillend zijn van persoon tot persoon.

5.3. Beperkingen van het onderzoek

Om af te sluiten wil ik enkele beperkingen van dit onderzoek meedelen. Allereerst kunnen de onderzoeksresultaten uit het praktijkonderzoek niet als representatief beschouwd worden voor het gehele sociaal werk, daarvoor is de steekproef van respondenten te klein en werden te weinig verschillende sectoren bevroegd. Uit eerder onderzoek blijkt dat het niet duidelijk is in hoeverre 'andere' sectoren, naast de thuislozensector, thuislozen herkennen in hun cliënteel (Van Regenmortel e.a., 2006). Ook ik kwam tijdens het contacteren van organisaties tot die vaststelling, bijvoorbeeld bij de eerstelijnsgezondheidszorg (wijkgezondheidscentra), het buurtwerk en een sociaal-artistische organisatie. Nochtans kunnen deze sectoren een zeer belangrijke rol spelen op vlak van preventie van thuisloosheid. Dit kwalitatief en exploratief praktijkonderzoek is wel nuttig om een beeld te krijgen over hoe een deel van de populatie sociaal werkers in Gent denkt over thuisloosheid bij vrouwen.

Een andere beperking is dat deze masterproef thuisloosheid bij vrouwen onderzoekt maar enkel sociale werkpraktijken werden bevroegd. Om een beter beeld te krijgen op de betekenis van thuisloosheid bij vrouwen lijkt het me aangewezen naast de bevraging van het werkveld tevens een belevingsonderzoek te doen bij thuisloze vrouwen in Gent, zowel zichtbare thuisloze vrouwen, als geregistreerde en verborgen thuisloze vrouwen. Om te weten in hoeverre de werkelijke noden en behoeften tussen thuisloze vrouwen en thuisloze mannen verschillen zou een gendersensitief vergelijkend belevingsonderzoek in de thuislozenpopulatie nuttig kunnen zijn. Op deze manier zou men meer rekening kunnen houden met de wensen en verwachtingen van thuisloze vrouwen in Gent en het hulpaanbod hier indien nodig beter op kunnen afstemmen.

Tot slot dien ik te melden dat de thuisloosheid bij vrouwen die in deze masterproef onderzocht werd enkel de thuisloosheid in westerse landen betreft en er dus geen uitspraken kunnen gedaan worden over de wereldwijde vrouwelijke thuisloosheid die nog diverser en complexer is. Volgens Sikich (2008) zijn er, hoewel enkele gelijkenissen, veel verschillen tussen vrouwelijke thuisloosheid in derde wereldlanden of ontwikkelingslanden en vrouwelijke thuisloosheid in westerse en geïndustrialiseerde landen. De situatie van thuisloze vrouwen in de Derde Wereld is nog moeilijker dan die van westerse thuisloze vrouwen omdat zij vaak niet over onderwijs en werkgelegenheid beschikken, wat essentieel is voor vrouwelijke onafhankelijkheid en omdat er vaak geen geformaliseerde organisaties of diensten voor sociaal welzijn aanwezig zijn. Speak (2005) is van mening dat vrouwen in ontwikkelingslanden "dubbel benadeeld" zijn. Er is niet alleen onvoldoende adequate huisvesting voor vrouwen die onafhankelijk willen leven, zelfs als dit beschikbaar is, verhindert de sociale, culturele en economische context hen hiertoe de toegang. In veel landen is

er nog een gebrek aan eigendomsrechten voor vrouwen. In sommige delen van Afrika heeft een vrouw geen recht om na de dood van haar echtgenoot te beschikken over hun huis en hun bezittingen maar wordt dit bezit van de familie van die man, waardoor de weduwe en haar kinderen dakloos worden (Gerson, 2008). Situaties als deze tonen aan dat de overheid niet in staat is om vrouwen te beschermen en dat thuisloze vrouwen in ontwikkelingslanden nog een lange weg te gaan hebben alvorens ze behandeld zouden worden zoals thuisloze vrouwen in Europa en Noord-Amerika (Sikich, 2008). Ook de snelle modernisering in ontwikkelingslanden, waarbij mensen van het platteland naar de stad gaan om werk te zoeken en daar geconfronteerd worden met een gebrek aan opvang en sociale netwerken en onvoldoende huisvesting, veroorzaakt veel thuisloosheid. Een gemeenschappelijk punt tussen vrouwelijke thuisloosheid in ontwikkelingslanden en in geïndustrialiseerde landen, is dat de thuisloosheid vaak veroorzaakt wordt door intrafamiliaal geweld. Dit komt ook veel voor in ontwikkelingslanden waar vrouwen veel minder beroep doen op de wet om zichzelf en hun kinderen te beschermen (Speak, 2005).

Bibliografie

Adoni, H. & Mane, S. (1984). Media and the social construction of reality, toward an integration of theory and research. *Communication Research*, 11 (3), 325.

Anderson, N. (1967) *The Hobo. The Sociology of the homeless man. A study prepared for the Chicago Council of Social Agencies under the direction of the Committee on Homeless Men.* (4e druk). Chicago: University of Chicago Press, 296 p.

Baarda, D.B., de Goede, M.P.M. & Teunissen, J. (2001). *Basisboek kwalitatief onderzoek: Praktische handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek.* Groningen: Stenfert Kroese.

Berg, B.L. (2001). *Qualitative Research Methods for the Social Sciences.* Boston: Allyn and Bacon.

Blow, H., De Groof, K. & Van Menxel, G. (2005). Vrouwen, partnergeweld en thuisloosheid. *Draad van Ariadne*, 25/26.

Bochner, A.P. & Ellis, C. (2003). An Introduction to the Arts and Narrative Research: Art as Inquiry. *Qualitative Inquiry*, 9 (4), 506-514.

Bouverne-De Bie, M. (2006). *Sociale Agogiek.* Gent: Academia Press.

Bredo, E. & Feinberg, W. (1982). *Knowledge and values in social and educational research.* Philadelphia: Temple University Press.

Carlen, P. (1996). *Jigsaw: A political criminology of youth homelessness.* Buckingham: Open University Press.

Cloke, P., Milbourne, P. & Widdowfield, R. (2000). Homelessness and rurality: out of place in purified space?. *Environment and Planning D: Society and Space*, 18, 715–736.

Cooper, R. (2001). *The intersection of space and homelessness in central Auckland* (Unpublished master's thesis). Department of Geography, University of Auckland, Nieuw Zeeland.

Cramer, H. & Carter, M. (2002). *Homelessness: what's gender got to do with it?.* Londen: Shelter.

Daly, M. (1994). *The right to a home, the right to a future*. Third report of the European Observatory on Homelessness. Brussel: FEANTSA.

De Clercq, K., Van Menxel, G. & Werkers, G. (1992). *Thuisloosheid en Thuislozenzorg*. Antwerpen: Thuislozenzorg Vlaanderen.

De Decker, P. (2002). *On the rise of social rental agencies in Belgium*. *Urban Studies*, 39 (2), 297-326.

De Decker, P. & Van Menxel, G. (2005). *Homelessness and the changing role of the state in Belgium*. (Report for the European Observatory on Homelessness Brussels). Brussels: FEANTSA.

Denzin, N.K. & Lincoln, Y.S. (2008). *Collecting and interpreting qualitative materials*. London: Sage publications.

Depreeuw, W. (1986). *Landloperij, bedelarij en thuisloosheid. Een socio-historische analyse van repressie, bijstand en instellingen* (Doctoraatsstudie). KULeuven, België.

Doherty, J. (2001). Gendering homelessness. In Edgar, B., Doherty, J. (Eds.). *Women and homelessness in Europe: Pathways, services and experiences* (pp 103-114). Bristol, UK: Polity Press.

Duncan, J. (1983). Men without property: the tramp's classification and use of urban space. In: Lake, R. (Ed.). *Readings in Urban Analysis: Perspectives on urban form and structure* (pp. 86–102). New Brunswick, NJ: Centre for Urban Policy Research.

Edgar, B. & Doherty, J. (2001). *Women and homelessness in Europe: Pathways, services and experiences*. Bristol, England: The Policy Press.

Edgar, B., Doherty, J. & Meert, H. (2004). *Immigration and Homelessness in Europe*. Bristol, England: The Policy Press.

FEANTSA (2011). *ETHOS - European Typologie on Homelessness and Housing Exclusion*. Geraadpleegd op 2 mei 2011, van <http://www.feantsa.org/code/en/pg.asp?page=484>

Gerson, M. (2008). Justice for the poorest. *Washington Post*. p. A23.

- Glasby, J. & Beresford, P. (2006). Who knows best? Evidence-based practice and the service user contribution. *Critical social policy*, 26 (1), 268-264.
- Golden, S. (1992). *The Women Outside: Meanings and myths of homelessness*. Berkeley: University of California Press.
- Grigsby, C. e.a. (1990). Disaffiliation to entrenchment: a model for understanding homelessness. *Journal of Social Issues*, 46 (4), 141-156.
- Grunberg, J.& Eagle, P.F. (1990). Shelterization: how the homeless adapt to shelter living. *Hospital and Community Psychiatry*, 41, 521-525.
- Hamilton, P. (2007). *Homeless women need place of refuge*. Christchurch, New Zealand: The Press.
- Helvie, C. & Kunstmann, W. (1999). *Homelessness in the United States, Europe, and Russia: A comparative perspective*. Westport, Connecticut: Bergin & Garvey.
- Heydendael, P.H.J.M. (1969). *Een psychologische studie over thuislozen* (Dissertatie). Katholieke Universiteit Nijmegen, Nederland.
- Heydendael, P.H.J.M. (1987). *Territoria. Denkbeelden over thuisloosheid* (Inaugurale rede). Katholieke Universiteit Nijmegen, Nederland.
- Heydendael, P. (1995). Over het bewustzijn van thuislozen. *Passage*, 4, 27-30.
- Heyndrickx, P., Barbier, I., Driesen, H., Van Ongevalle, M. & Vansevenant, K. (2005). *Meervoudig gekwetsten: contextuele hulpverlening aan maatschappelijk kwetsbare mensen*. Leuven: Lannoo Campus.
- Higate, P. (2000). Ex-servicemen on the road: travel and homelessness. *The Sociological Review*, 48, 331-348.
- Hope, M. & Young, J. (1986). *The faces of homelessness*. Massachusetts/Toronto: Lexington Books.
- Horst, R. ter (1962). *Thuislozen* (Dissertatie) Amsterdam.

- Hsieh, H.-F. & Shannon, S.E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*, 15 (9), 1277-1288.
- Hutson, S. & Liddiard, M. (1994) *Youth Homelessness: The construction of a social issue*. Basingstoke: Macmillan.
- Hutson, S. & Clapham, D. (ed.) (1999). *Homelessness, public policies and private troubles*. London: Continuum.
- Hwang, Y.-M. (2005). Homeless women need support: More shelters being planned in metropolitan area. *The Korea Herald*.
- Kisor, A. & Kendal-Wilson, L. (2002). Older homeless women: reframing the stereotype of the bag lady. *Affilia*, 17, 354–370.
- Lorenz, W. (2007). Practising history: Memory and contemporary professional practice. *International Social Work*, 50 (5), 597-612.
- Luyten, H. (1986). *Evolutie van de wetgeving omtrent landloperij in België sinds 1830* (Licentiaat thesis). Universiteit Gent.
- Marcus, A. (2003). Shelterization revisited: some methodological dangers of institutional studies of the homeless. *Human Organization*, 62 (2), 134-142.
- Marpsat, M. (1999). Un avantage sous contrainte: le risque moindre pour les femmes de se trouver sans abri. *Population*, 54, (6), 885-932.
- Martin, M. (1987). Homeless women: an historical perspective. In: Rick Beard (Ed.). *On Being Homeless: Historical perspectives* (pp. 32–41). New York: Museum of the City of New York.
- Martin, R. (2010). Gender and homelessness. *Australian Housing and Urban Research Institute*. Geraadpleegd op 23 maart 2011, van <http://www.ahuri.edu.au>
- Maso, I. & Smaling, A. (1998). *Kwalitatief onderzoek: praktijk en theorie*. Amsterdam: Boom.
- May, J. (2003). The view from the street: geographies of homelessness in the British newspaper press. In: Blunt, A., Gruffudd, P., May, J., Ogborn, M., Pinder, D. (Eds.). *Practising Cultural Geography* (pp. 23-38). London: Arnold.

- May, J., Cloke, P. & Johnsen, S. (2007). Alternative cartographies of homelessness: Rendering visible British women's experiences of 'visible' homelessness. *Gender, Place and Culture*, 14 (2), 121-140.
- Maxwell, J.A. (2009). Designing a Qualitative Study. In: Bickman, L., Rog, D.J. (Eds.). *The SAGE Handbook of Applied Social Research Methods. Second Edition* (pp. 214-253) London: Sage Publications, Inc.
- Meert, H. & Stuyck, K. (2005). *Homelessness, post-fordist solidarity and disciplining urbanism*. (Paper presented at the colloquium ENHR, 29 june - 2 july 2005 at Reykjavik, Iceland).
- Meert, H., Stuyck, K., Blommaert, J., Beyens, K. & Verfaillie, K. (2005). Daklozen, post-Fordistische solidariteit en disciplinerende stedelijkheid. *Agora*, 21 (5), 44-47.
- Mina-Coull, A. & Tartinville, S. (2001). Homeless women in France. In: Edgar, B. & Doherty, J. (eds.) *Women and homelessness in Europe: pathways, services and experiences* (pp.141-151). Bristol: Policy Press.
- Momeni, J.A. (1989). *Homelessness in the United States. Volume1: state surveys*. New York, London: Greenwood Press.
- Mullink, J.A.M. (1963). *Thuisloze mannen. Een sociaal-geneeskundig onderzoek van de gasten die in de loop van een jaar in een tehuis voor thuisloze mannen werden opgenomen* (Dissertatie). K.U. Utrecht-Nijmegen, Nederland.
- Muñoz, M., Vázquez, C., Bermejo, M. & Vázquez, J.J. (1999). Stressful life events among homeless people: Quantity, types, timing, and perceived causality. *Journal of Community Psychology*, 27 (1), 73-87.
- Nagel, W.H. (1977). *Het werkschuwe tuig*. Alphen aan den Rijn: Samsom.
- Neirinckx, P.M. (1989). *Armoede achter slot en grendel? Op weg naar een decriminalisering of depenalisering van de landloperij*. Brussel: Koning Boudewijnstichting.
- Nuy, M. (1998). *De odyssee van thuislozen*. Utrecht: SWP.
- Nuy, M. (2002). De onfortuinlijke mens. Over de betekenis van thuisloosheid in een reconstructie van denkbeelden. *Alert*, 28 (3), 82-92.

OCMW Herentals (2003). *Historiek van de OCMW's*. Geraadpleegd op 25 juli 2011, van <http://www.ocmwherentals.be/>

Patton, M.Q. (2002). *Qualitative Research and Evaluation Methods*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Philippot P. & Galand, B. (2003). *Les personnes sans-abri en Belgique. Regards croisés des habitants de la rue, de l'opinion publique et des travailleurs sociaux. Série: Problèmes actuels concernant la cohésion sociale*. Gent: Academia Press.

POD Maatschappelijke Integratie, Armoedebestrijding, Sociale Economie en Grootstedenbeleid (2011a). Europese Consensusconferentie over thuisloosheid: beleidsaanbevelingen van de jury. Geraadpleegd op 5 augustus 2011, van: http://www.mi-is.be/sites/default/files/doc/2011_03_24_final_jury_receommednations_nl.pdf

POD Maatschappelijke Integratie, Armoedebestrijding, Sociale Economie en Grootstedenbeleid (2011b). Samenvatting van de daklozenconferentie. Geraadpleegd op 5 augustus 2011, van: <http://www.mi-is.be/be-nl/europa/consensusconferentie-dakloosheid>

Radley, A., Hodgetts, D. & Cullen, A. (2006). Fear, romance and transience in the lives of homeless women. *Social & Cultural Geography*, 7 (3), 437-461.

Reeve, K., Rionach, C. & Goudie, R. (2006). *Homeless women: still being failed yet striving to survive*. London: Crisis.

Roll, C., Toro, P. & Ortola, G. (1999). Characteristics and experiences of homeless adults: a comparison of single men, single women, and women with children. *Journal of Community Psychology*, 27 (2), 189-198.

Roorda-Honée, J. (2001). *Gehechtheid, sociale relaties en thuisloosheid. Een onderzoek naar ontwikkelingsantecedenten van thuisloosheid*. Nijmegen: University Press.

Rossi, P.H. (1994). Troubling Families. Family homelessness in America. *American Behavioural Scientist*, 37 (3), 342-395.

Schuyten, G. (2004). *Modellen van empirisch onderzoek 1. Kwalitatief onderzoek*. Gent: Universiteit Gent.

Scott, S. (2007). *All our sisters: Stories of homeless women in Canada*. Ontario, Canada: Broadview Press.

Shilling, C. (1993). *The Body and Social Theory*. London: Sage.

Sikich, K.W. (2008). Global female homelessness: a multi-faceted problem. *Gend. Issues*, 25 (3), 147-156.

Smith, J. (1999). Gender and homelessness. In: Hutson, S. & Clapham, D. (Eds.) *Homelessness: Public policies and private troubles* (pp. 108–132). London: Cassell.

Snow, D. & Anderson, L., (1993). *Down on their luck. A study of homeless street people*. Berkeley: University of California Press.

Song, J. (2006). Family Breakdown and Invisible Homeless Women: Neoliberal Governance during the Asian Debt Crisis in South Korea 1997–2001. *Positions*, 14 (1), 37–65.

Sosin, M., Piliavin, I. & Westerfelt, H. (1990). Toward a longitudinal analysis of homelessness. *Journal of Social Issues*, 46 (4), 157-174.

Speak, S. (2005). Relationship between children's homelessness in developing countries and the failure of women's rights legislation. *Housing Theory and Society*, 22 (3), 129–146.

Steunpunt Algemeen Welzijnswerk vzw (2009). Thuislozenzorg en het algemeen welzijnswerk. Geraadpleegd op 13 juli 2011, van http://www.steunpunt.be/xcms/lang_nl-BE/mid_13677/ModelID_0/EhPageID_1028/4933/default.aspx

Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2009). Feiten en cijfers. Geraadpleegd op 13 juli 2011, van http://www.armoedebestrijding.be/cijfers_daklozen.htm

Swanborn, P.G. (2004). Kwalitatief onderzoek en exploratie. *Kwalon* 26, 9 (2), 7-13. Geraadpleegd op 13 juli 2011, van http://www.boomlemmatijdschriften.nl/tijdschrift/KWALON/2004/2/KWALON_2004_009_002_002.pdf

Tavecchio, L.W.C. & Thomeer-Bouwens, M.A.E. (1996). Gehechtheid, sociaal netwerk en thuisloosheid bij jongeren. *Ped. T.*, 21 (4/5), 341-356.

- Thorn, C. (2001). (In-)Visibility and shame: The stigma of being a woman and homeless in Sweden. In: Edgar, B., Doherty, J. (Eds.). *Women and Homelessness in Europe: Pathways, Services and Experiences*. (pp. 219–230). Bristol, England: The Policy Press.
- Tomas, A. & Dittmar, H. (1995). The experience of homeless women: an exploration of housing histories and the meaning of home. *Housing Studies*, 10, 493–515.
- United Nations Centre for Human Settlements (1996). *An Urbanizing World: Global Report on Human Settlements (Executive Summary)*.
- Van de Ven, I. (1996). Thuisloosheid of dakloosheid? Is er wat aan de hand? Amerikaanse aanzetten voor een sociologische analyse van thuisloosheid. *Tijdschrift voor Sociologie*, 17 (3), 335-363.
- Van Doorn, L. (2002). Een tijd op straat. Een volgstudie van (ex)daklozen in Utrecht 1993-2000 (Academisch proefschrift), Nizw Utrecht.
- Van Gestel, B (1994). Een doos voor daklozen. *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, 21 (2), 51-70.
- Van Menxel, G. (2002). Naar een integrale hulpverlening ook aan thuislozen. *Alert*, 28 (1), 12-26.
- Van Menxel, G., Lescrauwaet, D. & Parys, I. (2004). *Verbinding Verbroken: Thuisloosheid en Algemeen Welzijnswerk in Vlaanderen (2^e herziene druk)*. Berchem: Steunpunt Algemeen Welzijnswerk vzw.
- Van Regenmortel, T., Demeyer, B., Vandenbempt, K. & Van Damme, B. (2006). *Zonder (t)huis: Sociale biografieën van thuislozen getoetst aan de institutionele en maatschappelijke realiteit*. Leuven: Lannoo Campus.
- Vorst, H.C. (1982). Gids voor literatuuronderzoek in de sociale wetenschappen. Amsterdam: Boom Meppel.
- Vranken, J., De Boyser, K., Geldof, D. & Van Menxel, G. (2002). Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 2002. Leuven: Acco.
- Wardhaugh, J. (1999). The unaccommodated woman: home, homelessness and identity. *The Sociological Review*, 47, 91-109.

Watson, S. & Austerberry, H. (1986). *Housing and Homelessness: A feminist perspective*. London: Routledge and Kegan Paul.

Watson, S. (1999). A home is where the heart is: engendering notions of homelessness. In: Kennett, P., Marsh, A. (Eds.) *Homelessness: Exploring the new terrain* (pp. 81-100). Bristol: Policy Press.

Zhang, Y. & Wildemuth, B.M. (2009). Qualitative analysis of content. In: Wildemuth, B. (Ed.). *Applications of Social Research Methods to Questions in Information and Library Science* (pp.308-319). Westport, CT: Libraries Unlimited.

Zugazaga, C. (2004). Stressful life event experiences of homeless adults: a comparison of single men, single women and women with children. *Journal of Community Psychology*, 32 (6), 643-654.

Bijlage 1: uitnodiging tot deelname aan onderzoek 'thuisloosheid bij vrouwen'

Beste,

Graag nodig ik u uit om deel te nemen aan een kwalitatief onderzoek naar thuisloosheid bij vrouwen. Dit onderzoek maakt deel uit van mijn thesis binnen de opleiding master sociaal werk aan UGent.

Mijn thesis wil verder bouwen op eerdere onderzoeken en inzoomen op aspecten die tot nu toe onderbelicht zijn gebleven: problematieken en risicofactoren bij vrouwen die thuisloos worden of zijn, de aanpak en het aanbod van dienst- en hulpverlening voor thuisloze vrouwen in Gent, en oorzaken van een eventuele feminisering van thuisloosheid. Ik wil dieper ingaan op de specificiteit van thuisloosheid bij vrouwen, enerzijds via een literatuurstudie, anderzijds via een bevraging van lokale sleutelactoren uit het sociale werkveld in Gent.

Een belangrijk onderdeel van mijn scriptie bestaat uit een kwalitatief, explorerend onderzoek waarbij ik u graag uitnodig voor een diepte-interview. De ervaring en kennis van veldwerkers is van belang om een accuraat beeld te krijgen van de problematiek. De informatie die ik verkrijg uit de interviews wordt nadien gekoppeld aan wetenschappelijke literatuur.

Dit onderzoek wil bijdragen tot een duidelijker en specifiek beeld over thuisloosheid bij vrouwen. Het beter begrijpen van een sociaal probleem kan de preventie van thuisloosheid ten goede komen en biedt mogelijkheden om efficiënte dienst- en hulpverlening te verbeteren.

In bijlage vindt u een vragenlijst van het diepte-interview waarvoor ik u uitnodig. De eerste 6 vragen peilen naar uw werkervaring met thuisloze vrouwen, hoe uw organisatie/deelwerking denkt over thuisloosheid bij vrouwen en omgaat met deze problematiek. De laatste 3 vragen zijn stellingen waarmee ik in mijn thesis een discussie op gang wil zetten.

Ik hoop dat u bereid bent deel te nemen aan dit interview. Uw inbreng draagt immers bij tot de kwaliteit van mijn masterproef en aan het inzicht in de thuislozenproblematiek en uitsluitingsmechanismen, wat uw organisatie en de doelgroep enkel ten goede kan komen.

Laat u me weten of u wilt deelnemen en wie de contactpersoon binnen uw organisatie/deelwerking wordt? Binnen twee dagen neem ik telefonisch contact met u op om concreet af te spreken.

Alvast bedankt en met vriendelijke groet,

Sofie Brackez

0486/39.57.02.

Studente master sociaal werk

Medewerker Nachtopvang - CAW Artevelde

Bijlage 2: vragenlijst waarmee de respondenten het diepte-interview konden voorbereiden

Explorerend kwalitatief onderzoek: THUISLOOSHEID BIJ VROUWEN

1. Komt u in contact met thuisloze vrouwen?

- Is het aantal thuisloze vrouwen dat hier onthaald wordt merkbaar gewijzigd de voorbije jaren?
- Hoe komen thuisloze vrouwen in uw organisatie terecht?

2. Met **welke vragen** komen thuisloze vrouwen hier terecht?

- Komen deze vragen overeen met de belangrijkste problematieken waarmee thuisloze vrouwen geconfronteerd worden?
- Ziet u vanuit de organisatie een verandering of verschuiving van de (aard van de) problematieken waarmee thuisloze vrouwen te maken hebben, in vergelijking met de voorbije jaren?

3. Wat zijn de **risicofactoren** bij vrouwen die thuisloos worden? (Risicofactoren zijn ervaringen of eigenschappen die een verhoogd risico voor thuisloosheid tot gevolg hebben.)

- Zijn dat andere risicofactoren dan bij mannen?
- Zijn de risicofactoren bij vrouwen de voorbije jaren gewijzigd?
- Wat is het verschil tussen een thuisloze vrouw en een thuisloze man?

4. **Hoe** worden thuisloze vrouwen **geholpen of begeleid** in uw organisatie?

- Welke moeilijkheden ervaart u in de hulp- of dienstverlening voor thuisloze vrouwen?
- Is er iets veranderd in de aanpak en het aanbod van uw organisatie de voorbije jaren?
- Is er volgens u voldoende effectieve hulp voor thuisloze vrouwen?

5. In welke **andere sociale werkpraktijken** komen thuisloze vrouwen in Gent terecht?

- Met wie werkt uw organisatie samen? Hoe helpt u elkaar?
- Zijn er volgens u voldoende voorzieningen in Gent? En is dat terecht?

6. **Concept “thuisloos”**: wat betekent 'thuisloosheid' voor u?

- Hoe worden vrouwen thuisloos? Vanaf welk moment wordt een vrouw door uw organisatie als thuisloos beschouwd?
- Waar of bij wie ligt de “schuld” van thuisloosheid? Dacht men er vroeger anders over?
- Is er een oplossing voor thuisloosheid bij vrouwen?

7. Stelling 1: feminisering van thuisloosheid

(Feminisering betekent in deze context de toename van het aantal vrouwen in de thuislozenpopulatie). In 1982 was 18% van de geregistreerde thuislozen vrouw, in 2002 was dan 1/3e (cf. 'Verbinding Verbroken', Van Menxel e.a., 2003).

- Klopt deze stelling volgens u? Waarom wel/niet?

Verklaringen worden in het dossier kort samengevat als:

- a. de toegenomen maatschappelijke gevoeligheid voor partnergeweld en intrafamiliaal geweld
 - b. de veranderende sociaaleconomische positie van vrouwen
 - c. de lagere drempel voor vrouwen om de stap te zetten naar de hulpverlening, en
 - d. de toegenomen opvangmogelijkheden voor vrouwen.
- Met welke argumenten, pro of contra deze verklaringen, wordt u in de organisatie geconfronteerd?
 - Wat zijn andere mogelijke verklaringen voor de feminisering van thuisloosheid?

8. Stelling 2: neveneffecten van opvangcentra

De meerderheid van thuislozen doet een “tocht” van het ene opvangcentrum naar het andere. (cf. 'Zonder (t)huis', Van Regenmortel e.a., 2006)

- Klopt deze stelling volgens u? Waarom wel/niet?
- Welke zijn mogelijke verklaringen voor die “tocht”?
- Merkt u hieromtrent verschillen tussen vrouwen en mannen?

Deze “tocht” veroorzaakt neveneffecten die het proces van thuisloosheid versterken: bvb. inkrimping sociaal netwerk, verwatering contacten met familie en vrienden.

- Klopt deze stelling volgens u? Waarom wel/niet?
- Wat zijn andere mogelijke neveneffecten van die “tocht”?
- Hoe zou men die neveneffecten kunnen vermijden?
- Merkt u vanuit de organisatie verschillende neveneffecten tussen vrouwen en mannen?

9. Stelling 3: eerst een huis, dan een thuis?

(cf. 'Zonder (t)huis: Van Regenmortel e.a., 2006)

9a) Voor veel thuislozen valt een nieuwe start samen met het verwerven van een eigen woning.

- Klopt deze stelling volgens u? Waarom wel/niet?
- Met welke argumenten, pro of contra, wordt u in de organisatie geconfronteerd?
- Het uitbouwen van een eigen (t)huis is een cruciaal element in het proces van 'her-ankeren'. Wat zijn (andere) mogelijke oplossingen voor thuislozen om te kunnen herankeren?
- Verschillen er oplossingen voor thuisloze vrouwen van oplossingen voor thuisloze mannen op vlak van herankering? Zoja, welke oplossingen verschillen?

9b) Huidige beleidsmaatregelen (o.a. het systeem van OCMW-waarborg) verlagen de kansen van thuislozen op de huisvestingsmarkt.

- Klopt deze stelling volgens u? Waarom wel/niet?
- Met welke argumenten, pro of contra, wordt u in de organisatie geconfronteerd?
- Wat zijn (andere) mogelijke oplossingen voor de huisvestingsproblematiek?
- Verschillen er oplossingen voor thuisloze vrouwen van oplossingen voor thuisloze mannen op vlak van huisvesting? Zoja, welke oplossingen verschillen?

10. Heeft u nog opmerkingen of vragen? Wilt u nog iets kwijt?